

**GMINA
WISZNIA MAŁA**

WYTYCZNE KONSERWATORSKIE

**ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO
DO STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW**

AUTORZY:

mgr inż. arch. Jadwiga Maciejowska
mgr inż. Katarzyna Maciejowska-Bujak
mgr Mirosław Pacek

Wrocław, maj 1999 r.

**GMINA
WISZNIA MAŁA**

WYTYCZNE KONSERWATORSKIE

**ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO
DO STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW**

AUTORZY:

mgr inż. arch. Jadwiga Maciejowska
mgr inż. Katarzyna Maciejowska-Bujak
mgr Mirosław Pacek

Wrocław, maj 1999 r.

SPIS TREŚCI

	Nr strony
I WSTĘP.....	1
II PODSTAWY FORMALNO-PRAWNE.....	2
III PODSTAWY MERYTORYCZNE.....	2
IV OBIEKTY I OBSZARY CHRONIONE. Definicje i wymogi	4
V OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA GMINY	11
VI OGÓLNE ZALECENIA KONSERWATORSKIE	13
ALFABETYCZNY WYKAZ MIEJSCOWOŚCI	14
OBREĘBY I MIEJSCOWOŚCI:	
1. BISKUPICE	15
2. CIENIN.....	19
3. KRYNICZNO	22
3.1. Topolno	27
4. KRZYŻANOWICE	29
5. LIGOTA PIĘKNA	33
6. MACHNICE	39
7. MALIN	46
7.1. Kolonia Malin	51
8. MIENICE	53
9. OZOROWICE	58
10. PIERWOSZÓW	64
10.1. Małe Siedliczki	70
11. PIOTRKOWICZKI	72
12. PSARY	79
13. RAKÓW WIELKI	85
13.1. Raków Mały	88
14. ROGOŹ.....	90
15. STRZESZÓW	95
16. SZEWCY	102
17. SZYMANÓW	109
18. WISZNIA MAŁA	115
19. WYSOKI KOŚCIÓŁ.....	122
BIBLIOGRAFIA	128

WSTĘP

I UWAGI OGÓLNE:

Niniejsze wytyczne konserwatorskie opracowano na potrzeby studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wisznia Mała.

Opracowanie to składa się z następujących elementów:

- 1) planszy w skali 1:10000,
- 2) części tekstowej.

Ad 1).

Plansza zawiera graficzne zobrazowanie stref ochrony konserwatorskiej oraz innych obszarów i obiektów chronionych.

Ad 2).

Na tekst składają się dwie zasadnicze części :

- a) część ogólna, zawierająca m. in. definicje stref, obszarów i obiektów chronionych oraz wynikające z nich zalecenia konserwatorskie, a także charakterystykę całej gminy i sformułowane dla jej obszaru wymogi;
- b) część szczegółowa, zawierająca opracowania dotyczące poszczególnych miejscowości. Miejscowości uporządkowano obrębami geodezyjnymi w porządku alfabetycznym. Dla każdej z nich podano niezbędne dane historyczne, określenie struktury przestrzennej oraz właściwe wytyczne konserwatorskie, zawarte w punkcie 3.

W związku z powyższym dla każdej miejscowości obowiązują następujące zalecenia konserwatorskie:

1. wynikające z określonych w niej stref, obszarów i obiektów chronionych;
2. zalecenia podane dla całej gminy; w przypadku miejscowości, których one nie dotyczą, zaznaczono to w punkcie 3. opracowania danej miejscowości;
3. zalecenia indywidualne dla danej miejscowości, podane w punkcie 3. opracowania danej miejscowości.

II PODSTAWY FORMALNO-PRAWNE :

1. Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury (Dz. U. Nr 10, poz. 48 wraz z późniejszymi zmianami: z 1983 r., Dz. U. Nr 38, poz. 173; z 1989 r., Dz. U. Nr 35, poz. 192; z 1990 r., Dz. U. Nr 34, poz. 198 i Dz. U. Nr 56, poz. 322; z 1995 r., Dz. U. Nr 141, poz. 692; z 1996 r., Dz. U. Nr 106, poz. 496, Dz. U. Nr 156, poz. 773 oraz z 1997 r., Dz. U. Nr 5, poz. 24, Dz. U. Nr 88, poz. 554 i Dz. U. Nr 115, poz. 741).
2. Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 11 stycznia 1994 r. o zasadach i trybie udzielania zezwoleń na prowadzenie prac konserwatorskich i wykopaliskowych, warunkach ich prowadzenia i kwalifikacjach osób, które mają prawo prowadzenia tej działalności (Dz. U. Nr 16, poz. 55).
3. Rejestr zabytków nieruchomych województwa wrocławskiego
Oddział Wojewódzki Służby Ochrony Zabytków we Wrocławiu.
4. Rejestr zabytków archeologicznych województwa wrocławskiego
Oddział Wojewódzki Służby Ochrony Zabytków we Wrocławiu.
5. Ustawa „O cmentarzach i chowaniu zmarłych” z dnia 31 stycznia 1959 r. (Dz. U. Nr 47, poz. 298 wraz z późniejszymi zmianami).
6. Ustawa „O ochronie przyrody” z dnia 16 października 1991 r. (Dz. U. Nr 114, poz. 493).
7. Ustawa o zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 7 lipca 1994 r. (Dz. U. Nr 89, poz. 415)
8. Ustawa - Prawo Budowlane z dnia 7 lipca 1994 r. (Dz. U. Nr 89, poz. 414)

III PODSTAWY MERYTORYCZNE :

1. „Wytyczne do opracowania problematyki ochrony wartości kulturowych w planach zagospodarowania przestrzennego”, opracowane przez Zespół Ekspertów Międzyresortowej Komisji d/s Rewaloryzacji Miast i Zespołów Staromiejskich, Warszawa 1981 r.
2. Karty adresowe zabytków architektury i budownictwa, konserwatorski spis zabytków architektury i budownictwa,
Służba Ochrony Zabytków, Oddział Wojewódzki we Wrocławiu.
3. Ewidencje założeń ogrodowo-parkowych na terenie województwa wrocławskiego, gmina Wisznia Mała:
  - 3.1. dla wsi Machnice; autorzy: Mirosław Przyłęcki, Daniela Przyłęcka, Krystyna Niedźwiecka, Zofia Woszczatyńska, Zdzisław Cichocki, Barbara Wałkowiak, Alina Ruszczycka-Jakubiak, Ryszard Chęciński, Maria Nartowska; mps, Wrocław 1977 r.;
  - 3.2. dla wsi Malin; autorzy: Mirosław Przyłęcki, Daniela Przyłęcka, Krystyna Niedźwiecka, Zofia Woszczatyńska, Zdzisław Cichocki, Barbara Wałkowiak, Alina Ruszczycka-Jakubiak, Ryszard Chęciński, Maria Nartowska; mps, Wrocław 1977 r.;
  - 3.3. dla wsi Ozorowice; autorzy: Mirosław Przyłęcki, Daniela Przyłęcka, Krystyna Niedźwiecka, Zofia Woszczatyńska, Zdzisław Cichocki, Barbara Wałkowiak, Alina Ruszczycka-Jakubiak, Ryszard Chęciński, Maria Nartowska; mps, Wrocław 1977 r.;
  - 3.4. dla wsi Rogoź; autorzy: Mirosław Przyłęcki, Daniela Przyłęcka, Krystyna Niedźwiecka, Zofia Woszczatyńska, Zdzisław Cichocki, Barbara Wałkowiak, Alina Ruszczycka-Jakubiak, Ryszard Chęciński, Maria Nartowska; mps, Wrocław 1977 r.;

- 3.5. dla wsi Strzeszów; autorzy: Mirosław Przyłęcki, Daniela Przyłęcka, Krystyna Niedźwiecka, Zofia Woszczatyńska, Zdzisław Cichocki, Barbara Wałkowiak, Alina Ruszczycka-Jakubiak, Ryszard Chęciński, Maria Nartowska; mps, Wrocław 1977 r.;
- 3.6. dla wsi Szymanów; autorzy: Ewa Jurkowska, Henryk Ciesielski, Maria Frankowska, Krzysztof Eysymontt, Andrzej Jurkowski, Jadwiga Tyłipska, mps, Wrocław
- 3.7 dla wsi Wisznia Mała; autorzy: Mirosław Przyłęcki, Daniela Przyłęcka, Krystyna Niedźwiecka, Zofia Woszczatyńska, Zdzisław Cichocki, Barbara Wałkowiak, Alina Ruszczycka-Jakubiak, Ryszard Chęciński, Maria Nartowska; mps, Wrocław 1977 r.;
4. Katalog parków województwa wrocławskiego; Wisznia Mała - zespół pałacowo-parkowy; autorzy: Iwona Bińkowska, Halina Krajewska, M. Zwierz, mps, Wrocław 1993 r.
5. Karty cmentarzy:
  - 5.1. dla cmentarza parafialnego we wsi Kryniczno, autor: K. Myśliński; V 1989 r., archiwum SOZ - Wrocław
  - 5.2. dla cmentarza leśnego we wsi Mchnice, autor: K. Myśliński; V 1989 r., archiwum SOZ - Wrocław
  - 5.3. dla cmentarza przy kościele filialnym we wsi Ozorowice, autor: K. Myśliński; V 1989 r., archiwum SOZ - Wrocław
  - 5.4. dla cmentarza przy kościele filialnym we wsi Piotrkowiczki, autor: K. Myśliński; V 1989 r., archiwum SOZ - Wrocław
  - 5.5. dla zlikwidowanego cmentarza we wsi Psary, autor: K. Myśliński; V 1989 r., archiwum SOZ - Wrocław
  - 5.6. dla cmentarza parafialnego we wsi Szewce, autor: K. Myśliński; V 1989 r., archiwum SOZ - Wrocław
  - 5.7. dla cmentarza parafialnego we wsi Wsoki Kościół, autor: K. Myśliński; V 1989 r., archiwum SOZ - Wrocław
  - 5.8. dla cmentarza z neogotycką kaplicą cmentarną we wsi Wysoki Kościół, autor: K. Myśliński; V 1989 r., archiwum SOZ - Wrocław
6. K. Hawrylak - Brzezowska, W. Brzezowski; Wytyczne konserwatorskie do planu ogólnego dla gminy Wisznia Mała; mps, Wrocław 1991
7. Akta Wydziału Samorządowego Prowincji Śląskiej - Wojewódzkie Archiwum Państwowe we Wrocławiu
8. Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP), Zbiory dokumentacji Oddziału Wojewódzkiego Służby Ochrony Zabytków we Wrocławiu
9. Zbiory dokumentacji Archiwum Muzeum Archeologicznego (AMA) we Wrocławiu
10. Wizja lokalna wsi i analiza przestrzenna przeprowadzona w miesiącach: październik 1998 r. - kwiecień 1999 r.

IV OBIEKTY I OBSZARY CHRONIONE. Definicje i wymogi.

1. STREFY OCHRONY KONSERWATORSKIEJ.

1.1. Strefa „A” szczególnej ochrony konserwatorskiej.

Strefa „A” szczególnej ochrony konserwatorskiej obejmuje obszar, na którym elementy układu przestrzennego miejscowości lub jej części, tzn. rozplanowanie, zabudowa oraz związany z nimi teren i krajobraz zachowały się w stanie nienaruszonym lub jedynie nieznacznie zmniejszonym, a także teren wpisany do rejestru zabytków. Jest to obszar uznany za szczególnie ważny pod względem przekazu historycznego i kulturowego. W strefie tej obowiązuje bezwzględny priorytet wymagań konserwatorskich nad wszelką prowadzoną współcześnie działalnością inwestycyjną, gospodarczą i usługową oraz konieczność opracowania planu szczegółowego rewaloryzacji. Wobec powyższego pierwszeństwo mają wszelkie działania odtworzeniowe i rewaloryzacyjne, zarówno w przypadku przyrodniczych elementów krajobrazu, jak i w stosunku do historycznej struktury technicznej, instalacji wodnych, sieci komunikacyjnych oraz zabudowy. W strefie „A” obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) należy zachować historyczny układ przestrzenny (tj. rozplanowanie dróg, ulic, placów, linie zabudowy, kompozycję wewnątrz urbanistycznych i kompozycję zieleni), jak i poszczególne elementy tego układu (tj. nawierzchnie ulic, placów i chodników; ciek i zbiorniki wodne, instalacje wodne i inne historyczne obiekty techniczne, zabudowę i zieleni);
- 2) należy konserwować zachowane elementy układu przestrzennego;
- 3) poszczególne obiekty o wartościach zabytkowych należy poddać restauracji i modernizacji technicznej z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości obiektu;
- 4) należy dążyć do odtworzenia zniszczonych elementów zespołu. W niektórych przypadkach wskazane jest zaznaczenie śladów nieistniejących fragmentów historycznej kompozycji przestrzennej;
- 5) należy dostosować nową zabudowę do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie sytuacji, skali i bryły oraz nawiązać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej. Nowa zabudowa nie może dominować nad zabudową historyczną;
- 6) należy usunąć obiekty dysharmonizujące lub pozostawić je do śmierci technicznej. Analogicznie należy postępować w stosunku do innych elementów zmniejszających założenie historyczne (np. błędnych nasadzeń zieleni);
- 7) należy podtrzymać funkcje historycznie utrwalone oraz dostosować funkcje współczesne do wartości zabytkowych zespołu i jego poszczególnych obiektów, a funkcje uciążliwe i degradujące wyeliminować;
- 8) w przypadku inwestycji nowych należy preferować te z nich, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu;
- 9) podziały nieruchomości, zmiany własnościowo-prawne należy konsultować i uzgadniać z właściwym oddziałem Służby Ochrony Zabytków;
- 10) umieszczenia reklam lub innych tablic, niezwiązanych bezpośrednio z danym obiektem i stanowiących element obcy na tym obszarze, jest bezwzględnie zabronione;
- 11) wszelkie zamierzenia i działania na obszarze tej strefy należy konsultować i uzgadniać z właściwym oddziałem Służby Ochrony Zabytków.

Wszelkie działania poniżej poziomu terenu na terenie strefy „A” szczególnej ochrony konserwatorskiej winny być uzgodnione z Inspekcją Zabytków Archeologicznych Służby Ochrony Zabytków i przeprowadzone pod nadzorem i za zezwoleniem właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Inwestor winien liczyć się z koniecznością zlecenia dodatkowych badań lub opracowań studialnych: archeologicznych, architektonicznych, urbanistycznych, stratygraficznych, dendrologicznych, dendro-chronologicznych itp. w przypadku postawienia takich wymogów przez odpowiednie służby (PSOZ, Nadzór Budowlany i in.).

1.2. Strefa „B” ochrony konserwatorskiej.

Strefa „B” ochrony konserwatorskiej obejmuje obszary, w których elementy dawnego układu przestrzennego miejscowości lub jej części, tzn. rozplanowanie, kształt zewnętrzny zabudowy, a także jej powiązania z zielenią i krajobrazem zachowały się w stosunkowo dobrym stanie i całość stanowi wartość kulturową w skali lokalnej.

W strefie „B” obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) należy zachować i wyeksponować elementy historycznego układu przestrzennego, tj. rozplanowanie dróg, ulic i placów, linie zabudowy, kompozycję wewnątrz urbanistycznych oraz zieleni;
- 2) obiekty o wartościach zabytkowych należy poddać restauracji i modernizacji technicznej z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości obiektu;
- 3) nowa zabudowa winna być dostosowana do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie rozplanowania, skali i bryły przy założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej oraz nawiązywać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej. Nie może ona dominować nad zabudową historyczną. Wszelka działalność inwestycyjna musi uwzględniać istniejące już związki przestrzenne i planistyczne;
- 4) elementy dysharmonizujące, zwłaszcza uniemożliwiające ekspozycję wartościowych obiektów zabytkowych, winny być usunięte lub poddane odpowiedniej przebudowie. Dopuszcza się pozostawienie ich do śmierci technicznej;
- 5) w niektórych przypadkach wskazane jest zaznaczenie śladów nieistniejących fragmentów historycznej kompozycji przestrzennej;
- 6) należy przyznać pierwszeństwo wszelkim działaniom odtworzeniowym i rewaloryzacyjnym, zarówno w przypadku przyrodniczych elementów krajobrazu, jak i w stosunku do historycznej struktury technicznej, instalacji wodnych, sieci komunikacyjnych oraz obiektów zabytkowych znajdujących się w „Konserwatorskim spisie zabytków architektury i budownictwa” oraz obiektów położonych na obszarze objętym strefą;
- 7) należy preferować te inwestycje, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu;
- 8) umieszczanie reklam lub innych tablic, niezwiązanych bezpośrednio z danym obiektem i stanowiących element obcy na tym obszarze, jest zabronione;
- 9) wszelkie działania inwestycyjne należy konsultować ze Służbą Ochrony Zabytków.

1.3. Strefa „K” ochrony krajobrazu kulturowego.

Strefa „K” ochrony krajobrazu kulturowego obejmuje tereny harmonijnego współistnienia krajobrazu przyrodniczego z historyczną zabudową lub obszary o wyglądzie ukształtowanym w wyniku działalności ludzkiej.

W strefie „K” z uwagi na podlegający ochronie charakter relacji między obiektami przyrodniczymi a kubaturowymi obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) należy zachować i wyeksponować elementy historycznego układu przestrzennego, tj. rozplanowanie dróg, ulic i placów, linie zabudowy, kompozycję wewnątrz urbanistycznych i zieleni;
- 2) nowa zabudowa winna być dostosowana do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie rozplanowania, skali i bryły przy założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej oraz nawiązywać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej; wszelka działalność inwestycyjna musi uwzględniać istniejące już związki przestrzenne i planistyczne;
- 3) należy przyznać pierwszeństwo wszelkim działaniom odtworzeniowym i rewaloryzacyjnym, zarówno w przypadku przyrodniczych elementów krajobrazu, jak i w stosunku do historycznej struktury technicznej, instalacji wodnych, sieci komunikacyjnych oraz obiektów zabytkowych znajdujących się w „Konserwatorskim spisie zabytków architektury i budownictwa”, tzw. „Wykazie obiektów zabytkowych” i położonych na obszarze objętym strefą;
- 4) należy preferować te inwestycje, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu;

- 5) formy inwestowania należy w maksymalnym stopniu ukierunkować na ich harmonijne wpisanie w otaczający krajobraz. Z tego powodu należy wyłączyć z możliwości realizacji inwestycje duże wielkoobszarowe, jak również te, które wymagają znacznych przeobrażeń krajobrazu;
- 6) należy utrzymywać krajobraz przyrodniczy związany przestrzennie z historycznym założeniem urbanistycznym; winno się uwolnić jego obszar od elementów dysharmonizujących, rekultywować tereny zniszczone, a w przypadku wprowadzania nowych elementów winny one podnosić estetyczne wartości tych terenów i podkreślać ich związek przestrzenny z historycznym założeniem urbanistycznym;
- 7) wskazane jest wprowadzanie lub poszerzanie funkcji związanych z rekreacją pod warunkiem należytego zabezpieczenia wartości tych terenów przed zniszczeniem lub zniekształceniem;
- 8) umieszczanie reklam lub innych tablic, niezwiązanych bezpośrednio z danym obiektem i stanowiących element obcy na tym obszarze, jest zabronione;
- 9) wszelkie działania inwestycyjne należy konsultować z właściwym oddziałem Służby Ochrony Zabytków.

1.4. Strefa „E” ochrony ekspozycji.

Strefa „E” ochrony ekspozycji układu zabytkowego obejmuje obszar stanowiący zabezpieczenie właściwego eksponowania zespołów lub obiektów zabytkowych.

Wymogi konserwatorskie w strefie „E” ustalane są każdorazowo indywidualnie dla poszczególnych obszarów. W strefie tej stosuje się następujące zapisy:

- 1) całkowity zakaz wznoszenia obiektów kubaturowych;
- 2) zalecenia dotyczące nowej zabudowy (np. ustalenie nieprzekraczalnych gabarytów zabudowy, proporcji bryły i formy dachu i in.);
- 3) zakaz zalesiania obszarów, położonych w tej strefie;
- 4) konieczność wykonania dodatkowych opracowań (np. panoram miejscowości lub jej fragmentów);
- 5) zakaz umieszczania reklam lub innych tablic, niezwiązanych bezpośrednio z danym obiektem i stanowiących element obcy na tym obszarze;

W przypadkach proponowania rozwiązań niezgodnych z ustaleniami niniejszych wytycznych lub przez nie nieprzewidzianych niezbędne jest uzyskanie opinii właściwego oddziału Służby Ochrony Zabytków.

1.5. Strefa „W” ochrony reliktyw archeologicznych.

Strefa „W” ochrony reliktyw archeologicznych obejmuje tereny o rozpoznanej zawartości stanowisk archeologicznych podlegających ochronie konserwatorskiej, charakteryzujących się własną formą krajobrazową, wyróżniającą się w rzeźbie terenu. Obiektami tymi mogą być: grodziska wraz z otaczającymi je fosami, cmentarzyska kurhanowe lub pojedyncze kurhany, fortele, groble itp.

Na obszarze strefy „W” obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) zakazana jest wszelka działalność budowlana, inwestycyjna nie związana bezpośrednio z konserwacją lub rewaloryzacją tego terenu;
- 2) dopuszcza się jedynie prowadzenie prac:
  - porządkowych,
  - konserwacji zachowanych fragmentów zabytkowych w celu ich ekspozycji w terenie,
  - przystosowania terenu do pełnienia funkcji muzealnych, rekreacyjnych, kultowych i innych.

Wszelkie działania na terenie strefy „W” ochrony reliktyw archeologicznych winny być uzgodnione z Inspekcją Zabytków Archeologicznych właściwego oddziału Służby Ochrony Zabytków i prowadzone pod nadzorem i za zezwoleniem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Inwestor winien liczyć się z koniecznością zlecenia dodatkowych badań lub opracowań studialnych archeologicznych, architektonicznych, stratygraficznych, dendro-chronologicznych itp.

1.6. Strefa „OW” obserwacji archeologicznej.

Strefa „OW” obserwacji archeologicznej obejmuje obszary o domniemanej zawartości ważnych reliktywów archeologicznych.

Na obszarze strefy „OW” obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) wszelkie zamierzenia inwestycyjne (także: zakładanie infrastruktury technicznej oraz inne wykopy ziemne) na tym obszarze winny być uzgodnione z Inspekcją Zabytków Archeologicznych właściwego oddziału Służby Ochrony Zabytków, a prace ziemne prowadzone pod nadzorem archeologiczno-konserwatorskim. Ze względu na możliwość stwierdzenia w trakcie prac reliktywów archeologicznych inwestor winien liczyć się z koniecznością zmiany technologii prowadzenia robót;
- 2) w przypadku dokonania znalezisk archeologicznych prace budowlane winny być przerwane, a teren udostępniony do ratowniczych badań archeologicznych. Badania te wykonywane są na koszt inwestora (Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z 11 stycznia 1994 r.; Dz. U. Nr 16, poz. 55). Wyniki tych badań decydują o możliwości kontynuowania prac budowlanych lub ewentualnie o ich zaniechaniu i zmianie przeznaczenia terenu;
- 3) bez uzgodnienia dopuszcza się jedynie prowadzenie nie wnikaających w głąb gruntu prac porządkowych oraz prac rolniczych.

UWAGA:

Zgodnie z powołaną wyżej ustawą „O ochronie dóbr kultury” z dnia 15 lutego 1962 roku:

- „Wykopaliska i znaleziska archeologiczne stanowią własność Państwa.”(Art. 24.1.);
- „Znalazca przedmiotu archeologicznego lub odkrywca wykopaliska obowiązani są zawiadomić niezwłocznie o znalezieniu lub odkryciu właściwego konserwatora zabytków albo zarząd właściwej gminy bądź też muzeum lub placówkę archeologiczną oraz zabezpieczyć znaleziony przedmiot lub odkryte wykopalisko.”(Art. 24.3.);
- „Zarząd gminy, muzeum lub placówka archeologiczna obowiązane są po otrzymaniu wiadomości o znalezieniu lub odkryciu niezwłocznie zawiadomić o tym wojewódzkiego konserwatora zabytków.”(Art. 24.4.).

UWAGA:

Ustawą z dnia 19 lipca 1990 r. o zmianie ustawy o ochronie dóbr kultury i o muzeach (Dz. U. Nr 56, poz. 322) wprowadzono nowy sposób ochrony krajobrazu kulturowego poprzez ustanawianie stref ochrony konserwatorskiej, rezerwatów i parków kulturowych (Art. 5, punkt 12) nowelizowanej ustawy). Nowelizacja ta nie przewiduje istnienia zróżnicowanych stref ochrony konserwatorskiej „A”, „B”, „K”, „E”, „W” i „OW”. W związku z powyższym autorzy nin. opracowania proponują następujący sposób przetransponowania stosowanych stref ochrony konserwatorskiej na obszary ochrony, proponowane przez znowelizowaną ustawę:

- strefa „A” szczególnej ochrony konserwatorskiej dla niewielkich obszarów (obiekty typu zespół pałacowo-parkowy, klasztorny, kościół z otoczeniem, niewielkie zespoły budynków) — **rezerwat kulturowy**,
- strefa „A” szczególnej ochrony konserwatorskiej dla większych obszarów (wsie, miasta lub ich dzielnice) — **park kulturowy**,
- strefa „B” ochrony konserwatorskiej, strefa „K” ochrony konserwatorskiej krajobrazu — **strefa ochrony konserwatorskiej krajobrazu kulturowego**.

2. REJESTR ZABYTKÓW WOJEWÓDZTWA WROCŁAWSKIEGO.

Rejestr zabytków województwa wrocławskiego obejmuje wszelkie obiekty nieruchome („dzieła budownictwa, urbanistyki i architektury, niezależnie od ich stanu zachowania, jak historyczne założenia urbanistyczne miast i osiedli, parki i ogrody dekoracyjne, cmentarze, budowle i ich wnętrza wraz z otoczeniem oraz zespoły budowlane o wartości architektonicznej, a także budowle mające znaczenie dla historii budownictwa”) wpisane doń prawomocną decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Obiekty te podlegają ochronie na mocy ustawy „O ochronie

dóbr kultury” z dnia 15. lutego 1962 r. oraz innych aktów prawnych. Wszelkie działania dotyczące tych obiektów winny być prowadzone w oparciu o wytyczne właściwego oddziału Służby Ochrony Zabytków i zgodnie z zatwierdzoną przez nią dokumentacją.

3. KONSERWATORSKI SPIS ZABYTKÓW ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA.

Konserwatorski spis zabytków architektury i budownictwa obejmuje różne obiekty nieruchomości powstałe przed 1945 r., w których późniejsza działalność nie zatarła cech świadczących o ich historycznym rodowodzie, stanowiące charakterystyczne przykłady działalności budowlanej dawnych epok lub posiadające znaczące w skali lokalnej walory artystyczno-architektoniczne. Do konserwatorskiego spisu zabytków architektury i budownictwa włączane są:

- 3.1. pojedyncze budynki lub ich zespoły,
- 3.2. urządzenia techniki, trwale posadowione w danym miejscu.

Ad 3.1.

Budowle należące do konserwatorskiego spisu zabytków architektury i budownictwa odznaczają się przynajmniej jedną z poniższych cech:

- a) posiadają bryłę oraz detal architektoniczny, charakterystyczne dla pewnego stylu lub regionu;
- b) pełnią istotną rolę w historycznym układzie przestrzennym miejscowości (wyznaczają linię zabudowy, stanowią zamknięcie wnętrza urbanistycznego lub znaczący akcent architektoniczny, organizują przestrzennie narożnik itp.);
- c) stanowią, wraz z innymi obiektami, zabytkowy zespół, np. zagrodę, folwark itp.;
- d) należą do najstarszych obiektów na danym terenie.

W przypadku tych obiektów obowiązują następujące wymogi konserwatorskie :

- 1) należy zachować ich bryłę; kształt i geometrię dachu oraz zastosowane tradycyjne materiały budowlane;
- 2) należy utrzymać, a w zniszczonych fragmentach odtworzyć, historyczny detal architektoniczny;
- 3) należy zachować kształt, rozmiary i rozmieszczenie otworów zgodne z historycznym wizerunkiem budynku; należy utrzymać - lub odtworzyć - oryginalną stolarkę okien i drzwi;
- 4) w przypadku konieczności przebicia nowych otworów, należy je zharmonizować z zabytkową elewacją budynku;
- 5) wskazane jest stosowanie kolorystyki, nawiązującej do stosowanej w przeszłości, tj. białej stolarki okiennej, ceramicznego lub tynkowanego łoża ścian zewnętrznych. Niewskazane są okładziny typu „siding”;
- 6) zamierzenia remontowe dotyczące tych obiektów należy konsultować z właściwym oddziałem Służby Ochrony Zabytków.

Ad 3.2.

W wykazie obiektów zabytkowych ujęto urządzenia techniczne trwale związane z miejscem posadowienia (mosty, przepusty, stopnie wodne itp.).

Podstawowymi wymogami konserwatorskimi w przypadku tych obiektów jest:

- 1) zachowanie tych urządzeń oraz ich formy,
- 2) utrzymanie ich w należytych stanie technicznym.

4. WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH.

Stanowisko archeologiczne jest to obszar, na którym dokonano znalezisk zabytków archeologicznych.

A) Ze względu na formę krajobrazową stanowiska dzielą się na:

1° płaskie. Granice stanowisk płaskich wyznacza się na podstawie rozrzutu znalezisk zabytków archeologicznych na powierzchni terenu. W związku z tym, przy zagłębianiu się w grunt podczas robót, granice te mogą ulec zmianie.

2° przestrzenne (np. kurhany).

B) Ze względu na zajmowaną powierzchnię stanowiska podzielono na:

1° stanowiska punktowe (ślady osadnictwa) o powierzchni do 1 ara, zaznaczone na mapie symbolicznie;

2° stanowiska o określonej powierzchni większej od 1 ara. Ich granice nanoszone są na mapę z dokładnością, na jaką pozwala jej skala.

C) Ze względu na czas odkrycia i istniejącą dokumentację wydzielono:

• stanowiska archiwalne, tzn. znane z dokumentów i literatury, względnie zachowanych znalezisk.

Wśród nich mogą być stanowiska :

a) zweryfikowane, tzn. potwierdzone w terenie;

b) niezweryfikowane, tzn. takie, których dokładna lokalizacja nie jest znana. Te stanowiska są naniesione na mapę symbolem umieszczonym obok nazwy miejscowości.

• stanowiska aktualne, odkryte po 1945 r. podczas prac wykopaliskowych lub inwentaryzacji przeprowadzanej w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). Prace inwentaryzacyjne na terenie gminy Wisznia Mała nie zostały zakończone, wobec czego możliwe jest zwiększenie liczby stanowisk w wyniku nowych odkryć. W takim przypadku należy uaktualnić niniejsze wytyczne w zakresie ochrony zabytków archeologicznych.

Na obszarze stanowisk archeologicznych obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

1) dopuszcza się uprawy rolnicze, ogrodowe, poletka doświadczalne itp., przy czym należy unikać zbyt głębokiej orki, stanowiącej zagrożenie dla znajdujących się w ziemi zabytków archeologicznych;

2) dopuszczalne jest lokalizowanie inwestycji na terenie stanowiska archeologicznego, pod warunkiem uzgodnienia i uzyskania zezwolenia od Inspekcji Zabytków Archeologicznych właściwego oddziału Służby Ochrony Zabytków. Ponadto inwestor obowiązany jest zlecić wykonanie ratowniczych badań wykopaliskowych na własny koszt przed przystąpieniem do prac ziemnych. Wyniki tych badań mogą wpłynąć na decyzję o zmianie programu zagospodarowania tego terenu lub o wyborze innej technologii.

UWAGA

Zgodnie z Ustawą „O ochronie dóbr kultury” z dnia 15 lutego 1962 roku (wraz z późniejszymi zmianami): „Wykopaliska i znaleziska archeologiczne stanowią własność Państwa” (Art. 24, ust. 1.), niezależnie od miejsca ich znalezienia. W związku z tym, w przypadku dokonania takiego odkrycia, należy bezzwłocznie zawiadomić właściwy oddział Służby Ochrony Zabytków, który określi dalszy tryb postępowania.

5. ZIELEŃ CHRONIONA.

Jako „zieleń chroniona” mogą występować obszary zielone, oznaczone jako „teren zielony do zachowania”, czyli:

5.1. założenia zielone: parki, ogrody, gazony, skwery ukształtowane przez człowieka;

5.2. cmentarze powstałe przed 1945 r.;

5.3. lasy.

oraz obiekty „punktowe”, czyli :

5.4. szpalery, aleje i pojedyncze drzewa pomnikowe.

Ad. 5.1.

Na terenie parków i ogrodów obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

1) należy dążyć do ich zachowania lub scalenia w granicach historycznych,

2) niedopuszczalne jest dokonywania podziałów własnościowych tych terenów; w przypadku, gdy taki podział już istnieje, należy dążyć do scalenia własnościowego gruntów w granicach historycznych założenia;

3) założenia te winny pozostać założeniami zielonymi; należy tu lokalizować funkcję rekreacyjną lub reprezentacyjną. Należy także zachować funkcje poszczególnych części zespołów pałacowo-parkowych: folwarki - funkcje gospodarcze, polany parkowe - łąki krajobrazowe bez prowadzenia nasadzeń, tereny zadrzewione jako naturalne masywy zieleni, zwłaszcza rosnące nad brzegami cieków wodnych;

- 4) w celach hodowlanych wykorzystywać można jedynie cieki i zbiorniki wodne;
- 5) założenia te należy uporządkować; wskazana jest ich rewaloryzacja. Do czasu podjęcia działań rewaloryzacyjnych należy pozostawić zieleni naturalnemu rozwojowi;
- 6) stosunki gruntowo-wodne winny umożliwić utrzymanie zieleni w należywym stanie; prace melioracyjne winny dążyć do odtworzenia dawnych stosunków wodnych;
- 7) na obszarach chronionych wprowadza się zakaz prowadzenia działalności inwestycyjnej bez uzgodnienia z właściwym oddziałem Służby Ochrony Zabytków oraz Wojewódzkim Konserwatorem Przyrody. Wszelkie działania na ich terenie, także lokalizację nowych obiektów, należy uzgadniać z właściwym oddziałem Służby Ochrony Zabytków i wykonywać pod jego kontrolą.

UWAGA:

Niedopuszczalne jest kwalifikowanie tych terenów jako użytków rolnych lub leśnych albo gruntów budowlanych! Winny one pozostać terenami zieleni parkowej, gdyż zabronione jest prowadzenie na ich obszarze gospodarki leśnej lub działalności produkcyjnej.

Ad. 5.2.

Na terenie cmentarzy obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) jeżeli są one nadal użytkowane, należy zachować ich dotychczasową funkcję;
- 2) cmentarze nieużytkowane należy zachować jako tereny zielone, np. miejsca spacerowe;
- 3) należy zaznaczyć w terenie obszar cmentarza przez ogrodzenie go w sposób trwały. Funkcję ogrodzenia pełnić może zarówno twór sztuczny (mur, estetyczne ogrodzenie metalowe), jak i naturalny (np. żywopłot);
- 4) cmentarze te należy uporządkować: zachowane nagrobki zabezpieczyć przed dewastacją i pozostawić na miejscu, ewentualnie utworzyć dla nich lapidarium lub zachować je w inny, uzgodniony z właściwym oddziałem Służby Ochrony Zabytków sposób; usunąć samosiewy. Wszelkie działania wykraczające poza te wymogi należy uzgadniać z właściwym oddziałem Służby Ochrony Zabytków.

Ad. 5.3.

W przypadku zaznaczenia obszaru leśnego jako terenu zielonego ważna jest rola lasu jako zielonej otuliny lub bariery optycznej i jedynym wymogiem konserwatorskim jest zachowanie tej zieleni.

Ad. 5.4.

W przypadku szpalerów, alei i pojedynczych okazów obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) utrzymanie obiektu w miejscu i granicach historycznych;
- 2) właściwa pielęgnacja zieleni;
- 3) w przypadku konieczności usunięcia okazów chorych ze szpalerów lub alei należy uzupełnić układ nasadzeniami właściwych gatunków drzew.

6. CHRONIONE UKŁADY KOMUNIKACYJNE.

Chronione układy komunikacyjne zaznaczono na planszy i w tekście jako „układ dróg do zachowania”. Jako warunek ochrony uznano drogi o historycznym przebiegu lub pełniące istotną rolę w kształtowaniu przestrzennego układu miejscowości. Drogi te należy zachować przynajmniej w ich liniach rozgraniczających. Ponieważ w większości przypadków nie istnieje lub nie jest zachowana pierwotna, kamienna nawierzchnia dróg, wymóg jej zachowania zaznaczony jest odrębnie. Postulatem konserwatorskim jest także odtworzenie nawierzchni kamiennej we wszystkich miejscowościach. Należy również utrzymać - w przypadku ich zachowania - dawne krawężniki oraz nawierzchnię chodników z płyt granitowych lub kostek kamiennych oraz rynsztoki.

V OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA GMINY.

1. CHARAKTERYSTYKA TOPOGRAFII GMINY.

Gmina Wisznia Mała usytuowana jest w niejednorodnym pod względem ukształtowania terenie. Południową granicą opiera się o rzeczkę Widawę, stanowiącą równocześnie północną granicę miasta Wrocławia. Tereny południowe i zachodnie gminy są płaskie, od dawna też rozwija się tu rolnictwo oraz hodowla.

Część północna z Machnicami i Wysokim Kościołem usytuowana jest już na wzgórzach Trzebnickich, dzięki czemu miejscowości te mają wyjątkowe walory krajobrazowe, doskonale wykorzystane przez dawnych osadników i budowniczych. W przypadku tych wsi niebanalną rolę odgrywają ponadto tereny zadrzewione. Kryniczno i Wisznia Mała położone są w lekko pofałdowanym terenie, a dzięki usytuowaniu kościoła w Krynicznie na najwyższym w tej okolicy wzniesieniu jest on dominantą wysokościową okolicy.

2. NAJSTARSZE ŚLADY OSADNICTWA

Najstarsze znane w chwili obecnej ślady pobytu człowieka na obszarze dzisiejszej gminy Wisznia Mała pochodzą ze środkowego okresu epoki kamienia - mezolitu (7900 lat p.n.e. - 4500 lat p.n.e.). Natrafiono na nie we wsi Pierwoszów. Znalezione tu mezolityczny wiór krzemienisty z widocznymi śladami pracy tym narzędziem.

Kolejne etapy zasiedlania tego terenu mają swe odbicie w poszczególnych epokach i okresach archeologicznych. Zdecydowana większość stanowisk archeologicznych na terenie gminy Wisznia Mała jest stanowiskami wielokulturowymi.

Z młodszej epoki kamienia - neolitu (4500 lat p.n.e. - 1800 lat p.n.e.) znanych jest 7 osad i śladów osadnictwa. W świetle dotychczasowych badań pierwsze widoczne nasilenie zagospodarowywania omawianego terenu, przypada w epoce brązu (kultura łużycka). Ówczesne społeczeństwa pozostawiły po sobie znaczną liczbę (40) osad i śladów osadnictwa oraz cmentarzysk ciałopalnych (8). Z okresu lateńskiego (epoka żelaza - 400 r. p.n.e. do przełomu er) znane są jedynie dwa ślady osadnictwa. Następny okres w obrębie epoki żelaza - okres wpływów rzymskich, przypadający na początek n.e. do około 375 roku n.e. - reprezentowany jest przez 23 osady i ślady osadnictwa, w tym 3 cmentarzyska ciałopalne. Z okresu wędrówek ludów (375 r. - przełomu VI/VII w.) w chwili obecnej znany jest tylko jeden ślad osadnictwa.

Największe nasilenie osadnictwa na omawianym terenie ma miejsce w okresie średniowiecza (VII - XV w.). Z tego okresu rozpoznanych zostało 90 osad i śladów osadnictwa, w tym 2 cmentarzyska szkieletowe i 1 grodzisko stożkowate. Z okresu nowożytnego (XVI - XVIII w.) znanych jest 9 osad i śladów osadnictwa.

50 osad i śladów osadnictwa zaklasyfikowanych zostało ogólnie jako pradziejowe.

Jak dotąd nie zaobserwowano w obrębie gminy Wisznia Mała występowania cmentarzysk kurhanowych.

3. HISTORIA GMINY

Przez długi okres czasu miejscowości z obecnej gminy Wisznia Mała były na tyle oddalone od Wrocławia, że pozostawały w orbicie wpływów Trzebnicy i z dziejami tej ziemi wiąże się ich historia. Wyjątkowo niektóre z nich (np. Strzeszów) należały przez pewien czas do okręgu wrocławskiego. Jedynie Psary związane były z Psim Polem podległością kościelną.

Zainteresowanie wrocławian tą ziemią rozpoczyna się w końcu XVIII w. od Psar oczywiście; w większej liczbie zaczynają tu bywać i osiedlać się w 2. poł. XIX w.

Jako jednostka administracyjna gmina Wisznia Mała jest tworem nowym, nieuzasadnionym ani granicami topograficznymi, ani historycznymi.

4. ROZMIESZCZENIE ZABUDOWY. UKŁADY OSADNICZE.

Dla gminy charakterystyczne są wyraźnie określone i wyodrębnione układy osadnicze. Większość z nich wykształciła się najprawdopodobniej z ulicówek lub układów jednodrożnych: Mienice, Ozorowice, Piotrkowiczki, Rogoź, Strzeszów, Szewce, Szymanów. Posiadają zabudowę

mniej lub bardziej zwartą, na działkach usytuowanych bezpośrednio przy drodze wiejskiej. W niektórych wykształciło się nawisie, nierzadko ze względu na przepływający przez wieś ciek wodny. W wielu z nich znajdują się dawne majątki, w postaci folwarków (np. w Piotrkowiczkach) lub zespołów pałcowo-parkowych z folwarkami (np. Ozorowice, Strzeszów) lecz nigdy nie są one układem dominującym.

Pozostałe miejscowości mają układy wielodrożne. W kilku z nich rzeczywiście dominującym zespołem w układzie przetrzennym jest dawne założenie dworskie: W Malinie, Wiszni Małej, Machnicach.

W gminie tej istnieje ponadto kilka nietypowych miejsc i miejscowości. Jedną z nich jest Pierwoszów - wieś powstała przez połączenie dwóch niezależnych niegdyś układów. Są tu jeszcze miejsca, na których w przeszłości istniały wsie: Biskupiece, Biskupiczki oraz Mały Raków. W zredukowanej postaci zachował się Raków Wielki, Cienin oraz Topolno.

4. TYPY I CHARAKTERYSTYKA ZABUDOWY.

Większość budynków mieszkalnych i gospodarczych pochodzi z XIX w. oraz z 1. poł. XX w., lecz zdarzają się budowle powstałe jeszcze w 2. poł. XVIII w.

Spotykane są następujące układy budynków:

- 1) folwarki,
- 2) zagrody, składające się zazwyczaj z budynku mieszkalnego, 1 lub 2 budynków gospodarczych, stodoły i prostokątnego podwórza między nimi;
- 3) obejścia gospodarskie, składające się z domu mieszkalnego oraz niewielkiego budynku gospodarczego.

Zagrody komponowane są na niezbyt rozległych działkach i przeważa w nich zabudowa zwarta.

Podstawowym materiałem budowlanym jest cegła. Elewacje zewnętrzne pozostawiane są często jako ceglane ze skromnym, ceramicznym detalem architektonicznym (fryzy, gzymsy, nadokienniki) lub tynkowane, także z tynkowym detalem architektonicznym. Większość budynków zakładana jest na rzucie prostokąta o stosunku boków zbliżonym do 1:2. Najczęściej stosowane są dachy dwu-spadowe, nierzadko z naczółkami oraz dachy łamane i mansardowe.

Charakterystycznym elementem wielu wsi są kapliczki, pochodzące z różnego okresu.

Pomimo, iż zachowana zabudowa to w większości budynki wiejskie, nie pretendujące do miana dzieł sztuki, zabudowa ta posiada znaczące walory zabytkowe: bryły budynków, dachy kryte najczęściej dachówką ceramiczną, detal architektoniczny. W wielu wypadkach w budynkach zachowały się interesujące elementy wystroju lub konstrukcji wnętrza oraz ciekawy detal architektoniczny.

VI OGÓLNE ZALECENIA KONSERWATORSKIE

Na terenie gminy należy dążyć do utrzymania dotychczasowego charakteru jej terenów zainwestowanych, tj. kontynuować zabudowę w zwartych jednostkach osadniczych.

Nową zabudowę winno się lokalizować w istniejących miejscowościach w oparciu o istniejącą sieć dróg. W przypadku konieczności wytyczania nowych dróg winny one stanowić logiczną kontynuację dotychczasowego układu dróg. Niewskazane są sięgacze, ślepe uliczki lub drogi dojazdowe do jednego lub dwóch gospodarstw. Wyjątkiem mogą być wsie, gdzie jest to historycznie uzasadnione (np. w Strzeszowie).

Na terenach, na których czytelna jest linia zabudowy, należy ją kontynuować.

We wszystkich miejscowościach należy stosować zabudowę o wysokości do dwóch kondygnacji, ze stromymi, symetrycznymi dachami o nachyleniu połaci ok. 45°, o drobnej formie architektonicznej. Zalecane jest także stosowanie dachów mansardowych i łamanych oraz naczółkowych. Wszystkie winny być kryte dachówką ceramiczną.

W miejscowościach, gdzie występuje zabudowa zagrodowa, należy kontynuować ten typ zabudowy. Zalecane są budynki o podłużnych bryłach; należy unikać budynków o rzutach zbliżonych do kwadratu. Niedopuszczalne jest lokalizowanie nowych budynków pojedynczo, w środku działki. Taka zabudowa zupełnie zaburza historyczną strukturę wsi.

W przypadku dobudowywania nowych budynków na terenie zagród już istniejących należy te obiekty tak lokalizować, aby stanowiły logiczną kontynuację dotychczasowego układu budynków (np. należy dobudować czwarty bok prostokąta).

Pożądane jest scalenie własnościowe poszczególnych folwarków. Niezależnie jednak od tego, czy dany folwark należy do jednego właściciela, czy do wielu, należy zachować jego strukturę przestrzenną. Ponadto obowiązują następujące zalecenia konserwatorskie:

- należy zachować istniejącą zabudowę;
- rozbiórki obiektów zabytkowych możliwe są jedynie w przypadku stwierdzenia ich złego stanu technicznego i wykonania odpowiedniej dokumentacji historyczno-architektonicznej; całość należy przedstawić i uzgodnić z właściwym Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- lokalizowanie nowej zabudowy na terenie lub w bezpośrednim sąsiedztwie folwarku możliwe jest jedynie w miejscu rozebranych budynków historycznych lub jako logiczna kontynuacja zabudowy folwarcznej;
- w miarę możliwości należy zachować funkcje poszczególnych części zespołów pałacowo-parkowych: folwarki - funkcje gospodarcze, polany parkowe - łąki krajobrazowe bez prowadzenia nasadzeń, tereny zadrzewione jako naturalne masywy zieleni, zwłaszcza rosnące nad brzegami cieków wodnych;
- należy zachować w całości majdan folwarczny. Niedopuszczalne jest lokalizowanie na nim nowej zabudowy, wydzielanie działek wysokimi ogrodzeniami, sytuowanie tu zieleni wysokiej lub innych obiektów optycznie niszczących przestrzeń majdanu;
- należy zachować jedność - przynajmniej optyczną - majdanu folwarcznego. Niedopuszczalne jest lokalizowanie na nim nowej zabudowy, wydzielanie działek wysokimi ogrodzeniami, sytuowanie tu zieleni wysokiej lub innych obiektów optycznie niszczących przestrzeń majdanu;
- w przypadku zachowania się zbiorników wodnych na dziedzińcu folwarcznym należy je utrzymać.

ALFABETYCZNY WYKAZ MIEJSCOWOŚCI

Nr strony

1. BISKUPICE	15
2. CIENIN	19
3. KRYNICZNO	22
3.1. Topolno	27
4. KRZYŻANOWICE	29
5. LIGOTA PIĘKNA	33
6. MACHNICE	39
7. MALIN	46
7.1. Kolonia Malin	51
8. MIENICE	53
9. OZOROWICE	58
10. PIERWOSZÓW	64
10.1. Małe Siedliczki	70
11. PIOTRKOWICZKI	72
12. PSARY	79
13. RAKÓW WIELKI	85
13.1. Raków Mały	88
14. ROGOŹ	90
15. STRZESZÓW	95
16. SZEWCY	102
17. SZYMANÓW	109
18. WISZNIA MAŁA	115
19. WYSOKI KOŚCIÓŁ	122

1. BISKUPICE

(oraz BISKUPICZKI)

1. DANE HISTORYCZNE:

1.1. Poprzednie nazwy miejscowości:

1374 r. - Byscupicz;
1414 r. - Biscowicz, Biskowicz;
ok. 1739 r. - Bischwitz;
poł. XVIII w. - Bischkowitz oraz Kl. Bischkowitz;
1829 r. - Gr. Bischwitz + Kl. Bischwitz;
1830, 1845 r. - Bischwitz, Bischkowitz;
1873, 1891, 1912 r. - Bischwitz;
1932 r. - Bischwitz + Kl. Bischwitz + Groß Bischwitz;
1937 r. - Bischwitz + Klein Bischwitz;

1.2. Znaczenie i pochodzenie nazwy wsi.

Nazwa niemiecka jest zniekształconym zapisem fonetycznym nazwy polskiej, wywodzącej się od wyrazu *biskup* i oznaczającej wieś biskupią.

1.3. Wykaz znanych ze źródeł właścicieli wsi i dóbr:

poł. XVIII w.: Kapituła Katedry Wrocławskiej, posiada Biskupice i Biskupiczki;
1795 r.: Kapituła Katedry Wrocławskiej;
1830 r.: podporucznik Buchwald;
1845 r.: Majunke (właściciel majątku);
1873 r.: baron Adalbert von Scherr Thoss;
1891 r.: Hugo Josephy;
1912 r.: pani Marie von Schweinichen, z domu Korn z Pawłowic (*Pawelwitz*);
1915 r.: dzierżawca gospodarstwa oraz młyna: Nagel;
1937 r.: Ernst von Schweinichen;

1.4. Historia wsi i dóbr.

1374 r.

Pierwsza wzmianka o wsi.

1795 r.

Wieś nazywana jest Biskupicami nad Widawą (*Bischwitz an der Weide*). Należy do niej pewien obszar leśny.

1830, 1845 r.

Osada ma status wsi. Należą do niej Biskupiczki (*Klein Bischwitz*) - folwark i część wsi. W 1845 r. wspomina się o istnieniu niegdyś we wsi kościoła katolickiego.

1912 r.

Biskupice stanowią majątek rycerski z folwarkiem Biskupiczki.

1937 r.

Wieś należy do klucza dóbr *Wendelborn*. i stanowi majątek rycerski wraz z folwarkiem Biskupiczki.

1.5. Tabelaryczne zestawienie danych:

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
pol. XVIII w. Bischkowitz	24 zagrodników i chałupników				
pol. XVIII w. - Kl. Bischkowitz	6 zagrodników i chałupników				
1795	240, 12 zagr. wolnych, 14 omłockowych, 1 chałupnik, 9 in. domów, kował, płóciennik	pański dom mieszk. 40 gosp. dom.		w/m szkoła katolicka	folwark, młyn wodny, las
1830	287 ewangelicy: 52 katolicy: 235	1 pałac budynki mieszkalne: 48	ewangelicki i katolicki kościół: w Psim Polu, okr. Oleśnica	katolicka w/m 1 nauczyciel	1 folwark młyn wodny ceglarnia
1845	286 ewangelicy: 73	1 pałac budynki: 40, 20 numerów	ewangelicki i katolicki: w Psim Polu	katolicka w/m, 1 nauczyciel	1 folwark 1 młyn wodny 1 ceglarnia 5 rzemieślników
1845 Kl. Bischwitz	51 ewangelicy: 10	budynki: 8, 6 posesji			
1873					ogółem: 1919 mórg, orze: 1508 m, łąki: 219 m, łasy: 192 m; podatek doch.: 3311 talarów, ceglarnia
1891 majątek rycerski					ogółem: 488 orze: 360, łąki: 99 łasy rębne: 6 wody: 7 pow. dworska: 16 Podatek gruntowy: 9938 Mk konie: 53, krowy: 45 bydło: 120,
1912 majątek rycerski z folwarkiem Klein Bischwitz	156 katolicy: 42 ewangelicy: 114		kościół katolicki i ewangelicki w Psim Polu		ogółem: 489,6 orze: 372,3 łąki: 70,6; ogrody: 4 pastwiska: 3,4 łasy rębne: 13,7; wody: 5,4 rzeka Widawa; drogi + pow. dworska: 20,2 podatek ziemski: 9918 Mk; rozległe uprawy buraka cukrowego

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
1912 wieś	221 katolicy: 179 ewangelicy: 42				
1937 majątek rycerski wraz z folwarkiem Kl. Bischwitz			kościół katolicki w Psim Polu we Wrocławiu kościół ewangelicki w Psim Polu		ogółem: 483,9 ornie: 366,9 łąki: 74,1; wody: 5,4 rzeka Widawa lasy rębne: 13,7 park: 2,3; ogród: 1,6 drogi + pow. dworska: 19,9 podatek: 9914 RM

2. UKŁAD PRZESTRZENNY MIEJSCOWOŚCI. STAN ZACHOWANIA:

2.1. Położenie i obecny układ przestrzenny miejscowości:

Wieś nie istnieje. Biskupice są tylko obrębem geodezyjnym bez osady.

2.2. Rozwój układu przestrzennego miejscowości:

poł. XVIII w.

Bischkowitz

Dość duża wieś o osi północny zachód - południowy wschód i dość „gęstej” zabudowie. Nie wyróżniono zagród. Układ dróg tworzą dwie prawie równoległe drogi: południowa do Krzyżanowic, północna do Rakowa Małego, przecięte drogą na północ do *Kl. Bischkowitz*. Od wschodu układ ten zamyka trakt biegnący łukiem na północny wschód. Po zachodniej stronie przecznicy, między dwiema równoległymi usytuowane są zabudowania większe, przypominające folwark.

Kl. Bischkowitz

Niewielka osada przydrożna złożona z kilku zagród oraz większej - prawdopodobnie folwarku, usytuowanej po północnej stronie drogi.

1829 r.

Bischwitz

Niewielka wielodrożnica, której układ dróg zakreśla czworobok. Przy południowo-zachodnim narożniku usytuowany jest większy zespół budynków, prawdopodobnie folwark.

Kl. Bischkowitz

Nie duża wieś jednodrożna. Jedyne wyróżniające się wielkością gospodarstwo znajduje się po zachodniej stronie drogi.

1932 r.

Bischwitz

Niezbyt duża wielodrożnica. W części północnej dwie równoległe drogi o układzie równoleżnikowym przecięte są trzema przecznicami. Zabudowa wiejska sytuuje się głównie przy północnej z równoleżnikowych dróg. Na południe od nich, po wschodniej stronie środkowej przecznicy znajduje się folwark: protokątny majądan ma obudowane trzy boki. Zachodnim, krótszym i niezabudowanym przytyka do drogi. W miejscu folwarku z 1829 r. nie ma żadnej zabudowy.

Na południowy wschód od opisanego wyżej układu znajduje się drugi, zupełnie z poprzednim niezwiązany. Tworzą go dwie krzyżujące się drogi, przy czym równoleżnikowa z nich ma charakter raczej wydłużonego placu, z niewielkim budynkiem w centrum. Plac ten otacza nieregularna, niezbyt zwarta zabudowa. Ta część podpisana jest *Groß Bischwitz*.

Klein Bischwitz

Niewielka wieś o osi północny wschód - południowy zachód. W środkowej części, po zachodniej stronie wiejskiej drogi usytuowany jest folwark. Nieduży prostokątny majdan z czterech stron otoczony jest budynkami.

Zabudowa osady jest nieregularna, bardzo luźna, składa się z niewielkich obejść i pojedynczych budynków.

W północnej części wsi, po zachodniej stronie drogi zlokalizowana jest leśniczówka.

2.3. Stan zachowania układu przestrzennego i jego elementów składowych:

Biskupice nie istnieją. Pozostał po nich jeden budynek, usytuowany już na terenie miasta Wrocław. Większa część wsi leżała na terenie dzisiejszego Wrocławia, o gminę Wisznia Mała zahaczał jedynie zachodni fragment wsi. W miejscu Biskupiczek także nic nie ma.

3. USTALENIA KONSERWATORSKIE:**3.1. Obiekty i obszary w rejestrze zabytków:**

Nie ma.

3.2. Konserwatorski spis zabytków architektury i budownictwa:

Brak jakichkolwiek zabudowań.

3.3. Parki, cmentarze oraz obszary i obiekty zieleni chronionej:

Nie ma.

3.4. Strefy ochrony konserwatorskiej:

Nie wyznaczono.

3.5. Wykaz stanowisk archeologicznych:

Obszar AZP 78-29

1. Stanowisko nr 3/61
  - osada kultury przeworskiej z III w. n. e.
  - osada z okresu wczesnego średniowiecza

Obszar AZP 78-29 - stanowiska bez lokalizacji na mapie

2. Stanowisko nr 6/62
  - osada kultury łużyckiej z epoki brązu

3.6. Strefy ochrony zabytków archeologicznych:

Fragment terenu dawnej wsi, znajdujący się na obszarze gminy Wisznia Mała, objęto strefą „OW” obserwacji archeologicznej. Na obszarze strefy „OW” obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) wszelkie zamierzenia inwestycyjne (także: zakładanie infrastruktury technicznej oraz inne wykopy ziemne) na tym obszarze winny być uzgodnione z Inspekcją Zabytków Archeologicznych właściwego oddziału Służby Ochrony Zabytków, a prace ziemne prowadzone pod nadzorem archeologiczno-konserwatorskim. Ze względu na możliwość stwierdzenia w trakcie prac reliktywów archeologicznych inwestor winien liczyć się z koniecznością zmiany technologii prowadzenia robót;
- 2) w przypadku dokonania znalezisk archeologicznych prace budowlane winny być przerwane, a teren udostępniony do ratowniczych badań archeologicznych. Badania te wykonywane są na koszt inwestora (Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z 11 stycznia 1994 r.; Dz. U. Nr 16, poz. 55). Wyniki tych badań decydują o możliwości kontynuowania prac budowlanych lub ewentualnie o ich zaniechaniu i zmianie przeznaczenia terenu;
- 3) bez uzgodnienia dopuszcza się jedynie prowadzenie prac porządkowych, nie wnikających w głąb gruntu oraz prac rolniczych.

2. CIENIN

1. DANE HISTORYCZNE:

1.1. Poprzednie nazwy miejscowości:

1739 r., poł. XVIII w. - Langenau;
 1818 r. - Langenau, Nagelnow;
 1826 do 1912 r. - Langenau;
 1932 r. - Langena;
 1937 r. - Langenau;

1.2. Znaczenie i pochodzenie nazwy wsi.

Obecna nazwa nie ma żadnego związku z nazwą znaną ze źródeł. Możliwe, że polskie pochodzenie ma nazwa zacytowana w 1818 r.: Nagelnow - Nagielniów?

1.3. Wykaz znanych ze źródeł właścicieli wsi i dóbr:

1387 r.: Mechtild von Wiesenburg;
 1505 r.: von Brokendorf;
 1720 r.: von Helmrich, von Lemberg;
 poł. XVIII w.: baron Horst;
 przed 1785 r.: Samuel Scholz;
 1785 r.: spadkobiercy w/w Samuela Scholtza;
 1830 r.: von Uttmann;
 1845 r.: Müller;
 1873 r.: Lindner we Wrocławiu;
 1891 r.: Marc Boas;
 1912 r.: Max Graetzer; pełnomocnik: Hugo Kern;
 1937 r.: osieroceni Margarethe Graetzer i Günther Graetzer;

1.4. Historia wsi i dóbr.

1387 r.

Znany jest właściciel tego terenu.

XVIII w.

Miejscowość ukazywana jest na ówczesnych mapach.

1830, 1845 r.

Cienin ma status wsi. W 1845 r. należy do wsi *Jagatschütz*.

1937 r.

W cegielni pracuje piec pierścieniowy z napędem elektrycznym.

1.5. Tabełacyjne zestawienie danych:

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
poł. XVIII w.	20 zagrodników i chałupników	siedziba szlachecka			brak koni folwark młyn wodny
1785	115 ewangelicy 17 zagrodników	pański budynek mieszkalny			1 folwark z 749 korcami zboża pod zasiew 1 młyn
1818	17 zagrodników	1 pałac			1 folwark, młyn wodny

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
1830	190 ewangelicy: 170 katolicy: 20	1 pański pałac, budynki: 23	kościół ewangelicki w Pasikurowicach kościół katolicki: w Krynicznie		1 folwark
1845	181 ewangelicy: 159 katolicy: 22 1 szewc, kupiec zbożowy	1 pański pałac, budynki: 24, 21 numerów	ewangelicki: j.w. katolicki: j.w.		1 folwark 900 merynosów 1 młyn wodny 1 browar; nieczynna gorzelnia
1873					ogółem: 1211 mórg orne: 1122 m łąki: 76 m; lasy: 7 m wody: 6 m; podatek: 2463 talar. browar
1891 majątek rycerski					ogółem: 309 orne: 278; łąki: 19 lasy rębne: 2 wody: 2 pow. dworska: 8 podatek: 7390 Mk konie: 25 bydło: 126, 83 krów
1904	242				
1912 majątek rycerski	156 katolicy: 54 ewangelicy: 99 inni: 3		kościół ewangelicki: w Pasikurowicach kościół katolicki: w Krynicznie		ogółem: 312 orne: 280; łąki: 20 lasy rębne: 3 wody: 1; park: 2 ogrody: 6; podatek grunt.: 7390 Mk cegielnia; hodowla bydła zarodowego; uprawa buraków, handl. ogrodnictwo
1912 wieś	123 katolicy: 2 ewangelicy: 121				
1937 majątek rycerski			kościół katolicki w Krynicznie kościół ewangelicki w Pasikurowicach		ogółem: 292 orne: 260; łąki: 20 lasy rębne: 2 wody: 1; park: 2 ogrody: 7; podatek gruntowy: 7063 RM cegielnia, hodowla cieląt i świń uprawa buraków, handl. ogrodnictwo

2. UKŁAD PRZESTRZENNY MIEJSCOWOŚCI. STAN ZACHOWANIA:

2.1. Położenie i obecny układ przestrzenny miejscowości:

Miejscowość nie istnieje. Pozostały resztki dwóch obejść. Istnieją też dwa nowe budynki związane z byłymi terenami wojskowymi.

2.2. Rozwój układu przestrzennego miejscowości:

poł. XVIII w.

Wieś usytuowana wzdłuż łukowo wygiętej drogi z zachodu na północny zachód, do Malina. Na samym łuku zakrętu położony jest folwark z prawie kwadratowym majdanem obudowanym z trzech stron. Czwarte, północne skrzydło zajmuje siedziba szlachecka. Na północ od folwarku, na ciekaniu wodnym usytuowany jest młyn.

Zabudowa wiejska zwarta, zagrodowa.

1826 r.

Wieś nad ciekami wyznaczającymi oś wschód - zachód. W części wschodniej znajduje się oczko wodne, od południa przytyka doń folwark z prostokątnym majdanem.

1932 r.

Niewielka wielodrożnica z dominującym założeniem folwarcznym (majątkiem) w północno-wschodniej części. Rozległy regularny majdan (o rzucie bardzo pogrubionej litery L) jest obudowany od wschodu i południa. Przy północnym i zachodnim boku stoją niewielkie budynki. Pozostałe części nie są zabudowane. Na północ od majątku położony jest dość duży, owalny staw.

Drugi folwark zlokalizowany jest na południowy zachód od majątku przy skrzyżowaniu dróg. Nieduży niemal kwadratowy majdan obudowany jest ze wszystkich stron.

Zabudowa pozostałej części wsi nieregularna, złożona głównie z pojedynczych budynków.

2.3. Stan zachowania układu przestrzennego i jego elementów składowych:

Zachowany jest jedynie dawny teren ogrodów i zieleni parkowej po północnej stronie drogi i resztki dwóch obejść po jej południowej stronie.

3. USTALENIA KONSERWATORSKIE:

3.1. **Obiekty i obszary w rejestrze zabytków:** Nie ma.

3.2. Konserwatorski spis zabytków architektury i budownictwa:

Istniejące obiekty nie zostały zakwalifikowane do objęcia ich konserwatorskim spisem zabytków architektury i budownictwa.

3.3. Parki, cmentarze oraz obszary i obiekty zieleni chronionej:

Teren zielony - dawny park do zachowania. Zachowany jest częściowo starodrzew, m. in. pomnikowy platan o średnicy ponad 1 m. Należy opracować ewidencję parkową lub inną tego typu dokumentację pozwalającą na ocenę stopnia zachowania oraz walory zabytkowe tego terenu.

3.4. **Strefy ochrony konserwatorskiej:** Nie wyznaczono.

3.5. Wykaz stanowisk archeologicznych:

Obszar AZP 78-29

3. Stanowisko nr 1/56 • osada z okresu wczesnego średniowiecza

4. Stanowisko nr 2/57 • osada z okresu wczesnego średniowiecza

5. Stanowisko nr 3/58 • osada kultury przeworskiej z IV w. n. e.

Obszar AZP 78-29 - stanowisko bez lokalizacji na mapie

6. Stanowisko nr 4/59 • osada z okresu późnego średniowiecza

3.6. **Strefy ochrony zabytków archeologicznych:** Nie wyznaczono.

3. KRYNICZNO

1. DANE HISTORYCZNE:

1.1. Poprzednie nazwy miejscowości:

1155 r. - Chitinchici lub Chitindrici;
 1305 r. - Cruiecz albo Caputsdorf;
 1362 r. - Capunsdorff;
 1369 r. - Capusdorff;
 1376 r. - Capusdorf;
 1739 r. - Cabsdorf;
 poł. XVIII w. - Kapsdorff;
 1785 do 1830 r. - Kapsdorf;
 1845 r. - Kapsdorf, Kopska Wies;
 1932 r. - Kapsdorf;

1.2. Znaczenie i pochodzenie nazwy wsi.

Nazwę, pojawiającą się w 1305 r. i później wywodzi się od kopca. Potwierdza to zachowana nazwa polska zanotowana w 1845 r. Obecna nazwa nie ma uzasadnienia historycznego, kojarzy się z krynica, czyli źródłem.

1.3. Wykaz znanych ze źródeł właścicieli wsi i dóbr:

1155 r.: kapituła katedralna we Wrocławiu;
 ok. 1305 r.: biskup wrocławski;
 poł. XVIII w.: kapituła katedralna we Wrocławiu;
 1758 r.: • Micke,
     • wolne sołectwo: Kaspar Suschke i jego syn Dawid Suschke, potem wdowa Sophia Eleonora,
     • radca komisji Johann Christian Schäffer;
 1785 r.: książę biskup;
 1830 r.: von Boguslawsky;
 przed 1845 r.: • wolne sołectwo: von Boguslawsky;
 1845: • Królewski Urząd Skarbowy *Königliche Rent-Amt* oraz Sąd Nauczycielski *Lehrer-Gericht* we Wrocławiu;
     • wolne sołectwo: pani Dabisch;
 1915 r.: majątek kmiący: Scholz;

1.4. Historia wsi i dóbr.

23. IV. 1155

Papież Adrian IV potwierdza posiadłości kapituły katedralnej we Wrocławiu, obejmujące między innymi wieś Chitinchici (vel Chitindrici ?), tj. obecne Krynitzno.

c. 1305 r.

Wieś płaci daninę biskupowi wrocławskiemu. Obejmuje 60 włók ziemi, z których dwie należą do plebana.

14. I 1376 r.

Potwierdzone jest istnienie kościoła parafialnego w Krynitznie.

XVI w.

Budowa obecnego budynku kościoła z nietynkowanej cegły, z blendami w zachodnim szczycie dachu. Naroża chóru i nawy posiadają przypory. Od północy nie ma okien.

1845 r.

Wieś. Kościół katolicki od 1199 r. Parafia obejmuje: Krynitzno, Małe Siedliczki, Psary, Krzyżanowice, Raków Wielki i Mały, folwark *Riesenthal*, Rogoź, *Kl.-Schwundnig*, Szymanów,

Ligotę Piękną, Cienin, Malin, Pasikurowice, Pierwosów, i *Ramischau*. Szkoła katolicka, jako parafialna istnieje tak długo, jak kościół. Szkoła ta służyła również mieszkańcom folwarku *Riesenthal* oraz pozostałych miejscowości kościelnych.

Ponadto w obrębie wsi znajduje się wolne sołectwo (*Kapsdorf-Freischoltisei*). Dawne budynki sołectwa ich właściciel, von Boguslawsky, przeniósł do Rakowa Wielkiego jeszcze przed 1830 r. W 1845 r. właścicielką tych dóbr jest pani Dabisch.
1904 r.

Krynitzno ma status gminy wiejskiej. Nie ma tu majątku.

1.5. Tabelaryczne zestawienie danych:

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
pol. XVIII w.	8 kmieci 23 zagrodników i chałupników		w/m kościół		47 koni
1785 wolne sołectwo	160 katolików 8 kmieci zagrodnicy: 10 chałupnicy: 6		w/m kościół katolicki; proboszcz- August Schubert	bud. parafialny bud. szkoły	216 koreców zboża pod zasiew
1818	8 kmieci, 10 zagrodników, 6 chałupników		w/m kość. katol., 1 dom parafialny	w/m szkoła katol.	sołectwo lemańskie
1830	310 w tym ewangelicy: 48	budynki mieszk. 45	w/m paraf. katol.; parafia ewangel.: Psary	w/m szkoła katolicka; 1 nauczyciel	1 wiatrak - młyn; 1 cegielnia tymczasowa
1845	249 ewangelicy: 64 16 rzemieślników 1 kramarz	budynki: 31; posesje: 20	ewangelicki: w Psarach katolicki: w/m	katolicka w/m 1 nauczyciel	1 wiatrak-młyn 1 cegielnia, browar, gorzelnia,
1845; wolne sołectwo	114; 38 ewangelików	15 budynków mieszkalnych			wolne sołectwo
1912 [Ab]	434 katolicy: 297 ewangelicy: 130 inne wyznania: 7		kość. katolicki w/m;		

2. UKŁAD PRZESTRZENNY MIEJSCOWOŚCI. STAN ZACHOWANIA:

2.1. Położenie i obecny układ przestrzenny miejscowości:

Ulicówka o osi wschód-zachód z bardzo wydłużonym nawsiem. Przez środkową część wsi z południa na północ przebiega droga z Wrocławia do Trzebnicy.

Nieco na północ od centralnej części wsi, po wschodniej stronie drogi Wrocław-Trzebnica, na szczycie wyniesienia zlokalizowany jest kościół otoczony cmentarzem.

Zabudowa zagrodowa zwłaszcza po południowej stronie wiejskiej drogi dość zwarta. Sytuuje się także przy szosie Wrocław-Trzebnica.

Na południowy wschód od wschodniego krańca wsi znajduje się niewielki przysiółek, złożony z kilku zagród usytuowanych przy polnej drodze o osi północ-południe.

2.2. Rozwój układu przestrzennego miejscowości:

poł. XVIII w.

Wydłużona ulicówka o osi wschód - zachód i zwartej, regularnej zabudowie zagrodowej. Poza zabudową, na północ od środkowej części wsi położony jest kościół. Na południowo-wschodnim krańcu znajduje się większe, wyróżniające się gospodarstwo.

1826 r.

Wieś z bardzo wydłużonym nawsiem - zajmującym całą jej długość. W nawsiu znajduje się kilka oczek wodnych.

Kościół usytuowany jest przy trakcie Wrocław-Trzebnica, przecinającym wieś z północy na południe i przytyka od północy do nawsia.

Na wschód od wsi zlokalizowany jest wiatrak.

1932 r.

Ulicówka o osi wschód-zachód z nawsiem, przecięta szosą o osi północ-południe. Przy tej szosie, na północ od centralnej części wsi kościół z cmentarzem. Na wschód od nawsia, po południowej stronie wiejskiej drogi dwa oczka wodne i przytykające doń narożnikowo duże gospodarstwo.

Zabudowa „drobna”; wielkością wyróżnia się zaledwie parę gospodarstw. Na południe od centralnej części wsi, po zachodniej stronie szosy, kilka budynków o przemysłowym charakterze; wśród nich zapewne budynek dworca kolei wąskotorowej z Wrocławia do Trzebnicy.

2.3. Stan zachowania układu przestrzennego i jego elementów składowych:

Zachowany jest zasadniczy układ wsi oraz kościół z otoczeniem. Na drogach we wsi, oprócz prowadzącej do kościoła, utrzymane są nawierzchnie kamienne z szaro-beżowej kostki w układzie skośnym.

3. USTALENIA KONSERWATORSKIE:**3.1. Obiekty i obszary w rejestrze zabytków:**

Kościół parafialny p.w. św. Stanisława wpisany do rejestru zabytków pod numerem 1714 decyzją z dnia 20. VI 1966 r.

3.2. Konserwatorski spis zabytków architektury i budownictwa:

L.p.	Nazwa obiektu	Adres, nr	Datowanie
ul. Trzebnicka			
1.	Kościół parafialny p.w. św. Stanisława		XV w., 1913-1916 r. RZ 1714, 20.06.1966
4.	Budynek plebanii	nr 12	ok. 1920 r.
ul. Szkolna			
2.	Kapliczka przydrożna	przy nrze 8	kon. XIX w.
ul. Parkowa			
3.	Kapliczka przydrożna	obok nru 5	ok. 1860-1870 r.
ul. Spacerowa			
4.	Zespół mieszkalno-gospodarczy:		
	a) budynek mieszkalny	nr 16	dat. 1906 r.
	(częściowo niezamieszkały; zniszczony dach od strony północnej)		
	b) budynek gospodarczy		pocz. XX w.
5.	Budynek mieszkalny	nr 27	pocz. XX w.
ul. Szkolna			
6.	Budynek szkolny przy szosie	nr 2	XIX/XX w.
ul. Trzebnicka			
7.	Budynek mieszkalny	nr 5	ok. 1900 r.

L.p.	Nazwa obiektu	Adres, nr	Datowanie
<u>Proponowane uzupełnienia:</u>			
ul. Spacerowa			
cd. 4	Zespół mieszkalno-gospodarczy:	nr 16	
	c) słupki metalowego ogrodzenia		ok. 1910 r.

3.3. Parki, cmentarze oraz obszary i obiekty zieleni chronionej:

Cmentarz przy kościele parafialnym, założony w XV w., poszerzony w XIX w. i 2. poł. XX w.

3.4. Strefy ochrony konserwatorskiej:

Strefa „A” szczególnej ochrony konserwatorskiej obejmuje kościół wraz z otaczającym go cmentarzem i plebanią. W strefie tej obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) należy zachować historyczny układ przestrzenny i poszczególne elementy tego układu;
- 2) należy konserwować zachowane elementy układu przestrzennego;
- 3) poszczególne obiekty o wartościach zabytkowych należy poddać restauracji i modernizacji technicznej;
- 4) należy dążyć do odtworzenia zniszczonych elementów zespołu;
- 5) należy dostosować nową zabudowę do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie sytuacji, skali i bryły oraz nawiązać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej. Nowa zabudowa nie może dominować nad zabudową historyczną;
- 6) należy usunąć elementy dysharmonizujące; analogicznie należy postępować w stosunku do innych elementów zniekształcających założenie historyczne (np. błędnych nasadzeń zieleni);
- 7) należy podtrzymać funkcje historycznie utrwalone oraz dostosować funkcje współczesne do wartości zabytkowych zespołu i jego poszczególnych obiektów, a funkcje uciążliwe i degradujące wyeliminować;
- 8) w przypadku inwestycji nowych należy preferować te z nich, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu;
- 9) podziały nieruchomości są niedopuszczalne;
- 10) wszelkie zamierzenia i działania na obszarze tej strefy należy konsultować i uzgadniać z właściwym oddziałem Służby Ochrony Zabytków.

Wszelkie działania poniżej poziomu terenu na terenie strefy „A” szczególnej ochrony konserwatorskiej winny być uzgodnione z Inspekcją Zabytków Archeologicznych Służby Ochrony Zabytków i przeprowadzone pod nadzorem i za zezwoleniem właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Inwestor winien liczyć się z koniecznością zlecenia dodatkowych badań lub opracowań studialnych: archeologicznych, architektonicznych, urbanistycznych, stratygraficznych, dendrologicznych, dendro-chronologicznych itp. w przypadku postawienia takich wymogów przez odpowiednie służby (SOZ, Nadzór Budowlany i in.).

Strefa „E” ochrony ekspozycji zespołu kościelnego od strony wschodniej, z drogi do Malina oraz osie widokowe z drogi Wrocław - Trzebnica, od północy i od południa oraz dawnego folwarku w Wiszni Małej. W strefie tej obowiązują następujące zalecenia:

- 1) dotyczące nowej zabudowy: obiekty niewysokie, o wysokości I kondygnacji, dachy strome o symetrycznych połaciach nachylonych pod kątem ok. 45°, z ceramicznym pokryciem;
- 2) zakaz zalesiania obszarów, położonych w tej strefie;
- 3) konieczność wykonania dodatkowych opracowań: panoram wsi - Wysokiego Kościoła z zaznaczeniem projektowanych obiektów;

W przypadkach proponowania w strefie „E” rozwiązań niezgodnych z ustaleniami niniejszych wytycznych lub przez nie nieprzewidzianych niezbędne jest uzyskanie opinii właściwego oddziału Służby Ochrony Zabytków.

Kościół jest dominantą wysokościową okolicy.

3.5. Wykaz stanowisk archeologicznych:

Obszar AZP 78-29

7. Stanowisko nr 1/55 • cmentarzysko ciałopalne kultury lużyckiej z V okresu epoki brązu

Obszar AZP 78-28

8. Stanowisko nr 2/50 • osada pradziejowa
9. Stanowisko nr 3/51 • ślad osadnictwa pradziejowy
• ślad osadnictwa z późnego średniowiecza i okr. nowożytnego
10. Stanowisko nr 4/52 • ślad osadnictwa pradziejowy
11. Stanowisko nr 5/53 • osada pradziejowa
12. Stanowisko nr 6/54 • ślad osadnictwa pradziejowy
• ślad osadnictwa z okresu nowożytnego
13. Stanowisko nr 7/55 • ślad osadnictwa pradziejowy
14. Stanowisko nr 8/56 • osada z okresu wczesnego średniowiecza (faza młodsza)
• osada z okresu późnego średniowiecza i okresu nowożytnego

3.6. Strefy ochrony zabytków archeologicznych:

Strefa „OW” obejmuje cały obszar wsi wraz z dwoma stanowiskami archeologicznymi. Na obszarze tej strefy obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) wszelkie zamierzenia inwestycyjne (także: zakładanie infrastruktury technicznej oraz inne wykopy ziemne) na tym obszarze winny być uzgodnione z Inspekcją Zabytków Archeologicznych właściwego oddziału Służby Ochrony Zabytków, a prace ziemne prowadzone pod nadzorem archeologiczno-konserwatorskim. Ze względu na możliwość stwierdzenia w trakcie prac reliktyw archeologicznych inwestor winien liczyć się z koniecznością zmiany technologii prowadzenia robót;
- 2) w przypadku dokonania znalezisk archeologicznych prace budowlane winny być przerwane, a teren udostępniony do ratowniczych badań archeologicznych. Badania te wykonywane są na koszt inwestora (Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z 11 stycznia 1994 r.; Dz. U. Nr 16, poz. 55). Wyniki tych badań decydują o możliwości kontynuowania prac budowlanych lub ewentualnie o ich zaniechaniu i zmianie przeznaczenia terenu;
- 3) bez uzgodnienia dopuszcza się jedynie prowadzenie prac porządkowych, nie wnikaćcych w głąb gruntu, oraz prac rolniczych.

3.7. Inne uwagi i zalecenia:

Ochronie podlega układ dróg.

3.1. Topolno

1. DANE HISTORYCZNE:

1.1. Poprzednie nazwy miejscowości:

1891 do 1937 r. - Pappelhof;

1.2. Znaczenie i pochodzenie nazwy wsi.

Nazwa niemiecka oznacza dosłownie topolowy dziedziniec, gospodarstwo.

1.3. Wykaz znanych ze źródeł właścicieli wsi i dóbr:

1891 r.: F. Labitzky;

1912 r.: radca miejski Emil Gietzer z Kłodzka (*Glatz*);

1937 r.: B-cia Schoeller i S-ka, sp. z o.o. we Wrocławiu-Różance (*Gebr. Schoeller und Co., GmbH. in Breslau-Rosenthal*);

1.4. Historia wsi i dóbr.

1937 r.

Majątek rycerski należący do klucza dóbr w Rakowie Wielkim.

1.5. Tabelaryczne zestawienie danych:

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
1891					ogółem: 91 orne: 83; łąki: 6 lasy rębne: 1 pow. dworska: 1 podatek gruntowy: 1440 Mk
1904	18				
1912 okręg majątkowy			kościół katolicki w Krynicznie; kościół ewangelicki w Psarach;		ogółem: 90,5 podatek ziemski: 1550 Mk cegielnia parowa
1937 majątek			kościół katolicki w Krynicznie; kościół ewangelicki w Pasikurowicach		ogółem: 90,5 orne: 73,5; łąki: 10 pastwiska: 2 park i ogród: 4 pow. dworska: 1 podatek ziemski: 1550 RM

2. UKŁAD PRZESTRZENNY MIEJSCOWOŚCI. STAN ZACHOWANIA:

2.1. Położenie i obecny układ przestrzenny miejscowości:

Topolno położone jest naprzeciw Rakowa Wielkiego, po zachodniej stronie drogi Krzyżanowice - Pasikurowice, krzyżującej się tu z drogą do Kryniczna. Składają się nań resztki po-PGR-owskich zabudowań po północnej stronie drogi z Rakowa Wielkiego do Kryniczna oraz bardzo zaniedbany drzewostan po południowej stronie tej drogi.

2.2. Rozwój układu przestrzennego miejscowości:

1932 r.

Mjątek usytuowany jest w południowo-zachodnim skrzyżowaniu dróg. Składa się nań kilka budynków, usytuowanych luźno wokół terenu, którego południową część stanowi majdan, a północną ogrody. Nieco odsunięty na wschód od majdanu, w niewielkim parku zlokalizowany jest pojedynczy budynek - prawdopodobnie siedziba szlachecka. Od drogi Krzyżanowice - Pasikurowice oddziela ją teren zielony, a łączy z nią idąca skosem droga dojazdowa.

2.3. Stan zachowania układu przestrzennego i jego elementów składowych:

Zabudowania majątku nie są zachowane; nawet fundamenty nie są czytelne.
Zachowany jest dawny teren zieleni parkowej.

3. USTALENIA KONSERWATORSKIE:**3.1. Obiekty i obszary w rejestrze zabytków:**

Nie ma.

3.2. Konserwatorski spis zabytków architektury i budownictwa:

Stara zabudowa nie istnieje.

3.3. Parki, cmentarze oraz obszary i obiekty zieleni chronionej:

Teren zielony do zachowania obejmuje obszar dawnego parku oraz folwarku, gdyż na mapie w skali 1:10000 rozdzielanie tych dwu obszarów o różnych niegdyś funkcjach nie jest możliwe wobec braku jakichkolwiek resztek zabudowy folwarcznej. Należy opracować ewidencję parkową lub inną tego typu dokumentację pozwalającą wyznaczyć granice obszarów o różnych rodzajach użytkowania oraz ocenę stopnia zachowania i walory zabytkowe tego terenu.

Całość powinna stanowić jedną posiadłość. Dopuszcza się budowę rezydencji, zlokalizowanej w miejscu dawnej, usytuowanej we wschodniej części założenia w otoczeniu zieleni wysokiej.

3.4. Strefy ochrony konserwatorskiej:

Nie wyznaczono.

3.5. Wykaz stanowisk archeologicznych:

Stanowiska archeologiczne wykazano dla całego obrębu przy wsi Kryniczno.

3.6. Strefy ochrony zabytków archeologicznych:

Nie wyznaczono.

4. KRZYŻANOWICE

1. DANE HISTORYCZNE:

1.1. Poprzednie nazwy miejscowości:

1355 r. - Kryzaniwicz;
 1739 r. - Krisanowitz;
 poł. XVIII w. - Krischanowitz;
 1818 r. - Krzyzanowitz;
 1830 r. - Kryschnowitz, Krzizanowitz;
 1845 r. - Kryczanowitz, Kryschanowitz, Krzizanowitz;
 1912, 1932 r. - Kryschanowitz;
 1937 r.: Weidebrück;

1.2. Znaczenie i pochodzenie nazwy wsi.

Nazwa niemiecka jest zniekształconym zapisem fonetycznym nazwy polskiej, wywodzącej się od słowa „krzyż”.

1.3. Wykaz znanych ze źródeł właścicieli wsi i dóbr:

przed 1355 r. - Nicolaus de Kryzaniwicz;
 1670 r. - Wilhelm Dietrich von Keller; książę Hazfeld; Kretzig; Riemer; dyrektor budowli wojskowych Rottengatter; kapitan von Pappriz;
 poł. XVIII w.: kapituła katedralna we Wrocławiu;
 przed 1830 r.: • część II: klasztor w Trzebnicy;
 1830 r.: • część I (sołectwo rycerskie): Schiller;
 • część II: królewska;
 1845 r.: • część I: Królewski Urząd Rentowy Wrocław *Königliche Rent-Amt Breslau*;
 • część II: Julius Majunke;
 1912 r.: Heinrich Grätzerin Gr. Strehlitz (Strzelce Opolskie);
 1937 r.: Heinrich Graetzer;

1.4. Historia wsi i dóbr.

29. IV 1355 r., Wrocław (Wratislauia)

Henryk de Kalaw w zastępstwie starosty wrocławskiego Konrada de Falkynhain stwierdza, że w jego obecności Werner de Panewicz, opiekun dzieci jego córki, wdowy po Mikołaju z Krzyżanowic (*Kryzaniwicz*) k. Trzebnicy z jednej strony oraz Leon ze Stoszowa k. Środy Śl. jako oskarżyciel z drugiej strony zawarli między sobą ugodę, w myśl której w/w Werner zobowiązany jest uiszczać, tak jak dawniej zostało to ustalone, temuż Leonowi roczny czynsz w wysokości 15 grzywien z dóbr swoich wnuków w Cesarzowicach k. Środy Śl. Wystawca zatwierdza tę ugodę.

1830, 1845 r.

Krzyżanowice są wsią, w 1830 r. podzieloną własnościowo na dwie części: 1° rycerskie sołectwo należące do Schillera; 2° gmina stanowiąca królewszczyznę.

1.5. Tabela zestawienie danych:

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
poł. XVIII w.	1 kmieć 17 zagrodników i chałupników	siedziba szlachecka			12 koni folwark młyn wodny

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
1785	100 13 zagrodników ewangelicy i katolicy	budynek właściciela majątku			wolne sołectwo, folwark z 464 korea- mi zboża pod zasiew, młyn wodny
1818	13 zagrodników				folwark sołectwo lemańskie młyn wodny
1830	156; w tym katolicy: 70	budynki mieszkalne: 21	katolicka: w Krynicznie; ewangelicki kościół w Psarach		młyn - wiatrak
1845	158 w tym katolicy: 67; 3 rzemieślnicy	1 pański pałac, budynki mieszkalne: 22, 18 numerów	ewangelicki: w Psarach katolicki: j.w.		1 wolny folwark 1 młyn wodny 1 gorzelnia (nieczynna);
1904	164				
1912			kościół katolicki: w Krynicznie; kościół ewangelicki: w Psarach		ogółem: 228 orze: 170; łąki: 42 park: 2,5; wody: 7 pow. dworska: 6,5; podatek: 5420,3 Mk; gospodarstwo mleczarskie; hodowla cieląt; uprawa buraków;
1912 wieś	189 katolicy: 59 ewangelicy: 125 inne wyznania: 5				
1937 wolny majątek			kościół katolicki w Weide kościół ewangelicki w Psarach		ogółem: 228 orze: 170; łąki: 42 park: 2,5; wody: 7 pow. dworska: 6,5 podatek ziemski: 5420,30 RM zakład mleczarski; hodowla cieląt uprawa buraków

2. UKŁAD PRZESTRZENNY MIEJSCOWOŚCI. STAN ZACHOWANIA:

2.1. Położenie i obecny układ przestrzenny miejscowości:

Niewielka wielodrożnica położona nad rozlewiskami Widawy. Zabudowa wiejska sytuuje się głównie przy dwóch drogach stykających się pod kątem prostym. Zabudowa sprzed 1945 r. ulokowana jest głównie przy drodze o osi północ - południe; przy drugiej drodze dominuje nowa zabudowa.

Historyczna zabudowa wsi jest zagrodowa, miejscami zwarta. Nowa zabudowa sytuuje się przy wszystkich drogach. Ma ona charakter podmiejskiej zabudowy willowej; domy jednorodzinne sytuowane w środkowej części działki, czasem z towarzyszącym im wolnostojącym garażem.

W południowo wschodniej części miejscowości znajduje się owalna forma ziemna - grodzisko otoczone fosą. Znajduje się na nim zabudowa mieszkaniowa - bliźniak z lat 60-tych XX w. oraz wiele obiektów gospodarczych, o tymczasowym charakterze. Wszystkie te obiekty, także mieszkalne, odznaczają się tandetną i niewłaściwą w tym miejscu formą architektoniczną.

2.2. Rozwój układu przestrzennego miejscowości:

poł. XVIII w.

Niewielka wieś usytuowana przy zakręcie drogi, kierującej się z północy na wschód. Zabudowa nieregularna, drobna, tylko w części zaznaczono podział na zagrody. Po wewnętrznej stronie zakrętu zlokalizowany jest folwark: prostokątny majdan obudowany z czterech stron. Znacznie odsunięta od niego na wschód, również po północnej stronie drogi znajduje się siedziba szlachecka. Dalej na wschód od niej znajduje się zespół kwadratowych stawów, usytuowanych po trzy w dwóch rzędach zgodnie z kierunkiem drogi wiejskiej.

Pomiędzy siedzibą a folwarkiem, lecz na południe od wiejskiej drogi zlokalizowany jest młyn wodny.

1829 r.

Niewielka wieś, której zabudowa usytuowana jest wzdłuż drogi o osi północ - południe. Na wschód od nich znajduje się dość duże założenie - prawdopodobnie folwarczne. Wychodzi zeń droga na północ, przecięta pod kątem prostym drugą przeczną, dochodzącą do północnego krańca wsi.

1932 r.

Ulicówka o osi północ-południe (w przybliżeniu), powiązana drogą z założeniem pałacowo-folwarcznym, usytuowanym na wschód od niej. Folwark stanowi prostokątny majdan ograniczony od północy i południa zabudową. Przy wschodnim boku usytuowany jest jeden niewielki budynek. W zachodniej części majdanu oraz dalej na zachód poza nim zlokalizowane są dwa młyny wodne (?). Za zachodnim bokiem majdanu zlokalizowany jest pojedynczy budynek (siedziba, pałac ?), otoczony fosą-rowem o niemal prostokątnym zarysie. Dalej na zachód rozciąga się niewielki teren zielony. Od strony majdanu teren siedziby też poprzedzony jest owalnym zieleńcem.

Na północnym krańcu wsi, przy skrzyżowaniu z drogą do Psar, znajduje się budynek Urzędu Celnego *Zollhaus*.

W porównaniu do stanu z ok. poł. XVIII w. folwark zmienił swoje położenie. Na miejscu z 1932 r. znalazł się jeszcze przed 1829 r. Wtedy też wytyczono drogę o osi północ-południe (w przybliżeniu), dochodzącą od północy do folwarku oraz dwie prostopadłe do niej, jedną przechodzącą przez północny kraniec wsi, drugą wyprowadzoną z jej południowego krańca i prowadzącą wzdłuż północnego boku majątku. Istnieje jeszcze stara droga, ograniczająca majątek od południa.

2.3. Stan zachowania układu przestrzennego i jego elementów składowych:

Zachowany jest zasadniczy charakter przestrzenny miejscowości. Jedyne fosa ma zarys owalu. Dawny majątek jest zdegradowany. W miejscu dawnej siedziby wybudowano w latach 60—tych mieszkalny bliźniak. Folwark nie istnieje, ani żadne znajdujące się tam niegdyś urządzenia. Nie istnieje również *Zollhaus*.

3. USTALENIA KONSERWATORSKIE:

3.1. Obiekty i obszary w rejestrze zabytków:

Grodzisko w samej wsi, wpisane do rejestru zabytków pod numerem 1296/773.

3.2. Konserwatorski spis zabytków architektury i budownictwa:

Istniejące obiekty nie kwalifikują się do ujęcia ich w konserwatorskim spisie zabytków architektury i budownictwa.

3.3. Parki, cmentarze oraz obszary i obiekty zieleni chronionej:

Nie ma.

3.4. Strefy ochrony konserwatorskiej:

Nie wyznaczono.

3.5. Wykaz stanowisk archeologicznych:

Obszar AZP 78-28

15. Stanowisko nr 1/70 • grodzisko z okresu późnego średniowiecza
RZ nr 1296/773 (bez daty)
16. Stanowisko nr 2/71 • nieokreślone kult. łużyckiej z epoki brązu i okr. halsztackiego
• osada kultury łużyckiej
• osada pradziejowa
• osada z okresu wczesnego średniowiecza
17. Stanowisko nr 3/72 • ślad osadnictwa pradziejowy
• ślad osadn. z okresu wczesn. średniowiecza (fazy młodsze)

3.6. Strefy ochrony zabytków archeologicznych:

Wyznaczono strefę "W" ochrony reliktywów archeologicznych dla grodziska wraz z fosą. Na obszarze tej strefy obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) dopuszcza się wyjątkowo działalność budowlaną lub inwestycyjną związaną z przebudową lub modernizacją istniejących na tym terenie obiektów mieszkalnych, lecz pod warunkiem uzgodnienia jej, jak i wszelkich innych działań z Inspekcją Zabytków Archeologicznych właściwego oddziału Służby Ochrony Zabytków. Prace te muszą być prowadzone pod nadzorem i za zezwoleniem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- 2) poza wymienionymi powyżej dopuszcza się jedynie prowadzenie prac:
  - porządkowych,
  - konserwacji zachowanych fragmentów zabytkowych w celu ich ekspozycji w terenie;
- 3) należy dążyć do rewaloryzacji tego terenu. Dopuszcza się zagospodarowanie go jako siedziby mieszkalnej, lecz jej forma winna podkreślać rangę miejsca i uwydatniać jego walory historyczne i zabytkowe.

Inwestor winien liczyć się z koniecznością zlecenia dodatkowych badań lub opracowań studialnych archeologicznych, architektonicznych, stratygraficznych, dendro-chronologicznych...

Strefa „OW” obserwacji archeologicznej obejmuje południową część wsi i przyległych terenów, otaczających grodzisko. Na obszarze tej strefy obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) wszelkie zamierzenia inwestycyjne (także: zakładanie infrastruktury technicznej oraz inne wykopy ziemne) na tym obszarze winny być uzgodnione z Inspekcją Zabytków Archeologicznych właściwego oddziału Służby Ochrony Zabytków, a prace ziemne prowadzone pod nadzorem archeologiczno-konserwatorskim. Ze względu na możliwość stwierdzenia w trakcie prac reliktywów archeologicznych inwestor winien liczyć się z koniecznością zmiany technologii prowadzenia robót;
- 2) w przypadku dokonania znalezisk archeologicznych prace budowlane winny być przerwane, a teren udostępniony do ratowniczych badań archeologicznych. Badania te wykonywane są na koszt inwestora (Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z 11 stycznia 1994 r.; Dz. U. Nr 16, poz. 55). Wyniki tych badań decydują o możliwości kontynuowania prac budowlanych lub ewentualnie o ich zaniechaniu i zmianie przeznaczenia terenu;
- 3) bez uzgodnienia dopuszcza się jedynie prowadzenie prac porządkowych, nie wnikających w głąb gruntu oraz prac rolniczych.

3.7. Inne uwagi i zalecenia:

Ochronie podlega układ wodny ze szczególnym uwzględnieniem fosy, otaczającej grodzisko.

5. LIGOTA PIĘKNA

1. DANE HISTORYCZNE:

1.1. Poprzednie nazwy miejscowości:

1400 r. - Elgoth;
 1739 r. - Schön Ellgut;
 poł. XVIII w. - Schön Elguth;
 1818 r. - Schön-Ellguth;
 1826 r. - Schön Ellgut;
 1830, 1845 r. - Schön-Ellguth;
 1873 do 1945 r. - Schön Ellguth;

1.2. Znaczenie i pochodzenie nazwy wsi.

Obecna nazwa polska jest dokładnym tłumaczeniem nazwy niemieckiej: Elguth = ligota, Schön = piękna. Nazwę „Ligota” nadawano miejscom i osadom zwolnionym (przynajmniej przez jakiś czas) z opłat.

1.3. Wykaz znanych ze źródeł właścicieli wsi i dóbr:

Przez długi okres czasu właścicielami był ród von Helmrich;
 1654 r.: Daniel von Helmrich.;
 od 1777 r.: pan von Rothkirch, deputowany krajowy.;
 1830 r.: graf Dankelmann;
 1845 r.: Friedrich von Rothkirch;
 1873 r.: Engel;
 1891 r.: Berthold Cohn z Psar (*auf Hünern*);
 1912 r.: Wilhelm von Köppen, rotmistrz 5 regim. ułanów;

1.4. Historia wsi i dóbr.

1400 r.

Pierwsze wzmianki o miejscowości.

1756 - 1763 r.

W czasie wojny 7-letniej wieś była podpalona.

1830, 1845 r.

Ligota Piękna wymieniana jest jako wieś.

1904 r.

W Ligocie Pięknej notowana jest gmina wiejska i majątek, liczące razem 293 mieszkańców.

przed 1937 r.

Majątek rycerski „został rozparcelowany przez Śląskie Towarzystwo Ziemi wrocławskie we Wrocławiu (*Schles. Landgesellschaft, Breslau*) na gospodarstwa chłopskie”.

1.5. Tabelaryczne zestawienie danych:

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
poł. XVIII w.		siedziba szlachecka			folwark
1785	144 21 zagrodników	budynek właścicieli majątku	w Wysokim Kościele		1 folwark z 643 korcami zboża pod zasiew
1818	21 zagrodników	pałac			folwark

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
1830	234 ewangelicy: 223 katolicy: 11	1 pałac budynki: 35	kościół ewangelicki w Wysokim Koś.; kościół katolicki w Krynicznie		1 folwark 1 wiatrak - młyn 1 cegielnia
1845	223 ewangelicy: 202 katolicy: 21 6 rzemieślników 2 kupców	1 pański pałac budynki mieszkalne: 36; 22 numery	ewangelicki: w Wysokim Kościele; katolicy: w Krynicznie	ewangelicka w/m 1 nauczyciel	1 folwark 1 wiatrak-młyn 1 cegielnia 900 merynosów
1873					ogółem: 2260 mórg orze: 1261 m łąki: 184 m lasy: 797 m wody: 18 m 2639 talarów 1 gorzelnia
1891 majątek rycerski					ogółem: 577 orze: 397; łąki: 45 lasy rębne: 125 wody: 5 pow. dworska: 5 Podatek gruntowy: 7917 Mk 33 konie; 600 owiec 60 wołów, 100 krów
1904	293				
1912 majątek rycerski z posiadłościami w Psarach oraz Wiszni Małej	dane dotyczące jedynie Ligoty Pięknej 162 katolicy: 67 ewangelicy: 95		kościół katolicki: w Krynicznie; kościół ewangelicki: w Wysokim Kościele		ogółem: 555,57 orze: 303,42 łąki: 45; wody: 1,75 lasy rębne: 196,4 park i ogrody: 4 pow. dworska: 5 Podatek ziemski: 7516 Mk sprzedaż mleka; uprawa buraków;
1912 wieś	159 katolicy: 29 ewangelicy: 130				

2. UKŁAD PRZESTRZENNY MIEJSCOWOŚCI. STAN ZACHOWANIA:

2.1. Położenie i obecny układ przestrzenny miejscowości:

Wielodrożnica usytuowana przy szosie Wrocław - Trzebnica. W południowej części wsi zasadniczy układ komunikacyjny tworzą drogi o osi wschód-zachód, przecinające szosę. Ośią północnej części wsi jest ul. Na Kolonii o przebiegu północ-południe i przecinające ją przecznice.

W centrum południowej części wsi położony jest teren zielony z oczkiem wodnym w północnej części. Także drzewostan zgrupowany jest w tej części. W partii południowej tego terenu znajduje się niewielki opuszczony budynek - domek odźwiernego (?). Do zespołu prowadzi od szosy wrocławskiej aleja lipowa.

Na północ od terenu zielonego znajduje się część gospodarza dawnego majątku z prostokątnym majdanem, przez który przechodzi jedna z wiejskich dróg. Dwa rzędy budynków, dziś mieszkalno-gospodarczych, ciągną się wzdłuż wschodniego i zachodniego boku majdanu. Od strony północnej zamyka go budynek mieszkalny.

Zabudowa południowej części wsi zagrodowa, w większości kalenicowa. Nowa zabudowa, sytuje się na obrzeżach dotychczasowego zainwestowania. W przeważającej części jednorodzinna, ale też wielorodzinna i rezydencjonalna.

2.2. Rozwój układu przestrzennego miejscowości:

poł. XVIII w.

Ulicówka o osi wschód - zachód i zwartej zabudowie zagrodowej. Od południa działki siedliskowe ogranicza droga okrążająca łukiem zespół folwarczny, usytuowany we wschodniej części wsi. Folwark ma kwadratowy majdan obudowany z czterech stron. Wewnątrz znajduje się siedziba szlachecka. Na północ od folwarku usytuowane są dwa oczka wodne, ograniczone od północy wiejską drogą.

Wieś przecina trakt północ - południe z Wiszni Małej do Kryniczna. Z folwarku wychodzi na północ droga do Pierwoszowa, droga ograniczająca folwark od południa kieruje się na południe ku *Richeley Sive*; na zachód od wsi droga ograniczająca działki skręca na północ ku Ławie (*Lohe*). 1826 r.

Wieś jednodrożna o osi wschód - zachód z zaczątkami układu wielodrożnego, przecięta traktem północ - południe. We wschodniej części wsi znajdują się dwa większe zespoły - prawdopodobnie folwarki. Północny z prostokątnym majdanem; południowy - w miejscu folwarku z poł. XVIII w. - z dwuczłonowym majdanem. Zabudowa wiejska sytuje się przy drodze, wyznaczającej oś wschód - zachód. We wschodniej części rozpoczyna się zabudowywanie bocznych dróg.

Na zachód od wsi usytuowany jest wiatrak.
1932 r.

Wielodrożnica o układzie dróg opartym na trzech drogach prostopadłych do trasy Wrocław - Trzebnica oraz przecinających je przecznicach. We wschodniej części ich bieg jest krzywoliniowy. W północno-wschodniej części wsi usytuowany jest folwark z niemal prostokątnym, wydłużonym wzdłuż osi północ-południe majdanem, obudowanym od wschodu i zachodu.

Na południowy zachód odeń znajduje się zbiornik wodny.

W południowej części wsi zlokalizowana jest leśniczówka.

Zabudowa wiejska składa się w większości z pojedynczych budynków usytuowanych przy wiejskich drogach - przecznicach wobec szosy Wrocław - Trzebnica. Wyróżniają się dwa większe gospodarstwa: jedno na zachód od tej szosy, drugie w południowo-wschodnim krańcu wsi.

Od południa, skośnie wobec układu ulic, dochodzi do południowo-wschodniej części wsi aleja.

Na południe od folwarku, między dwiema przecznicami, znajdował się zespół pałacowo-parkowy, nie do końca czytelny na mapie z 1932 r. Przecinała go droga, na osi której usytuowana była prawdopodobnie siedziba właściciela. W północnej części założenia usytuowany był zbiornik wodny. Przy południowym boku, wzdłuż drogi, usytuowanych jest kilka budynków. Granice założenia nie są czytelne na mapie z 1932 r.

2.3. Stan zachowania układu przestrzennego i jego elementów składowych:

Zachowany jest układ historycznej części wsi, stanowiący jądro obecnej miejscowości.

Teren zespołu pałacowo-parkowego od północy ogrodzony jest murem z cegły ceramicznej. Zachowane jest oczko wodne oraz starodrzew w północnej partii założenia. Brak siedziby, w jej sąsiedztwie zrealizowane są przypadkowe obiekty. Istnieje domek odźwiernego, lecz nieużytkowany niszczeje.

Przez dawny folwark przeprowadzona jest droga (ulica Na Kolonii), co zmienia jego charakter i dyspozycję przestrzenną. Utrzymana jest dawna zabudowa, w większości znacząco przebudowana.

Zachowana jest kamienna nawierzchnia na kilku wiejskich drogach: ul. Głównej i prostopadłej do niej. Są to dwa rodzaje nawierzchni kamiennej: granitowa, prostokątna kostka o dość wypukłej powierzchni, szara kostka granitowa, o nieregularnych rozmiarach i płaskiej powierzchni, w układzie „skośnym” oraz bruk z otoczków, miejscami przykryty dywanikiem asfaltowym.

3. USTALENIA KONSERWATORSKIE:

3.1. Obiekty i obszary w rejestrze zabytków:

Nie ma.

3.2. Konserwatorski spis zabytków architektury i budownictwa:

L.p.	Nazwa obiektu	Adres, nr	Datowanie
ul. Na Kolonii			
1.	Zespół folwarczny:		
	a) budynek mieszkalny, d. spichlerz	nr 76	dat. 1869, ok. 1920 r.
	b) budynek mieszkalno-gospodarczy	nr 81-83	1894 r.
ul. Prosta			
2.	Budynek mieszkalny	nr 9	kon. XIX w.
3.	Budynek mieszkalno-gospodarczy	nr 23	ok. 1920 r.
ul. Wrocławska			
4.	Budynek mieszkalny	nr 1	ok. 1905 r.
5.	Zespół mieszkalno-produkcyjny:	nr 3	
	a) budynek mieszkalny		XIX/XX w.
	b) d. kuźnia, ob. warsztat		kon. XIX w.
6.	Budynek mieszkalny II	nr 7	pocz. XX w.
7.	Budynek mieszkalny	nr 8	ok. 1920-1925 r.
8.	Budynek mieszkalny I	nr 9	ok. 1905 r.

3.3. Parki, cmentarze oraz obszary i obiekty zieleni chronionej:

Aleja lipowa wzdłuż ulicy Lipowej.
Teren dawnych ogrodów.

3.4. Strefy ochrony konserwatorskiej:

Strefa „B” ochrony konserwatorskiej obejmuje dawny majątek oraz przytykającą doń od południa posiadłość w centrum wsi, z zachowanym częściowo ogrodzeniem, domem ogrodnika (lub odźwiernego), fragmentami starodrzewu oraz zbiornikiem wodnym. Posesję tę należy zachować w całości, niewskazane jest jej dzielenie. Wskazane jest uzupełnienie zabudowy o budowlę o charakterze rezydencjonalnym, usytuowaną w miejscu dawnej rezydencji na osi wjazdu. Oś tę należy odtworzyć poprzez konsekwentne przeprowadzenie dróg wewnętrznych. Ochronie podlega ogrodzenie, które należy uzupełnić i wyremontować, oczko wodne oraz starodrzew. Należy też bezzwłocznie podjąć remont domku odźwiernego. Istotnym uzupełnieniem układu jest aleja lipowa, także podlegająca ochronie konserwatorskiej (por. pkt 3.3.), znajdująca się poza strefą „B”.

W strefie „B” obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) należy zachować i wyeksponować elementy historycznego układu przestrzennego, tj. rozplanowanie dróg, linie zabudowy, kompozycję wnętrza urbanistycznych oraz kompozycję zieleni;
- 2) obiekty o wartościach zabytkowych należy poddać restauracji i modernizacji technicznej z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości obiektu;

- 3) nowa zabudowa winna być dostosowana do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie rozplanowania, skali i bryły przy założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej oraz nawiązywać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej. Nie może ona dominować nad zabudową historyczną. Wszelka działalność inwestycyjna musi uwzględniać istniejące już związki przestrzenne i planistyczne;
- 4) elementy dysharmonizujące, zwłaszcza uniemożliwiające ekspozycję wartościowych obiektów zabytkowych, winny być usunięte lub poddane odpowiedniej przebudowie. Dopuszcza się pozostawienie ich do śmierci technicznej;
- 5) należy przyznać pierwszeństwo wszelkim działaniom odtworzeniowym i rewaloryzacyjnym, zarówno w przypadku przyrodniczych elementów krajobrazu, jak i w stosunku do historycznej struktury technicznej, instalacji wodnych, sieci komunikacyjnych oraz obiektów zabytkowych znajdujących się w „Konservatorskim spisie zabytków architektury i budownictwa” oraz obiektów położonych na obszarze objętym strefą;
- 6) należy preferować te inwestycje, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem zespołu;
- 7) wszelkie działania inwestycyjne należy konsultować ze Służbą Ochrony Zabytków.

Na terenie dawnego majątku należy przywrócić jedność optyczną majdanu folwarcznego, tzn. zlikwidować bariery optyczne, np. ogrodzenia. Wskazane jest zachowanie majdanu jako ogólnie dostępnego placu.

3.5. Wykaz stanowisk archeologicznych:

Obszar AZP 78-29

18. stanowisko nr 1/67: • ślad osadnictwa kultury celtyckiej z okresu lateńskiego

Obszar AZP 77-28

19. Stanowisko nr 2/18: • ślad osadnictwa z IV w. n. e.
 20. Stanowisko nr 3/19: • osada ? z okresu wczesnego średniowiecza
 21. Stanowisko nr 4/20: • osada z okresu halsztackiego i okresu lateńskiego
 22. Stanowisko nr 5/21: • ślad osadnictwa z okresu neolitu
 stanowisko bez lokalizacji na mapie
 23. Stanowisko nr 6/37: • osada ? z okresu wczesnego średniowiecza (faza starsza)
 • ślad osadnictwa z okresu późnego średniowiecza
 24. Stanowisko nr 7/36: • ślad osadnictwa z okresu późnego średniowiecza

Obszar AZP 77-29

25. Stanowisko nr 8/68: • ślad osadnictwa z okresu wczesnego średniowiecza
 26. Stanowisko nr 9/69: • ślad osadnictwa z okresu wpływów rzymskich
 27. Stanowisko nr 10/70: • ślad osadnictwa z okresu neolitu
 28. Stanowisko nr 11/71: • ślad osadnictwa z późnego średniowiecza

3.6. Strefy ochrony zabytków archeologicznych:

Strefa „OW” obserwacji archeologicznej obejmuje całą południową część wsi z trzema archiwalnymi stanowiskami archeologicznymi. Na obszarze tej strefy obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) wszelkie zamierzenia inwestycyjne (także: zakładanie infrastruktury technicznej oraz inne wykopy ziemne) na tym obszarze winny być uzgodnione z Inspekcją Zabytków Archeologicznych właściwego oddziału Służby Ochrony Zabytków, a prace ziemne prowadzone pod nadzorem archeologiczno-konserwatorskim. Ze względu na możliwość stwierdzenia w trakcie prac relikwów archeologicznych inwestor winien liczyć się z koniecznością zmiany technologii prowadzenia robót;
- 2) w przypadku dokonania znalezisk archeologicznych prace budowlane winny być przerwane, a teren udostępniony do ratowniczych badań archeologicznych. Badania te wykonywane są na koszt inwestora (Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z 11 stycznia 1994 r.; Dz. U. Nr 16,

poz. 55). Wyniki tych badań decydują o możliwości kontynuowania prac budowlanych lub ewentualnie o ich zaniechaniu i zmianie przeznaczenia terenu;

3) bez uzgodnienia dopuszcza się jedynie prowadzenie prac porządkowych, nie wnikających w głąb gruntu oraz prac rolniczych.

3.7. Inne uwagi i zalecenia:

Ochronie podlega układ dróg wiejskich wraz z nawierzchniami kamiennymi.

Z drogi Wrocław - Trzebnica wyznaczono oś widokową na kościół w Krynicznie.

6. MACHNICE

1. DANE HISTORYCZNE:

1.1. Poprzednie nazwy miejscowości:

1208 r. - Machnici;	<u>Folwark Gorschel:</u>
1259 r. - Villa Macnici;	1203 r. - Gorezlaue;
1739 r., poł. XVIII w. - Machnitz;	1267 r. - Goreslauske;
1785 r. - Machniz;	ok. 1739 r. - Gorschel;
1818, 1826, 1830 r. - Machnitz;	ok. poł. XVIII w. - vw. Gorschel;
1845 r. - Machnitz, Machnice;	1818 r. - Gorchel;
1873 - 1945 r.: - Machnitz;	1830, 1845 r. - Gorschel, Gurchel,

1.2. Znaczenie i pochodzenie nazwy wsi.

Nazwa niemiecka Machnitz jest zniekształconym zapisem nazwy pierwotnej. Badacze niemieccy wywodzą nazwę od wyrazu „mączyć” (mehlicht), „mącznica” (Mehlloch), zatem wieś określana była jako miejscowość pańszczyźnianych piekarzy klasztornych.

Nazwa folwarku też ma źródło słów polski.

1.3. Wykaz znanych ze źródeł właścicieli wsi i dóbr:

- 1503 r.: Jakob von Prizelwiz;
- 1559 r.: Johann von Hertel;
- 1641 r.: Jakob von Arzat;
- 1648 r.: Ehrenfried Jakob von Arzat;
- 1658-62.: Karl von Prizelwiz;
- 1676 r.: von Pritt wiz; Hiob Abraham von Seidliz;
- 1713.: Otto Adolph von Diebitsch;
- 1720.: von Posadowki;
- 1744.: von Diebitsch;
- 1785.: Karl Sigmund von Diebitsch;
- od 1788 r.: majątek nr 1 i 5 - dziedziczne gospodarstwo rolne: rodzina Schenk;
- od 1811 r.: majątek w Machnicach oraz folwark *Obernitz*: rodzina von *Obernitz*;
- 1830 r.: baron von *Obernitz*;
- 1845 r.: kapitan baron von *Obernitz*;
- 1873 r.: baron Justin von *Obernitz*;
- 1891 r.: Justin von *Obernitz*, major w stanie spoczynku;
- 1912 r.: Georg von *Obernitz*, porucznik rezerwy regimentu kirasjerów gwardii przybocznej;
- 1937 r.:
  - majątek rycerski oraz folwark *Obernitz*: Georg Heinrich von *Obernitz*;
  - majątek nr 1 i 5 - gospodarstwo dziedziczne: Gustav Schenk;
  - majątek nr 2: Julius Schubert;

1.4. Historia wsi i dóbr.

1208, 1259 r.

Najstarsze znane wzmianki o Machnicach.

1811 r.

Założenie folwarku *Obernitz*, należącego do dóbr w Machnicach.

1818, 1830 r.

Wymieniany jest położony w pobliżu folwark *Gorchel*, *Gorschel* należący do w/w dóbr.

1845 r.

Machnice są wsią. Znajduje się tu majątek, do którego należą:

- *Gorschel*, *Gurchel*, opisywany jako część wsi;
- *Obernitz*, folwark na wzgórzu. Obie osady liczą 11 mieszkańców.

1891 r.

Stanowi majątek rycerski wraz z dobrami: folwarkiem *Obernitz*, wolnym majątkiem *Klein-Schwundnig*. Wolny majątek w *Klein-Schwundnig* oraz posiadłości wiejskie dzierżawi Richter, porucznik w stanie spoczynku w *Klein-Schwundnig*.

Zakłady przemysłowe: mączne i otrębowe młyny o napędzie lokomobilowym.

1904 r.

Majątek i gmina wiejska liczące 235 mieszkańców. Należy tu folwark *Obernitz*.

1912 r.

Machnice wraz z folwarkiem *Obernitz* i Pierwoszowem (*Pürbischau*), tworzą fideikomis.

Zakłady przemysłowe: mączne i otrębowe młyny z napędem lokomobilowym.

1937 r.

We wsi istnieją 3 majątki posiadające różnych właścicieli. Do największego z nich - majątku rycerskiego należy folwark *Obernitz*.

1.5. Tabelaryczne zestawienie danych:

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
poł. XVIII w.	5 kmieci, 16 zagrodników i chałupników				20 koni
1785	109 5 kmieci ze 164 korcami pod zasiew 11 zagrodników 3 chałupników	budynek właścicieli majątku	w Wysokim Kościele		1 folwark z 345 korcami pod zasiew
1818	5 kmieci, 11 zagrodników, 3 chałupników	1 pałac,			1 folwark,
1830	234 katolicy: 30 ewangelicy: 204	1 pałac budynki mieszkalne: 29	ewangelicka: Wysoki Kościół; katolicka: Trzebnica		1 folwark; młyn - wiatrak;
1845	208 w tym katolicy: 26 2 rzemieślników	1 pałac budynki mieszkalne: 25; 21 posesji	ewangelicki: j.w. katolicki: j.w.		1 folwark 1 wiatrak-młyn browar i gorzelnia nieużytkowane
1845 Gorchel + Obernitz.	11				
1873					ogółem: 1193 mórg orze: 911 m łąki: 84 m wody: 9 m łasy: 189 m 2982 talarów

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
1891 majątek rycerski (dane dla Machnic)					ogółem: 305 orne: 226; łąki: 21 lasy rębne: 48 wody: 2 pow. dworska: 8 Podatek gruntowy: 8974 Mk konie: 38; owce: 200 bydło: 115, krowy: 41; świnie: 56 młyn wodny
1904	235				
1912 fideikomis wraz z folwarkiem Obernitz	158 katolicy: 24 ewangelicy: 134		kościół katolicki: w Trzebnicy; kościół ewangelicki: w Wysokim Kościele		ogółem: 305 orne: 211; łąki: 25 lasy rębne: 46 wody: 2 park i ogrody: 11 pow. dworska: 10 Podatek ziemski: 8974 Mk hodowla bydła; uprawa lnu i buraków
1912 wieś	85 katolicy: 3 ewangelicy: 82				
1937 majątek rycerski wraz z folwarkiem Obernitz			kościół katolicki w Trzebnicy; kościół ewangelicki w Wysokim Kościele		ogółem: 292 orne: 167; łąki: 20 pastwiska: 13 lasy rębne: 75 wody: 2,3 park i ogrody: 11 pow. dworska: 3,7 podatek ziemski: 8700 RM hodowla bydła uprawa buraków cukrowych i lnu
1937; mają- tek nr 1 i 5					ogółem: 34,5 podatek ziemski: 1131 RM
1937 majątek nr 2					ogółem: 17,5 podatek ziemski: 567 RM

2. UKŁAD PRZESTRZENNY MIEJSCOWOŚCI. STAN ZACHOWANIA:

2.1. Położenie i obecny układ przestrzenny miejscowości:

Jednodrożnica o osi wschód-zachód, położona na wschód od drogi Wrocław - Trzebnica w dolinie niewielkiego potoku, na którym utworzono trzy stawy. Od południa ogranicza ją

zalesiony pagórek, od północy drugie wzgórze, którego południowe stoki zalesione są na tyle, że wieś jest prawie niewidoczna z drogi.

Wieś jest zdominowana przez założenie pałacowo-parkowe z folwarkiem. Wydłużony, prostokątny majdan usytuowany jest na stoku północnego wzgórza i obudowany dwoma ciągami zabudowy folwarcznej od wschodu i zachodu. Od północy zamyka go pałac i rozciągający się na północ odcinek park. Przez południową część majdanu przebiega wiejska droga; od południa zamyka dziedziniec oficyna mieszkalna, na południe od niej znajduje się trzeci ze stawów.

Zabudowa wsi niejednorodna, w większości usytuowana wzdłuż wiejskiej drogi. W zachodniej części wsi zlokalizowane są budynki należące dawniej prawdopodobnie do pracowników folwarku.

2.2. Rozwój układu przestrzennego miejscowości:

poł. XVIII w.

Niezbyt duża wieś, której drogi zarysowują owal. Zabudowa zagrodowa sytuuje się głównie przy drodze północnej. W części południowej dwa oczka wodne.

Na południowy wschód od Machnic znajduje się folwark *Gorschel*; kwadratowy majdan obudowany z wszystkich stron.

1826 r.

Niewielka wielodrożnica o osi wschód - zachód. Część północną wsi zajmuje folwark z bardzo wydłużonym majdanem. W zachodniej części wsi znajdują się dwa zbiorniki wodne.

Na południowy wschód od Machnic znajduje się folwark *Gorschel*; otoczony od północy i wschodu terenem zielonym.

1932 r.

Niewielka wieś z dominującym założeniem folwarcznym. Na południe od majdanu folwarcznego usytuowany jest staw. Pozostałe dwa znajdują się na zachód odcinek.

Większość zabudowy usytuowana jest na wschód od założenia folwarcznego. Znajdują się tu jedynie trzy większe zagrody - pozostałe to pojedyncze budynki lub niewielkie obejścia.

Przedłużenie wiejskiej drogi na wschód nosi nazwę drogi cesarskiej *Kaiserweg*.

Folwarku *Gorschel* na mapie z tego okresu nie ma, nie ma także zabudowań w miejscu, w którym folwark ten ukazany był na mapie z 1829 r.

2.3. Stan zachowania układu przestrzennego i jego elementów składowych:

Zachowany jest zasadniczy układ wsi. Zachowany jest zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem, choć oddzielono od niego część południową. Partia północna założenia znajduje się w rękach prywatnych.

3. USTALENIA KONSERWATORSKIE:

3.1. Obiekty i obszary w rejestrze zabytków:

Park podworski wpisany do rejestru zabytków pod numerem 440/W decyzją z dnia 13. IV 1979 r.

Pałac (ok. 1830 r.; w 2. poł. XIX w. do bocznej ściany pałacu dobudowano dwukondygnacyjną część z wieloboczną przybudówką), spichlerz i budynek gospodarczy (I poł. XIX w.) wpisane do rejestru zabytków pod numerem 441/W decyzją z dnia 13. IV 1979 r.

3.2. Konserwatorski spis zabytków architektury i budownictwa:

L.p.	Nazwa obiektu	Adres, nr	Datowanie
1.	Zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem:		
	a) pałac	nr 23	pocz. i 2. poł. XIX w. RZ 441/W, 13.04.1979
	b) bud. mieszk. w zespole pałacowym	nr 15	XIX/XX w.
	c) spichlerz		1. poł. XIX w. RZ 441/W, 13.04.1979

L.p.	Nazwa obiektu	Adres, nr	Datowanie
2.	Budynek mieszkalny	nr 9	XIX/XX w.
3.	Budynek mieszkalny	nr 19	XIX/XX w.
4.	Budynek mieszkalny	nr 21	dat. 1900 r.
<u>Proponowane uzupełnienia:</u>			
5.	Przepust z ciosów kamiennych na początku wsi		

3.3. Parki, cmentarze oraz obszary i obiekty zieleni chronionej:

Park krajobrazowy (założony w 1. poł. XIX w.), położony w północnej części założenia pałacowo-parkowego, połączony z terenami zadrzewionymi wsi i przyległym lasem. Wpisany do rejestru zabytków pod numerem 440/W decyzją z dnia 13. IV 1979 r.

Cmentarz rodowy książąt Diebitsch, założony na pocz. XIX w. (1821 r. ?), usytuowany na szczycie wzgórza, oddzielającego Machnice od drogi Wrocław-Trzebnica. Pozostały z niego jedynie resztki fundamentów - krypta (prawdopodobnie) kaplicy. Obecnie nie jest możliwe wyznaczenie granic tego cmentarza. W otaczającym lesie zachowane są ślady drogi, prowadzącej na szczyt wzgórza oraz ścieżki. Należy zabezpieczyć ślady budowli - także w celach bezpieczeństwa - oraz przekryć je w sposób uniemożliwiający dostęp do nich, zaznaczając miejsce pochówku. Zaleca się uczynienie przebiegu drogi i ścieżki.

Należy wykonać dokumentację zespołu parkowo-cmentarnego, zawierającą dane historyczne wraz z ukazaniem faz rozwoju, inwentaryzację geodezyjną oraz dendrologiczną.

Lasy otaczające wieś od zachodu należy zachować, gdyż pełnią istotną rolę w krajobrazie miejscowości.

3.4. Strefy ochrony konserwatorskiej:

Strefa „A” szczególnej ochrony konserwatorskiej obejmuje zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem oraz stawami hodowlanymi. W strefie tej obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) należy zachować historyczny układ przestrzenny jak i poszczególne elementy tego układu;
- 2) należy konserwować zachowane elementy układu przestrzennego;
- 3) poszczególne obiekty o wartościach zabytkowych należy poddać restauracji i modernizacji technicznej z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości obiektu;
- 4) należy dążyć do odtworzenia zniszczonych elementów zespołu. W przypadku cmentarza rodowego książąt Diebitsch z kaplicą grobową wskazane jest zaznaczenie śladów nieistniejących fragmentów historycznej kompozycji przestrzennej;
- 5) należy dostosować nową zabudowę do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie sytuacji, skali i bryły oraz nawiązać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej. Nowa zabudowa nie może dominować nad zabudową historyczną;
- 6) należy usunąć obiekty dysharmonizujące lub pozostawić je do śmierci technicznej. Analogicznie należy postępować w stosunku do innych elementów zniekształcających założenie historyczne (np. błędnych nasadzeń zieleni);
- 7) należy podtrzymać funkcje historycznie utrwalone oraz dostosować funkcje współczesne do wartości zabytkowych zespołu i jego poszczególnych obiektów, a funkcje uciążliwe i degradujące wyeliminować;
- 8) w przypadku inwestycji nowych należy preferować te z nich, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu;
- 9) ewentualne podziały nieruchomości, zmiany własnościowo-prawne należy konsultować i uzgadniać z właściwym oddziałem Służby Ochrony Zabytków, przy czym zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem winien pozostać w ręku jednego właściciela. Nie należy go dzielić;
- 10) wszelkie zamierzenia i działania na obszarze tej strefy należy konsultować i uzgadniać z właściwym oddziałem Służby Ochrony Zabytków.

Wszelkie działania poniżej poziomu terenu na terenie strefy „A” szczególnej ochrony konserwatorskiej winny być uzgodnione z Inspekcją Zabytków Archeologicznych Służby Ochrony Zabytków i przeprowadzone pod nadzorem i za zezwoleniem właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Inwestor winien liczyć się z koniecznością zlecenia dodatkowych badań lub opracowań studialnych: archeologicznych, architektonicznych, urbanistycznych, stratygraficznych, dendrologicznych, dendro-chronologicznych itp. w przypadku postawienia takich wymogów przez odpowiednie służby (SOZ, Nadzór Budowlany i in.).

Strefa „K” ochrony krajobrazu kulturowego obejmuje dwie wsie: Wysoki Kościół i Machnice. W tej strefie z uwagi na podlegający ochronie charakter relacji między obiektami przyrodniczymi a kubaturowymi obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) należy zachować i wyeksponować elementy historycznego układu przestrzennego, tj. rozplanowanie dróg, linie zabudowy, kompozycję wewnątrz urbanistycznych i kompozycję zieleni;
- 2) nowa zabudowa winna być dostosowana do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie rozplanowania, skali i bryły przy założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej oraz nawiązywać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej; wszelka działalność inwestycyjna musi uwzględniać istniejące już związki przestrzenne i planistyczne;
- 3) należy przyznać pierwszeństwo wszelkim działaniom odtworzeniowym i rewaloryzacyjnym, zarówno w przypadku przyrodniczych elementów krajobrazu, jak i w stosunku do historycznej struktury technicznej, instalacji wodnych, sieci komunikacyjnych oraz obiektów zabytkowych znajdujących się w „Konserwatorskim spisie zabytków architektury i budownictwa” i położonych na obszarze objętym strefą;
- 4) należy preferować te inwestycje, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu;
- 5) formy inwestowania należy w maksymalnym stopniu ukierunkować na ich harmonijne wpisanie w otaczający krajobraz. Z tego powodu należy wyłączyć z możliwości realizacji inwestycje duże wielkoobszarowe, jak również te, które wymagają znacznych przeobrażeń krajobrazu;
- 6) należy utrzymywać krajobraz przyrodniczy związany przestrzennie z historycznym założeniem urbanistycznym; winno się uwolnić jego obszar od elementów dysharmonizujących, rekultywować tereny zniszczone, a w przypadku wprowadzania nowych elementów winny one podnosić estetyczne wartości tych terenów i podkreślać ich związek przestrzenny z historycznym założeniem urbanistycznym;
- 7) wskazane jest wprowadzanie lub poszerzanie funkcji związanych z rekreacją pod warunkiem należytego zabezpieczenia wartości tych terenów przed zniszczeniem lub zniekształceniem;
- 8) wszelkie działania inwestycyjne należy konsultować z właściwym oddziałem Służby Ochrony Zabytków.

3.5. Wykaz stanowisk archeologicznych:

Obszar AZP 76-29

29. Stanowisko nr 1/51: • punkt osadniczy kultury łużyckiej

30. Stanowisko nr 2/52: • wieś z okresu wczesnego średniowiecza
stanowisko bez lokalizacji na mapie

3.6. Strefy ochrony zabytków archeologicznych:

Strefa „OW” obserwacji archeologicznej obejmuje cały obszar wsi z historyczną zabudową. Na obszarze tej strefy obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) wszelkie zamierzenia inwestycyjne (także: zakładanie infrastruktury technicznej oraz inne wykopy ziemne) na tym obszarze winny być uzgodnione z Inspekcją Zabytków

Archeologicznych właściwego oddziału Służby Ochrony Zabytków, a prace ziemne prowadzone pod nadzorem archeologiczno-konserwatorskim. Ze względu na możliwość stwierdzenia w trakcie prac reliktyw archeologicznych inwestor winien liczyć się z koniecznością zmiany technologii prowadzenia robót;

- 2) w przypadku dokonania znalezisk archeologicznych prace budowlane winny być przerwane, a teren udostępniony do ratowniczych badań archeologicznych. Badania te wykonywane są na koszt inwestora (Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z 11 stycznia 1994 r.; Dz. U. Nr 16, poz. 55). Wyniki tych badań decydują o możliwości kontynuowania prac budowlanych lub ewentualnie o ich zaniechaniu i zmianie przeznaczenia terenu;
- 3) bez uzgodnienia dopuszcza się jedynie prowadzenie prac porządkowych, nie wnikaających w głąb gruntu oraz prac rolniczych.

3.7. Inne uwagi i zalecenia:

Ochronie podlega układ wodny ze szczególnym uwzględnieniem stawów hodowlanych.

7. MALIN

1. DANE HISTORYCZNE:

1.1. Poprzednie nazwy miejscowości:

1414, 1418, 1439, 1739 r. do 1937 r. - Mahlen;

1.2. Znaczenie i pochodzenie nazwy wsi.

Nazwa niemiecka jest zniekształconym zapisem fonetycznym nazwy polskiej - pierwotnej, wywodzącej się od wyrazu „maliny”.

1.3. Wykaz znanych ze źródeł właścicieli wsi i dóbr:

1439 r.: Heinz Benewiz;

1503 r.: Wilhelm Masche;

po 1503 r.: Heinrich Birken von Nassidel, syn siostry W. Masche'a, odziedziczył majątek po śmierci wuja i jego żon;

1617 r.: David von Borschnitz;

1641 r.: George Friedrich von Hocke;

1664 r.: Ernst Friedrich von Hock;

1714 r.: George Friedrich von Gaffron;

1715 r.: Maximilian Ferdinand von Gaffron;

1743 r.: von Gaffron;

poł. XVIII w.: von Gaveroon;

1753 r.: generał - porucznik von Schulse;

1785 r.: Christoph Johann von Schulse, syn w/w, nastąpił po ojcu;

1830 r.: von Schulse;

1845, 1873 r.: von Löbbecke;

1891 r.: Edmund von Löbbecke, por. w st. spocz.;

1912 r.: Fritz von Löbbecke z Wiszni Małej (*Wiese*);

1937 r.: pani Asta von Wiedebach-Rostitz, z domu von Löbbecke;

1.4. Historia wsi i dóbr.

1414, 1418 r.

Najstarsze znane wzmianki o miejscowości.

1785 r.

W Malinie wymienia się „nowy, pański dom mieszkalny”.

1912, 1937 r.

W Malinie znajduje się majątek rycerski, do którego należy folwark *Riesenthal* i posiadłość wiejska. 15 ha wdzierżawione osadnikom.

1.5. Tabelaryczne zestawienie danych:

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
poł. XVIII w.	6 kmieci 15 zagrodników i chałupników	siedziba szlachecka			24 konie folwark

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
1785	149, sami ewangelicy, 6 kmieci wysiewających 238 korców zboża, 16 zagrodników	pański dom mieszkalny,	parafia ewangelicka: w Wysokim Kościele,		folwark wysiewający 432 korce zboża, młyn - wiatrak,
1818	6 kmieci, 16 zgrodników	1 pałac			1 folwark młyn - wiatrak
1830	297 w tym katolicy: 57	1 pałac budynki mieszk.: 36	ewangelicka: Wysoki Kościół; katolicka: Krynieszno	ewangelicka w/m, 1 nauczyciel	1 folwark 1 wiatrak
1845	348 w tym katolicy: 33; 12 rzemieślników, 2 kramarzy	1 pański pałac; budynki mieszkalne: 31; 26 posesji	ewangelicki: j.w. katolicki: j.w.	ewangelicka w/m tylko dla Malina; 1 nauczyciel	1 folwark (przy pałacu); 1 cegielnia < 1000 merynosów 1 wiatrak-młyn 1 tłocznia oleju 1 cukrownia; browar i gorzelnia
1873					ogółem: 1317 mórg, orne: 1052 m łąki: 92 m lasy: 160 m wody: 13 m 2086 talarów
1891 majątek rycerski					ogółem: 337 orne: 240; łąki: 23 lasy rębne: 41 wody: 3 pow. dworska: 30 Podatek gruntowy: 6000 Mk; konie: 40; bydło: 117 krowy: 85; owce: 360 młyn parowy gorzelnia
1912 majątek rycerski	180 katolicy: 38 ewangelicy: 142		kościół katolicki: w Kryniesznie; kościół ewangelicki: w Wysokim Kościele		ogółem: 549 orne: 405; łąki: 52 lasy rębne: 62 park i ogród: 14 wody: 1 drogi + pow. dworska: 15 Podatek ziemski: 9762 Mk; gorzelnia; hodowla bydła

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
1912 wieś	180 katolicy: 20 ewangelicy: 160				
1937 majątek rycerski z folwarkiem <i>Riesenthal</i>			kościół katolicki w Krynicznie kościół ewangelicki w Wysokim Kościele		ogółem: 443 orze: 348; wody: 1 łąki i pastwiska: 50 park i ogród: 14 drogi i powierzchnia dworska: 15 podatek ziemski: 8800 RM; gorzelnia; hodowla bydła; intensywne uprawa buraków i buraków cukrowych 2 plugi motorowe

2. UKŁAD PRZESTRZENNY MIEJSCOWOŚCI. STAN ZACHOWANIA:

2.1. Położenie i obecny układ przestrzenny miejscowości:

Wielodrożnica z założeniem pałacowo-parkowym w południowo-zachodniej części wsi. Południową partię założenia zajmuje park z półruiną pałacu w północnej strefie. Folwark ma prostokątny majdan, przez który przechodzi jedna z wiejskich dróg.

Zabudowa pozostałej części wsi składa się z zagród oraz pojedynczych budynków. Wiele budynków powstało w ostatnich 20 latach. Mają one charakter willi podmiejskich.

2.2. Rozwój układu przestrzennego miejscowości:

poł. XVIII w.

Ulicówka o osi północ-południe (w przybliżeniu), z nawsiem w części północnej. Od południa do nawsia i od zachodu do wiejskiej drogi przytyka folwark z prostokątnym majdanem, obudowanym z czterech stron. Wewnątrz zaznaczona jest siedziba szlachecka.

Zabudowa wsi zwarta, zagrodowa, po obu stronach drogi i wokół nawsia. Wewnątrz nawsia zlokalizowanych jest kilka pojedynczych budynków.

1826 r.

Wielodrożnica o osi północ-południe z dominującym założeniem folwarcznym w części zachodniej. Folwark ma prostokątny majdan.

Zabudowa wiejska sytuuje się zasadniczo przy głównej drodze wiejskiej o osi północ-południe oraz jej odnogach.

1932 r.

Niewielka wieś przydrożna o osi północ - południe (w przybliżeniu), z dominującym założeniem pałacowo-parkowym z folwarkiem w części zachodniej. Południową partię założenia zajmuje park. W jego północnej strefie usytuowany jest pałac, a w południowej - zbiornik wodny o nieregularnej linii brzegowej, z wysepką. Przy południowym krańcu parku usytuowany jest *Pav.* prawdopodobnie pawilon. Majdan ma (w przybliżeniu) kształt litery T, której zabudowano boki: północny, zachodni i południowy.

W zabudowie wsi przeważają pojedyncze budynki, czytelnych jest zaledwie kilka zagród. Na południowym krańcu wsi zlokalizowany jest pomnik.

2.3. Stan zachowania układu przestrzennego i jego elementów składowych:

Zachowany jest zasadniczy układ wsi, lecz niektóre jego elementy zostały zdegradowane. Częściowo rozebrany i bardzo zaniedbany jest pałac. Folwark ma zmienioną dyspozycję przestrzenną: przez majdan wydzielono drogę, otaczającą go zabudowę podzielono na posesje i wydzielono je płotami, zlikwidowano dwa mniejsze dziedzince przylegające do północnej części majdanu głównego.

3. USTALENIA KONSERWATORSKIE:**3.1. Obiekty i obszary w rejestrze zabytków:**

Pałac i park wpisane do rejestru zabytków pod numerem 454/W decyzją z dnia 29. XI 1980 r.

3.2. Konserwatorski spis zabytków architektury i budownictwa:

L.p.	Nazwa obiektu	Adres, nr	Datowanie
1.	Pałac	nr 39	kon. XIX w. RZ 454/W, 29.11.1980
2.	Budynek mieszkalny	nr 30	ok. 1915 r.

3.3. Parki, cmentarze oraz obszary i obiekty zieleni chronionej:

Park krajobrazowy (powstały w 2. poł. XIX w.), wpisany do rejestru zabytków pod numerem 454/W decyzją z dnia 29. XI 1980 r.

Należy uregulować stosunki wodne i wprowadzić konieczność uzyskiwania pozwolenia wodno-prawnego na użytkowanie. Dzierżawiący te wody Związek Wędkarski wprowadził nadmierne piętrzenie, które spowodowało duże zniszczenia w drzewostanie w parku.

3.4. Strefy ochrony konserwatorskiej:

Strefa „A” szczególnej ochrony konserwatorskiej obejmuje zespół pałacowo-parkowy. W strefie tej obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) należy zachować historyczny układ przestrzenny oraz poszczególne elementy tego układu;
- 2) należy konserwować zachowane elementy układu przestrzennego;
- 3) poszczególne obiekty o wartościach zabytkowych należy poddać restauracji i modernizacji technicznej;
- 4) należy dążyć do odtworzenia zniszczonych elementów zespołu;
- 5) należy dostosować nową zabudowę do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie sytuacji, skali i bryły oraz nawiązać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej. Nowa zabudowa nie może dominować nad zabudową historyczną;
- 6) należy usunąć obiekty dysharmonizujące lub pozostawić je do śmierci technicznej. Analogicznie należy postępować w stosunku do innych elementów zniekształcających założenie historyczne (np. błędnych nasadzeń zieleni);
- 7) należy podtrzymać funkcje historycznie utrwalone oraz dostosować funkcje współczesne do wartości zabytkowych zespołu i jego poszczególnych obiektów, a funkcje uciążliwe i degradujące wyeliminować;
- 8) w przypadku inwestycji nowych należy preferować te z nich, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem zespołu;
- 9) ewentualne podziały nieruchomości (zasadniczo niewskazane), zmiany własnościowo-prawne należy konsultować i uzgadniać z właściwym oddziałem Służby Ochrony Zabytków;
- 10) wszelkie zamierzenia i działania na obszarze tej strefy należy konsultować i uzgadniać z właściwym oddziałem Służby Ochrony Zabytków.

Wszelkie działania poniżej poziomu terenu na terenie strefy „A” szczególnej ochrony konserwatorskiej winny być uzgodnione z Inspekcją Zabytków Archeologicznych Służby

Ochrony Zabytków i przeprowadzone pod nadzorem i za zezwoleniem właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Inwestor winien liczyć się z koniecznością zlecenia dodatkowych badań lub opracowań studialnych: archeologicznych, architektonicznych, urbanistycznych, stratygraficznych, dendrologicznych, dendro-chronologicznych itp. w przypadku postawienia takich wymogów przez odpowiednie służby (SOZ, Nadzór Budowlany i in.).

Strefa „B” ochrony konserwatorskiej obejmuje folwark wraz z zasadniczą częścią wsi z historyczną zabudową. W tej strefie obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) należy zachować i wyeksponować elementy historycznego układu przestrzennego, tj. rozplanowanie dróg, linie zabudowy, kompozycję wewnątrz urbanistycznych;
- 2) obiekty o wartościach zabytkowych należy poddać restauracji i modernizacji technicznej z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości obiektu;
- 3) nowa zabudowa winna być dostosowana do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie rozplanowania, skali i bryły przy założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej oraz nawiązywać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej. Nie może ona dominować nad zabudową historyczną. Wszelka działalność inwestycyjna musi uwzględniać istniejące już związki przestrzenne i planistyczne;
- 4) elementy dysharmonizujące, zwłaszcza uniemożliwiające ekspozycję wartościowych obiektów zabytkowych, winny być usunięte lub poddane odpowiedniej przebudowie. Dopuszcza się pozostawienie ich do śmierci technicznej;
- 5) należy przyznać pierwszeństwo wszelkim działaniom odtworzeniowym i rewaloryzacyjnym, zarówno w przypadku przyrodniczych elementów krajobrazu, jak i w stosunku do historycznej struktury technicznej, instalacji wodnych, sieci komunikacyjnych oraz obiektów zabytkowych znajdujących się w „Konserwatorskim spisie zabytków architektury i budownictwa” oraz obiektów położonych na obszarze objętym strefą;
- 6) należy preferować te inwestycje, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu;
- 7) wszelkie działania inwestycyjne należy konsultować ze Służbą Ochrony Zabytków.

Należy utrzymać jedność majdanu - jeżeli nie własnościową, to przynajmniej otyczną, tzn. niedopuszczalne jest lokalizowanie na nim zabudowy lub barier optycznych, np. ogrodzeń lub wysokich nasadzeń zieleni. Pożądane jest wykorzystanie majdanu jako placu wiejskiego.

3.5. Wykaz stanowisk archeologicznych:

Obszar AZP 77-29

31. Stanowisko nr 1/64: • ślad osadnictwa z okresu neolitu
stanowisko bez lokalizacji na mapie
32. Stanowisko nr 2/65: • ślad osadnictwa z późnego średniowiecza
33. Stanowisko nr 3/66: • ślad osadnictwa z okresu średniowiecza

Obszar AZP 78-28

34. Stanowisko nr 4/48: • ślad osadnictwa pradziejowy
i z okresu wczesnego średniowiecza ?
35. Stanowisko nr 5/49: • osada kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich
• osada pradziejowa
• ślad osadnictwa z okresu wczesnego średniowiecza
(faza młodsza)

3.6. Strefy ochrony zabytków archeologicznych:

Nie wyznaczono.

3.7. Inne uwagi i zalecenia:

Ochronie podlega układ dróg oraz nawierzchnia kamienna na jednej z nich.

7.1. Kolonia Malin (Kalina)

I. DANE HISTORYCZNE:

1.1. Poprzednie nazwy miejscowości:

ok. 1739 r. - Riischeley;
 poł. XVIII w. - Riesenthal oraz Richeley Sive (dotyczy folwarku);
 1785 r.: Riesenthal, Rischelei;
 1818 r. - Riesenthal, Richeley;
 1826 r. - Risenthal-Rischeley;
 1830, 1912, 1932 r. - Riesenthal;

1.2. Znaczenie i pochodzenie nazwy wsi.

Ostatnia nazwa niemiecka oznacza Dolinę Olbrzymów. Obecna nazwa polska nie ma historycznego uzasadnienia.

1.3. Wykaz znanych ze źródeł właścicieli wsi i dóbr:

poł. XVIII w.: graf Jeo (dotyczy Richeley);
 1785 r.: • kapituła katedralna we Wrocławiu;
           • *Gratialguth*: - kanonik baron von Sauerma;
 1830 r.: von Schulse;

1.4. Historia wsi i dóbr.

ok. 1739 r.

Pierwszą znaną wzmianką o osadzie jest ukazanie jej na mapie z tego okresu.

1785 r.

W osadzie wymienia się niewielki pański budynek mieszkalny z domową kaplicą oraz *Gratialguth* kanonika barona von Sauerma. Razem ze służbą folwarczną mieszkają tu 22 osoby.

1818 r.

W pałacu znajduje się prywatna kaplica.

1912 r.

Riesenthal jest folwarkiem należącym do Malina.

1.5. Tabelaryczne zestawienie danych:

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
poł. XVIII w.	2 zagrodników i chałupników	siedziba właściciela			folwark <i>Richeley</i> z siedzibą
1785	22 2 zagrodników;	pański dom mieszkalny;	kościół katolicki w Krynicznie;		folwark wysiewający 96 półkorców,
1818	2 zagrodników	pałac	kaplica w pałacu		folwark
1830	34 katolicy: 11	budynki mieszkalne: 3	ewangelicki: w Psarach katolicki: w Krynicznie		szlacheckie sołectwo

2. UKŁAD PRZESTRZENNY MIEJSCOWOŚCI. STAN ZACHOWANIA:

2.1. Położenie i obecny układ przestrzenny miejscowości:

Niewielki przysiółek położony na południowy zachód od Malina i północny wschód od Kryniczna, złożony z kilku obejść.

2.2. Rozwój układu przestrzennego miejscowości:

poł. XVIII w.

Niewielka osada złożona z dwóch zagród oraz leżącego po przeciwnej stronie cieków wodnego folwarku, podpisanego *Richeley Sive*. Majdan folwarku jest niemal kwadratowy, o trzech bokach zabudowanych. Przy czwartym, północno-zachodnim usytuowana jest siedziba. Na ciekach znajdują się zbiorniki wodne.

Równolegle do cieków, na południowy wschód od niego przebiega droga do Malina. Usytuowany jest przy niej wiatrak, na północny wschód od folwarku.

1826 r.

Niewielka osada jednodrożna z dominującym założeniem folwarcznym na północnym krańcu. Folwark ma prostokątny majdan.

1932 r.

Osada z folwarkiem jako zasadniczą częścią założenia, położona na północny-wschód od Kryniczna. Przez prostokątny majdan folwarczny, obudowany nieregularnymi budynkami, przechodzi droga. Zespół ten z trzech stron - poza północną - otacza teren zielony, ogrodów użytkowych. W południowo-wschodniej partii i nieco dalej usytuowanych jest kilka pojedynczych budynków.

2.3. Stan zachowania układu przestrzennego i jego elementów składowych:

Zachowany jest charakter przysiółka, lecz jego zasadnicza część - folwark - nie istnieje.

3. USTALENIA KONSERWATORSKIE:

3.1. Obiekty i obszary w rejestrze zabytków:

Nie ma.

3.2. Konserwatorski spis zabytków architektury i budownictwa:

Istniejących obiektów nie zakwalifikowano do konserwatorskiego spisu zabytków architektury i budownictwa.

3.3. Parki, cmentarze oraz obszary i obiekty zieleni chronionej:

Nie ma.

3.4. Strefy ochrony konserwatorskiej:

Nie wyznaczono.

3.5. Wykaz stanowisk archeologicznych:

Stanowiska archeologiczne wykazano dla całego obrębu przy wsi Malin.

3.6. Strefy ochrony zabytków archeologicznych:

Nie wyznaczono.

18. MIENICE (MIENNICE)

1. DANE HISTORYCZNE:

1.1. Poprzednie nazwy miejscowości:

1203 r. - Minichi;
1739 r. - Minitz;
poł. XVIII w. - Mühnitz;
1785 r. - Mieniz;
1826 r. - Mienitz, Mühnitz;
1830 do 1945 r. - Mühnitz;

1.2. Znaczenie i pochodzenie nazwy wsi.

Badacze niemieccy wywodzą nazwę wsi od wyrazu „Mönch” = „mnich”, co pozwala tłumaczyć ją jako Mönchsort = mniszą wieś.

1.3. Wykaz znanych ze źródeł właścicieli wsi i dóbr:

1498 r.: Kaspar von Korau;
1503 r.: Job Dzialosch;
1562 r.: Salomon von Tarnaw;
1641 r.: Friedrich von Bock;
1654-1662 r.: George von Griffenstein;
1710 r.: Karl Friedrich von Paczinski;
1720 r.: von Koschenbar;
1743 r.: von Paczinski;
poł. XVIII w.: von Pazinskij;
od 1754 r.: pani von Tschammer z domu Prittwitz;
od 1756 r.: rodzina von Prittwitz und Gaffron;
1830 r.: von Prittwitz;
1845 r.: ppor. i starszy kraju von Prittwitz;
1873 r.: Bernhard von Prittwitz;
1891 r.: Bernhard von Prittwitz, major w stanie spoczynku;
1912 r.: Wilhelm von Prittwitz und Gaffron, rotmistrz w stanie spoczynku;
1937 r.: • majątek rycerski: Karl-Wilhelm von Prittwitz und Gaffron, podporucznik w stanie spoczynku;
• majątek: Paul Schaepe; pow. 46 ha, GRE 1190 RM;
• majątek: Emil Rother; pow. 38,9 ha, GRE 1000 RM;
• majątek: Eduard Kaul; pow. 25,6 ha, GRE 690 RM;
• majątek: Adolf Kape; pow. 26,1 ha, GRE 690 RM;
• majątek: Arnold Klinkert; pow. 18,4 ha, GRE 480 RM;

1.4. Historia wsi i dóbr.

1203 r.

Najstarsza wzmianka o wsi.

1830 r.

Mienice są wsią z majątkiem rycerskim.

1912 r.

We wsi znajduje się majątek rycerski, do którego należą również 3 majątki chłopskie i 3 siedliska.

1937 r.

W Mienicach jest kilka majątków. Największy ma status majątku rycerskiego i stanowi fideikomis. Należy doń leśnictwo Wilczyn *Heidewilxen* (pow. 404 ha).

1.5. Tabelaryczne zestawienie danych:

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szl.]
poł. XVIII w.	12 kmięci; 18 zagrodników i chałupników	siedziba szlachecka			24 konie; folwark; młyn;
1785	256 ewangelików 12 chłopów 18 zagrodników 3 chałupników	budynek mieszkalny właściciela majątku	parafia w Piotrkowiczkach	1 szkoła ewangelicka	1 folwark z 336 korecami zboża pod zasiew
1830	291 w tym katolicy: 7	1 pałac budynki mieszkalne: 51	ewangelicka: w Piotrkowiczkach; katolicka: w Szewcach, kość. w Strzeszowie	ewangelicka w/m, 1 nauczyciel	1 folwark 1 młyn wodny 2 młyny
1845	287 w tym katolicy: 14; 5 rzemieślników, 1 kramarz	1 pałac budynki mieszkalne: 48; 37 posesji	ewangelicki: j.w. katolicki: j.w.	ewangelicka w/m tylko dla tej miejscowości ; 1 nauczyciel	1 folwark przy pałacu; 2 młyny wodne; 1 młyn napędzany kieratem; 1 browar i gorzelnia
1873					ogółem: 1728 mórg orne: 704 m łąki: 61 m łasy: 963 m 2005 talarów
1891 majątek rycerski					ogółem: 441 orne: 198; łąki: 16 łasy rębne: 216 pow. dworska: 11 Podatek gruntowy: 6015 Mk konie: 25; owce: 600 bydło: 63, 20 krów świnie: 19
1904	299				
1912 majątek rycerski	94 katolicy: 31 ewangelicy: 63		kościół katolicki: w Szewcach; kościół ewangelicki: w Piotrkowiczkach		ogółem: 493,5 orne: 240; łąki: 19 łasy rębne: 223 pow. dworska: 11,5 Podatek ziemski: 6780 Mk młyn wodny; hodowla krów mlecznych; uprawa warzyw i buraków; uprawa szparagów
1912 wieś	210 katolicy: 12 ewangelicy: 198				

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
1937 majątek rycerski			kościół katolicki w Szewcach kościół ewangelicki w Piotrkowicz- kach		ogółem: 904 orze: 200; łąki: 15 pastwiska: 14 lasy rębne: 650 park + ogród + pow. dworska: 25; podatek ziemski: 10367 RM Tartak i stolarnia z napędem elektryczn.; hodowla bydła i świń; intensywna uprawa buraków i ziemniaków; uprawa warzyw i owoców.

2. UKŁAD PRZESTRZENNY MIEJSCOWOŚCI. STAN ZACHOWANIA:

2.1. Położenie i obecny układ przestrzenny miejscowości:

Ulicówka o osi północ-południe położona w niewielkiej dolinie rzeczki Mienia. W centrum, po zachodniej stronie drogi wiejskiej znajduje się dawny folwark. Na północ od niego usytuowany jest dwór - obecnie w ruinie.

Wzdłuż głównej drogi wiejskiej rosną drzewa: klony, dęby, kasztanowce tworzące aleje. Przy wyjeździe ze wsi w kierunku Piotrkowiczek, po wschodniej stronie tej drogi kasztanowiec, klony i dęby tworzą szpalet drzew.

2.2. Rozwój układu przestrzennego miejscowości:

poł. XVIII w.

Wydłużona ulicówka z folwarkiem w centrum, po zachodniej stronie drogi. Zabudowę folwarku stanowią budynki usytuowane na jego trzech bokach oraz siedziba szlachecka, zamykająca kwadratowy majdan od północy. Po drugiej stronie drogi, „na wysokości” folwarku, znajduje się młyn wodny.

Dość daleko na południe od wsi zlokalizowany jest młyn *Wiese m.[ühle]*.

1826 r.

Dość duża ulicówka z folwarkiem w środkowej części wsi, po zachodniej stronie wiejskiej drogi. Folwark ma prostokątny majdan. Do jego północnego i fragmentu zachodniego boku przytyka teren zielony.

1932 r.

Ulicówka. W centrum, po zachodniej stronie drogi usytuowany jest folwark z kwadratowym niemal majdanem. Od południa ograniczał go mur, od wschodu i zachodu budynki. Przedłużeniem północnego boku jest droga, wychodząca z folwarku na zachód.

Zabudowa w większości zagrodowa, z zagrodami dość luźno usytuowanymi wzdłuż wiejskiej drogi - wiele z nich ma własny dojazd do podwórza.

2.3. Stan zachowania układu przestrzennego i jego elementów składowych:

Zachowany jest zasadniczy układ miejscowości.

Folwark jest zachowany, lecz budynki znajdują się w ruinie lub wymagają kapitalnego remontu. Pałac-dwór jest zrujnowany.

Zachowane są kamienne nawierzchnie dróg. Na głównej drodze wiejskiej pod dywanikiem asfaltowym.

3. USTALENIA KONSERWATORSKIE:**3.1. Obiekty i obszary w rejestrze zabytków:**

Pałac wpisany do rejestru zabytków pod numerem 640/W decyzją z dnia 30. V 1990 r.

3.2. Konserwatorski spis zabytków architektury i budownictwa:

L.p.	Nazwa obiektu	Adres, nr	Datowanie
1.	Zespół dworski:		
	a) dwór (ruina)	nr 27	2. poł. XIX w. RZ 640/W, 30.05.1990
	b) budynek mieszkalny +spichlerz	nr 23	ok. 1890 r., spichlerz dat. 1893 r.
	c) budynek mieszkalny	nr 25	ok. 1890 r.
	d) budynek mieszkalny	nr 33	ok. 1905 r.
2.	Budynek mieszkalny	nr 2	dat. 1913 r.
3.	Budynek mieszkalny	nr 12	dat. 1909 r.
4.	Budynek gospodarczy	nr 14	XIX/XX w.
5.	Zespół mieszkalno-gospodarczy:	nr 23	
	a) budynek mieszkalny		ok. 1890-1900 r.
	b) budynek gospodarczy		2. poł. XIX w.
6.	Budynek mieszkalny	nr 30	ok. 1915 r.
7.	Budynek mieszkalny	nr 37	kon. XIX w.
8.	Zespół mieszkalno-gospodarczy:	nr 41	
	a) budynek mieszkalno-gospodarczy		ok. 1915-1920 r.
	b) stodoła		XIX/XX w.
9.	Budynek mieszkalny	nr 49	ok. 1915 r.
10.	Budynek mieszkalny	nr 50	dat. 1896 r.
11.	Zespół mieszkalno-gospodarczy:	nr 70	
	a) budynek mieszkalny		ok. 1910-1915 r.
	b) stodoła		pocz. XX w.

3.3. Parki, cmentarze oraz obszary i obiekty zieleni chronionej:

Aleja wzdłuż głównej drogi wiejskiej.

Szpaler po południowej stronie drogi wyjazdowej na Piotrkowiczki.

3.4. Strefy ochrony konserwatorskiej:

Strefa „B” ochrony konserwatorskiej obejmuje cały układ przestrzenny wsi. W strefie tej obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) należy zachować i wyeksponować elementy historycznego układu przestrzennego, tj. rozplanowanie dróg, linie zabudowy, kompozycję wewnątrz urbanistycznych oraz kompozycję zieleni;
- 2) obiekty o wartościach zabytkowych należy poddać restauracji i modernizacji technicznej z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości obiektu;
- 3) nowa zabudowa winna być dostosowana do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie rozplanowania, skali i bryły przy założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej oraz nawiązywać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej. Nie może ona dominować nad zabudową historyczną. Wszelka działalność inwestycyjna musi uwzględniać istniejące już związki przestrzenne i planistyczne;
- 4) elementy dysharmonizujące, zwłaszcza uniemożliwiające ekspozycję wartościowych obiektów zabytkowych, winny być usunięte lub poddane odpowiedniej przebudowie. Dopuszcza się pozostawienie ich do śmierci technicznej;
- 5) należy przyznać pierwszeństwo wszelkim działaniom odtworzeniowym i rewaloryzacyjnym, zarówno w przypadku przyrodniczych elementów krajobrazu, jak i w stosunku do historycznej

struktury technicznej, instalacji wodnych, sieci komunikacyjnych oraz obiektów zabytkowych znajdujących się w „Konservatorskim spisie zabytków architektury i budownictwa” oraz obiektów położonych na obszarze objętym strefą;

6) należy preferować te inwestycje, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu;

7) wszelkie działania inwestycyjne należy konsultować ze Służbą Ochrony Zabytków.

3.5. Wykaz stanowisk archeologicznych:

- 36. Stanowisko nr 3:   • osada z epoki brązu i okresu halsztackiego
archiwalne
- 37. Stanowisko nr 4:   • osada o nieokreślonej przynależności
archiwalne   kulturowej i chronologicznej
- 38. Skarb archiwalny o nieokreślonej przynależności kulturowej i chronologicznej

3.6. Strefy ochrony zabytków archeologicznych:

Strefa „OW” obserwacji archeologicznej obejmuje całą wieś. Na obszarze strefy „OW” obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) wszelkie zamierzenia inwestycyjne (także: zakładanie infrastruktury technicznej oraz inne wykopy ziemne) na tym obszarze winny być uzgodnione z Inspekcją Zabytków Archeologicznych właściwego oddziału Służby Ochrony Zabytków, a prace ziemne prowadzone pod nadzorem archeologiczno-konserwatorskim. Ze względu na możliwość stwierdzenia w trakcie prac reliktywów archeologicznych inwestor winien liczyć się z koniecznością zmiany technologii prowadzenia robót;
- 2) w przypadku dokonania znalezisk archeologicznych prace budowlane winny być przerwane, a teren udostępniony do ratowniczych badań archeologicznych. Badania te wykonywane są na koszt inwestora (Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z 11 stycznia 1994 r.; Dz. U. Nr 16, poz. 55). Wyniki tych badań decydują o możliwości kontynuowania prac budowlanych lub ewentualnie o ich zaniechaniu i zmianie przeznaczenia terenu;
- 3) bez uzgodnienia dopuszcza się jedynie prowadzenie prac porządkowych, nie wnikających w głąb gruntu oraz prac rolniczych.

3.7. Inne uwagi i zalecenia:

Układ dróg, we fragmentach z nawierzchnią kamienną, podlega ochronie.

9. OZOROWICE

1. DANE HISTORYCZNE:

1.1. Poprzednie nazwy miejscowości:

- 1287 r. - Sponsbruek, Sponsbruk;
- 1316 r. - Sponsbrücke, Sponsbruke;
- 1353 r. - Sponsbrucke;
- 1376 r. - Sponsbrocke;
- 1739 r. do 1945 r. - Sponsberg;

1.2. Znaczenie i pochodzenie nazwy wsi.

Pierwotna nazwa ma brzmienie niemieckie i wywodzona jest od imienia Spon oraz wyrazu Brücke = most; oznacza most Spona.

1.3. Wykaz znanych ze źródeł właścicieli wsi i dóbr:

- przed 1795 r.: graf von Posadowsky;
- 1795 r.: pan von Johnston;
- 1830 r.: podporucznik Koschny;
- 1845 r.: Richard Lachmann;
- 1873 r.: von Schalscha-Ehrenfeld;
- 1891 r.: Victor von Schalscha-Ehrenfeld, kapitan w stanie spoczynku;
- 1912 r.: Otto Kulow;
- 1915 r.: baron von Schlichting;
- od 1920, 1937 r.: majątek rycerski: gospodarz Carl Schwärzell zu Sponsberg;
- 1937 r.: majątek nr 29: Erich Siegroth;

1.4. Historia wsi i dóbr.

8. VI 1287 r.

Książę Henryk wrocławski sprzedaje Christianowi i Heinrichowi de Sponsbruek dwie wsie celem osadzenia ich na prawie niemieckim.

1353 r.

Potwierdzone jest istnienie w Ozorowicach kościoła. Wieś liczy 36 włók, z których 2 należą do plebana.

29. XII 1358 r.

Rajcy miasta Wrocławia oświadczają, że w ich obecności rycerze Jan i Konrad z Parszowic k. Wołowa (Porsiuetz) za zgodą swej matki Agnieszki sprzedali mieszczanom wrocławskim Peczkowi Czarnemu (Peczko Niger), Piotrowi Bawarowi (Petrus Bauarus) i ich spadkobiercom 6 grzywien rocznego czynszu z dóbr we wsi *Sponsbrucke* k. Wrocławia z prawem nabywców do zastawu tych dóbr w razie nieuiszczenia owego czynszu w części lub całości.

7. XI 1359 r.

Konrad de Falkenhain (Conradus) starosta wrocławski stwierdza, że Agnieszka wdowa de Pursnicz za zgodą swojego syna rycerza Konrada de Pursnicz sprzedała swoje 40 grzywien Annie, wdowie po Janie Zydinbergu, mieszczaninie wrocławskim oraz jej spadkobiercom 4 grzywiny rocznego czynszu ze wszystkich swych dóbr w *Sponsburke* k. Trzebnicy ze wszystkimi przynależnościami i dochodami, z prawem do zastawu dóbr, prawem odkupu przez sprzedającą, jej syna Konrada i ich następców za tę samą cenę co najmniej na tydzień przed upływem terminu płatności.

14. I 1376 r.

Wymieniony jest kościół parafialny w Ozorowicach (*in Sponsbrocke*).

Do 1690 r.

Kościół w Ozorowicach podlega kościołowi w Szewcach.

Od 1690 r.

Miejscowy kościół podlega kościołowi w Kotowicach.

1722 r.

Kościół otrzymuje sklepienie.

Od 1832 r. -

- od czasu pożaru kościoła w Kotowicach kościół w Ozorowicach znowu związany jest z Szewcami.

1845 r.

W Ozorowicach jest tylko 30 katolików i zgodnie z prawem kościół powinien być zamknięty, lecz egzekucja tego przepisu została chwilowo wstrzymana. Odbywa się tutaj 8 nabożeństw rocznie. Do kościoła w Ozorowicach należy las i osada *Heidewilxen* - Wilczyn.

1889 r.

Kościół katolicki, filialny p.w. św. Jana Nepomucena, należy do parafii w Szewcach. Budowla, istniejąca w tym czasie, pochodzi z późnego średniowiecza, natomiast nawa główna ze szczytem zachodnim z XVI w. Kościół jest z nietynkowanej cegły, w partiach chóru z użyciem obrobionego kamienia. Pozostaje pod patronatem właściciela tutejszego majątku. Szklane okna, malowane znajdują się w Muzeum Śląskim.

1904 r.

Ozorowice stanowią gminę. Znajduje się tu ponadto majątek. We wsi jest tak niewielu katolików, że służbę bożą odbywa się jedynie 8 razy w roku.

1912 r.

Majątek rycerski w Ozorowicach posiada udziały w cukrowni S. A. w *Schottwitz* oraz Towarzystwie Pługów Parowych w Obornikach (*Obernigk*). Ponadto zwraca się uwagę na istniejące tu podmokłe łąki i aleje drzew owocowych.

1937 r.

Majątek rycerski w Ozorowicach posiada 52 ha wiejskiej roli w Szewcach. Ponadto znajduje się tu drugi majątek nr 29 należący do Ericha Siegrotha.

1.5. Tabelaryczne zestawienie danych:

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
poł. XVIII w.		siedziba szlachecka	kościół w/m		ceglarnia 2 młyny wodne
1795	282; chłopi pańszczy.: 8 wolni zagrodn. 10 zagr. omłock.: 9 chałupnicy: 3	pański dom mieszkalny, karczma, 51 gospodarstw domowych,	w/m katolicki kościół filialny,	w/m szkoły: katolicka i ewangelicka;	1 folwark, 2 młyny wodne,
1830	342 katolicy: 10	1 pałac; budynki mieszkalne: 41	ewangelicka: w Wilczynie katolicka: w/m	ewangelicka w/m; 1 nauczyciel	1 folwark 2 młyny wodne
1845	343 w tym katolicy: 35 12 rzemieślników	1 pański pałac, budynki mieszkalne: 50; 38 posesji	ewangelicki: w <i>Wilxen</i> Wilczynie katolicki: w/m	ewangelicka w/m tylko dla tej miejscowości 1 nauczyciel	1 folwark 163 szt. bydła 2 młyny wodne 1 młyn olejowy 1 ceglarnia 1 browar i gorzelnia
1873					ogółem: 1096 mórg orze: 906 m łąki: 109 m łasy: 81 m 1586 Thlr

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
1891 majątek rycerski					ogółem: 280 orne: 213; łąki: 28 lasy rębne: 21 pow. dworska: 18 Podatek gruntowy: 5382 Mk konie: 21; owce: 280 bydło: 106, krowy: 37; świnie: 40
1904, gmina i majątek	353	pański pałac	w/m kość. katolicki,	w/m szkoła ewangelicka	
1912 majątek rycerski	108 katolicy: 45 ewangelicy: 63		kościół katolicki w Szewcach; kościół ewangelicki w Wilezynie		ogółem: 332 orne: 254; łąki: 37 lasy rębne: 30 park + ogród + pow. dworska: 11 Podatek ziemski: 6153 Mk; hodowla bydła rzeźnego i zarodowego; upraw buraków, także na nasiona
1912 wieś	262 katolicy: 41 ewangelicy: 215 inne wyznania: 6				
1937 majątek rycerski			kościół katolicki w Szewcach kościół ewangelicki w Wilezynie kaplica w/m		ogółem: 316 orne: 200; łąki: 24 pastwiska: 38 lasy rębne: 36 wody: 1,5; park i ogrody: 1,4 drogi: 12,9 pow. dworska: 2,2 podatek ziemski: 6153 RM hodowla bydła; oczyszczalnia ziarna siewnego.
1937; majątek nr 29					ogółem: 48,5; podatek ziemski: 890 RM

2. UKŁAD PRZESTRZENNY MIEJSCOWOŚCI. STAN ZACHOWANIA:

2.1. Położenie i obecny układ przestrzenny miejscowości:

Widlica (?) o osi wschód - zachód, położona wzdłuż cieką wodnego. W części południowo-wschodniej znajduje się założenie pałacowo-parkowe z folwarkiem oraz zespół kościelny, na który składa się kościół oraz dzwonnica. Od wschodu przytyka doń dawny folwark, ograniczony od północy jednym z ramion widlicy. Po jego północnej stronie i po przeciwnej stronie drogi zlokalizowana jest ruina dworu w otoczeniu niewielkiego terenu zadrzwionego.

Zabudowa wiejska zagrodowa, dość regularna. Między ramionami widlicy, przy strumieniu, usytuowanych jest kilka pojedynczych budynków.

2.2. Rozwój układu przestrzennego miejscowości:

poł. XVIII w.

Widlica o osi wschód-zachód i zabudowie zagrodowej, dość zwartej, przecięta drogą do Szewc o południkowym przebiegu. Na południe od zabudowy, po wschodniej stronie tej drogi usytuowany jest kościół. Na wschód od niego znajduje się siedziba szlachecka. Na północ od środkowej części wsi zlokalizowana jest cegielnia. Na wschodnim i zachodnim krańcu Ozorowic położone są dwa młyny wodne.

1829 r.

Widlica usytuowana wzdłuż cieków wodnych, z folwarkiem we wschodniej części, przy południowym ramieniu widlicy oraz położonym na zachód od niego kościołem.

Dobrze czytelne są drogi gospodarcze, ograniczające działki siedliskowe od północy i południa.

1932 r.

Widlica o osi wschód - zachód, zlokalizowana nad ciekami o nazwie Ława (*Lohe-B*). W południowo-wschodniej części duży folwark: prawie kwadratowy majdan, obudowany z wszystkich stron, przedzielony jest budynkiem. Od zachodu przytyka do folwarku teren cmentarza z kościołem. Od północy, między ramionami widlicy usytuowany jest osiowo pojedynczy budynek, w otoczeniu ogrodów lub terenu zielonego (dwór).

Czytelne są drogi gospodarcze północna i południowa, ograniczające działki siedliskowe.

Zabudowa wsi zagrodowa, usytuowana głównie przy ramionach widlicy odpowiednio od północy i południa. Pomiędzy ramionami widlicy usytuowanych jest kilka budynków w jej części zachodniej; w części wschodniej dominuje dwór. Zagrody, zwłaszcza w północnej części wsi, posiadają prawie każda własne połączenie z drogą gospodarczą.

2.3. Stan zachowania układu przestrzennego i jego elementów składowych:

Zachowany jest zasadniczy układ wsi.

Pałac jest ruiną bez dachu, zabezpieczoną tymczasowo. Teren zadrzewiony wokół niego nie ma czytelnego układu, jest zarośnięty i zachwaszczony. Folwark uległ degradacji. Budynki albo popadły w ruinę, albo zostały przebudowane i w wyniku przebudów zatraciły cechy stylowe.

3. USTALENIA KONSERWATORSKIE:

3.1. Obiekty i obszary w rejestrze zabytków:

Kościół filialny p.w. św. Jana Chrzciciela wpisany do rejestru zabytków pod numerem 1205 decyzją z dnia 15. XII 1964 r.

Dwór wpisany do rejestru zabytków pod numerem 1206 decyzją z dnia 15. XII 1964 r.

Park podworski wpisany do rejestru zabytków pod numerem 449/W decyzją z dnia 3. V 1979 r.

3.2. Konserwatorski spis zabytków architektury i budownictwa:

Lp.	Nazwa obiektu	Adres, nr	Datowanie
1.	Zespół kościelny:		
	a) kościół p.w. św. Jana Chrzciciela		XV w., 1722 r. RZ 1205, 15.12.1964
	b) dzwonnica przy kościele (drewniana)		XIX w.
2.	Dwór (nieużytkowany)		kon. XVIII, pocz. XX w. RZ 1206, 15.12.1964
3.	Zespół mieszkalno-gospodarczy:	nr 77	
	a) budynek mieszkalny		ok. 1920 r.
4.	Budynek mieszkalny	nr 85	ok. 1900-1905 r.

Proponowane do wykreślenia:

5. Zespół folwarczny:		
a) oficyna dworska (ruina)		ok. 1905 r.
b) obora dworska (ruina)	obok nru 51a	ok. 1890 r.
6. Obora (nie istnieje)	nr 77	pocz. XX w.

3.3. Parki, cmentarze oraz obszary i obiekty zieleni chronionej:

Otoczenie kościoła - dawny cmentarz parafialny, założony ok. 1353 r.

Park krajobrazowy (powstały w 2. poł. XIX w.), wpisany do rejestru zabytków pod numerem 449/W decyzją z dnia 3. V 1979 r. położony w nawsiu, na wschód i zachód od dworu.

3.4. Strefy ochrony konserwatorskiej:

Strefa „A” szczególnej ochrony konserwatorskiej obejmuje zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem oraz zespół kościelny. W strefie tej obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) należy zachować historyczny układ przestrzenny (tj. rozplanowanie dróg, linie zabudowy, kompozycję wewnątrz urbanistycznych i kompozycję zieleni), jak i poszczególne elementy tego układu (tj. obiekty kubaturowe, instalacje wodne i inne historyczne obiekty techniczne, cieki i zbiorniki wodne oraz zieleni);
- 2) należy konserwować zachowane elementy układu przestrzennego;
- 3) poszczególne obiekty o wartościach zabytkowych należy poddać restauracji i modernizacji technicznej z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości obiektu;
- 4) należy dążyć do odtworzenia zniszczonych elementów zespołu;
- 5) należy dostosować nową zabudowę do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie sytuacji, skali i bryły oraz nawiązać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej. Nowa zabudowa nie może dominować nad zabudową historyczną;
- 6) należy usunąć obiekty dysharmonizujące lub pozostawić je do śmierci technicznej. Analogicznie należy postępować w stosunku do innych elementów zniekształcających założenie historyczne (np. błędnych nasadzeń zieleni);
- 7) należy podtrzymać funkcje historycznie utrwalone oraz dostosować funkcje współczesne do wartości zabytkowych zespołu i jego poszczególnych obiektów, a funkcje uciążliwe i degradujące wyeliminować;
- 8) w przypadku inwestycji nowych należy preferować te z nich, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu;
- 9) ewentualne podziały nieruchomości, zmiany własnościowo-prawne należy konsultować i uzgadniać z właściwym oddziałem Służby Ochrony Zabytków;
- 10) wszelkie zamierzenia i działania na obszarze tej strefy należy konsultować i uzgadniać z właściwym oddziałem Służby Ochrony Zabytków.

Wszelkie działania poniżej poziomu terenu na terenie strefy „A” szczególnej ochrony konserwatorskiej winny być uzgodnione z Inspekcją Zabytków Archeologicznych Służby Ochrony Zabytków i przeprowadzone pod nadzorem i za zezwoleniem właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Inwestor winien liczyć się z koniecznością zlecenia dodatkowych badań lub opracowań studialnych: archeologicznych, architektonicznych, urbanistycznych, stratygraficznych, dendrologicznych, dendro-chronologicznych itp. w przypadku postawienia takich wymogów przez odpowiednie służby (PSOZ, Nadzór Budowlany i in.).

Strefa „B” ochrony konserwatorskiej obejmuje pozostałą część wsi. W strefie „B” obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) należy zachować i wyeksponować elementy historycznego układu przestrzennego;
- 2) obiekty o wartościach zabytkowych należy poddać restauracji i modernizacji technicznej z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości obiektu;

- 3) nowa zabudowa winna być dostosowana do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie rozplanowania, skali i bryły przy założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej oraz nawiązywać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej. Nie może ona dominować nad zabudową historyczną. Wszelka działalność inwestycyjna musi uwzględniać istniejące już związki przestrzenne i planistyczne;
- 4) elementy dysharmonizujące, zwłaszcza uniemożliwiające ekspozycję wartościowych obiektów zabytkowych, winny być usunięte lub poddane odpowiedniej przebudowie. Dopuszcza się pozostawienie ich do śmierci technicznej;
- 5) należy przyznać pierwszeństwo wszelkim działaniom odtworzeniowym i rewaloryzacyjnym, zarówno w przypadku przyrodniczych elementów krajobrazu, jak i w stosunku do historycznej struktury technicznej, instalacji wodnych, sieci komunikacyjnych oraz obiektów zabytkowych znajdujących się w „Konservatorskim spisie zabytków architektury i budownictwa” oraz obiektów położonych na obszarze objętym strefą;
- 6) należy preferować te inwestycje, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia zastanych relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu;
- 7) wszelkie działania inwestycyjne należy konsultować ze Służbą Ochrony Zabytków.

3.5. Wykaz stanowisk archeologicznych:

Obszar AZP 77-28

39.	Stanowisko nr 1/5:	• cmentarzysko szkieletowe z okresu wczesnego średniowiecza (1000 r.-1250 r.)
40.	Stanowisko nr 2/6:	• cmentarzysko ciałopalne z III-V okresu epoki brązu
41.	Stanowisko nr 3/7:	• ślad osadnictwa z okresu neolitu
42.	Stanowisko nr 4/8:	• ślad osadnictwa z okresu średniowiecza
43.	Stanowisko nr 5/9:	• stanowisko bez lokalizacji na mapie osada z I-III w. n. e.
44.	Stanowisko nr 6/24:	• ślad osadnictwa pradziejowy • ślad osadnictwa z okresu późnego średniowiecza
45.	Stanowisko nr 7/25:	• osada ? z okresu wczesnego średniowiecza • osada ? z okresu późnego średniowiecza
46.	Stanowisko nr 8/23:	• ślad osadnictwa z okresu późnego średniowiecza
47.	Stanowisko nr 9/22:	• ślad osadnictwa z okresu późnego średniowiecza

3.6. Strefy ochrony zabytków archeologicznych:

Strefa „OW” obserwacji archeologicznej obejmuje całą wieś wraz z archiwalnymi stanowiskami archeologicznymi. Na jej obszarze obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) wszelkie zamierzenia inwestycyjne (także: zakładanie infrastruktury technicznej oraz inne wykopy ziemne) na tym obszarze winny być uzgodnione z Inspekcją Zabytków Archeologicznych właściwego oddziału Służby Ochrony Zabytków, a prace ziemne prowadzone pod nadzorem archeologiczno-konserwatorskim. Ze względu na możliwość stwierdzenia w trakcie prac reliktów archeologicznych inwestor winien liczyć się z koniecznością zmiany technologii prowadzenia robót;
- 2) w przypadku dokonania znalezisk archeologicznych prace budowlane winny być przerwane, a teren udostępniony do ratowniczych badań archeologicznych. Badania te wykonywane są na koszt inwestora (Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z 11 stycznia 1994 r.; Dz. U. Nr 16, poz. 55). Wyniki tych badań decydują o możliwości kontynuowania prac budowlanych lub ewentualnie o ich zaniechaniu i zmianie przeznaczenia terenu;
- 3) bez uzgodnienia dopuszcza się jedynie prowadzenie prac porządkowych, nie wnikających w głąb gruntu oraz prac rolniczych.

3.7. Inne uwagi i zalecenia:

Ochronie podlega układ dróg.

10. PIERWOSZÓW

1. DANE HISTORYCZNE:

1.1. Poprzednie nazwy miejscowości:

- 1352 r. - Pirwosow;
- 1367 r. - Pirwuschaw;
- 1393 r. - Pirwischaw;
- 1739 r. - Birbischau + Blissel;
- poł. XVIII w. - Pirbischau (część południowa) + Kl. Schwiendnig (część północna);
- 1785 r. - Pirbischau z karczmą Blöbel + Klein-Schwundnig;
- 1818, 1826 r. - Pirbischau (część południowa) + Kl. Schwundnig (część północna);
- 1830, przed 1937 r. - Pürbischau + Klein-Schwundnig;
- 1937, do 1945 r. - Pürbischau;

1.2. Znaczenie i pochodzenie nazwy wsi.

Nazwa niemiecka jest zniekształconym zapisem fonetycznym nazwy polskiej-pierwotnej.

1.3. Wykaz znanych ze źródeł właścicieli wsi i dóbr:

Pirbischau

- od 1352 r.: • folwark: Andreas de Raslavitz, kanonik wrocławski;
- poł. XVIII w.: biskup wrocławski;
- 1785 r.: Kapituła katedralna we Wrocławiu;
- przed 1810 r.: konwent w Trzebnicy;
- 1830 r.: królewszczyzna, podlega pod urząd w Trzebnicy;
- 1845 r.: królewski Urząd (*Rent-Amt*);
- 1912 r.: Egon von Obernitz auf Machnitz;
- 1937 r.: • majątek rycerski: Georg Hienrich von Obernitz auf Machnitz; dzierżawca: Friedrich von Kessel, starszy kraju z Głuchowa Górnego,
- majątek: Julius Grünig, w jego posiadaniu od 1903 r.; pow. ogółem 45 ha, podatek: 1185 NM,
- majątek: Robert Paul, pow. ogółem 28,7 ha, podatek: 873 NM.

Klein-Schwundnig

- 1743 r.: von Scheel;
- 1751 r.: von Berge;
- 1763, 1785 r.: radca urzędowy pan Hiersche;
- 1830 r.: baron von Obernitz;
- 1845 r.: • wolny majątek: Fiskus;
- gmina: Baron von Obernitz;
- 1891 r.: Justin von Obernitz, major w stanie spocz.; dzierżawca: Richter, por. w stanie spocz.;

1.4. Historia wsi i dóbr.

15. I 1352 r., Awinion

Papież Klemens VI na prośbę kanonika wrocławskiego, Andrzeja de Raslavitz, nadaje mu folwark Pierwoszów w diecezji wrocławskiej oraz prebendę zwolnioną przez zmarłego Stanisława z Krakowa.

24. VII 1352 r., Awinion

Papież Klemens VI na prośbę Przeclawa biskupa wrocławskiego udziela prowizji Andrzejowi de Rosslawicz, kanonikowi wrocławskiemu na urząd w diecezji wrocławskiej, którego beneficjum stanowi folwark Pierwoszów *Pirwosow*.

1785 r.

Obecny Pierwoszków stanowią dwie wsie:

Klein-Schwundnig

Znajduje się tu wolny majątek, którego folwark wraz z włókami dominialnymi obsiewano 273 korcami zboża.

Pirbischau

Należy doń karczma *Blößel*, leżąca przy szosie krajowej. Z jednego budynku tej karczmy sterczy drewniana wieża, której pochodzenie z czasów wojny 30-letniej można pisemnie udowodnić.

1818 r.

Do Pierwoszowa zalicza się karczmę *Blößel*.

1830, 1845 r.

Na obecny Pierwoszków kładą się dwie wsie: *Pirbischau* i *Klein Schwundnig*. Do *Pirbischau* należy *Blössel*, na który składają się majątek kmiecy przy małej drodze z Wrocławia do Milicza i karczma. W *Klein Schwundnig* znajduje się wolny majątek, a osada ma status gminy.

1891 r.

Wolny majątek *Klein-Schwundnig* wraz z folwarkiem *Obernitz* należą do majątku rycerskiego Machnice. Majątek *Klein-Schwundnig* oraz posesje wiejskie dzierżawi Richter, porucznik w stanie spoczynku.

1912 r.

Pierwoszków (2 wolne folwarki, 3 majątki kmiecy i 9 działek siedliskowych) wraz z folwarkiem *Obernitz* należą do dóbr Machnice, które stanowią fideikomis. Miejsowość *Klein Schwundnig* nie jest już wymieniana; została włączona do Pierwoszowa.

1937 r.

Pierwoszków stanowi wolny majątek wraz z *Klein Schwundnig-Pirbischau* oraz folwarkiem *Kolonie Blössel*.

1.5. Tabelaryczne zestawienie danych:

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
poł. XVIII w.	6 kmieci 9 zagrodników i chałupników	siedziba szlachecka			30 koni folwark młyn
1785 Pirbischau	79, sami ewangelicy, 7 kmieci, 1 zagrodnik, 1 młynarz		kościół ewangelicki w Wysokim Kościele		541 korców zboża do zasiewu
1785 Klein- Schwundnig	92 ewangelików, 9 zagrodników, 3 chałupników,		kościół ewangelicki w Wysokim Kościele		wolny majątek; 273 korce zboża do zasiewu; młyn,
1818 Pirbischau	7 kmieci, 1 zagrodnik, 2 chałupników,				młyn wodny, karczma <i>Blößel</i>
1818 Kl. Schwundnig	9 zagrodników, 3 chałupników,				wolny majątek, młyn wodny

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
1830 Pürbischau	144 w tym katolicy: 17	budynki mieszkalne: 19	ewangelicki kość. w Wysokim Kościele; katolicki kość. w Krynicznie		1 wolne sołectwo;
1830 Schwundnig	136 w tym katolicy: 25	budynki: 20	kościół ewang. w Wysokim Kościele, kościół katolicki w Krynicznie		1 folwark 1 rycerskie sołectwo 1 młyn wodny 1 wiatrak - młyn
1845	138 ewangelicy: katolicy: 18	budynki mieszkalne: 18; 12 posesji	ewangelicki: j.w. katolicki: j.w.		dziedziczne sołectwo 1 gorzelnia nie uruchomiona
1845 Klein Schwundnig	mieszkańcy: 129; katolicy: 42	budynki mieszkalne: 20; 14 posesji	kościół ewangel. w Wysokim Kościele; kościół katolicki: w Krynicznie		sołectwo rycerskie młyn wodny młyn - wiatrak
1912 Pürbischau			kościół katolicki w Krynicznie; kościół ewangelicki w Wysokim Kościele		ogółem: 313 ornie: 269; łąki: 14 lasy rębne: 9; park: 2 ogrody: 5; wody: 1 drogi + powierzchnia dworska: 4 Podatek gruntowy: 10020 Mk młyn wodny; piekarnia; zajazd; uprawa lnu i buraków; trzoda bydła; uprawa szparagów.
1912 Pürbischau - wieś	204 katolicy: 18 ewangelicy: 186				
1937 wolny majątek			kościół katolicki w Krynicznie kościół ewangelicki w Wysokim Kościele		ogółem: 296 ornie: 253,3; łąki: 15 pastwiska: 1 lasy rębne: 3; park: 2 ogród: 0,5; wody: 1,2 drogi i powierzchnia dworska: 14 GRF: 8946 RM młyn wodny z piekarnią; hodowla bydła; uprawa buraków cukrowych i lnu

2. UKŁAD PRZESTRZENNY MIEJSCOWOŚCI. STAN ZACHOWANIA:

2.1. Położenie i obecny układ przestrzenny miejscowości:

Niewielka wielodrożnica położona w łagodnie pofalowanym terenie nad ciekim wodnym o nazwie Ława. Wiejskie drogi zakreślają (w dużym przybliżeniu) wielobok. W części centralnej - wewnątrz wieloboku usytuowany jest teren zielony.

Zabudowa nieregularna, dość luźna. Częściowo zagrodowa.

2.2. Rozwój układu przestrzennego miejscowości:

poł. XVIII w.

Niewielka wielodrożnica, której układ dróg zakreśla prostokąt. Część przy południowym boku nosi nazwę *Pirbischau*, natomiast część przy boku północnym podpisano *Kl. Schwundnig*.

Zabudowa wiejska obu części jest zagrodowa, nieregularna, usytuowana po zewnętrznych stronach prostokąta dróg.

Przy północno-zachodnim narożniku dróg znajduje się folwark (opisany Vw.). Sposób jego narysowania sugeruje, że droga wiejska przechodziła przez majdan folwarczny. Miał on kształt zbliżony do kwadratu, zabudowane były wszystkie cztery boki. Pomiędzy nimi zlokalizowana była siedziba szlachecka.

Na południe od folwarku znajduje się dość duży staw. Na wypływającym zeń cieku, przy zachodnim boku prostokąta dróg, zlokalizowany jest młyn wodny.

Na południowy zachód od *Pirbischau*, pomiędzy kilkoma krzyżującymi się drogami położony jest niewielki, wyraźnie ograniczony teren wielkości zagrody z zaznaczoną wewnątrz siedzibą. Podpisano go *Blossel Kretsch.[am]*.

1826 r.

Dwie miejscowości: południowa jednodrożnica o osi wschód - zachód, *Pirbischau*. Na wschód od niej, przy tej samej wiejskiej drodze, usytuowany jest niewielki przysiółek o nazwie *Blossetel*.

Druga miejscowość *Kl. Schwundnig* położona jest na północ od *Pirbischau*. Droga zakreśla kształt litery L. Po zachodniej stronie narożnika zlokalizowany jest folwark o prawie prostokątnym majdanie obudowanym z czterech stron.

Pomiędzy obydwoma wsiami płynie ciek wodny. Znajdują się na nim zbiorniki wodne. Istnieją zabudowania w miejscu młyna z połowy XVIII w.

Na północ od północnego krańca *Kl. Schwundnig* usytuowany jest wiatrak.

1932 r.

Niezbyt duża wieś o nazwie *Pürbischau*. Droga wiejska o kierunku południowym w dalszym biegu łagodnym łukiem skręca na wschód. Tu łączy się z drogą, biegnącą z zachodu w tym samym kierunku. W 1826 r. stanowiła ona oś *Pirbichau*. Przy zakręcie usytuowany jest zespół folwarczny - wolny majątek (*Freigut*). Ma on bardzo rozległy, prostokątny majdan. Zabudowane są wszystkie skrzydła; jedynie od południa budynki są niewielkie, a między nimi duże „prześwity”. Czytelny jest przebieg dawnej drogi: na zakręcie kieruje się ona na północny wschód i przy niej usytuowanych jest kilka zagród. W części południowej osady kilka zagród usytuowanych jest przy połączeniu starej drogi z nową.

Na wschód od wsi, przy tej samej wiejskiej drodze Kol. Blößel: większa zagroda z prawie kwadratowym majdanem i zabudową z trzech stron. Czwarty bok, południowy, przytyka do ogrodów.

2.3. Stan zachowania układu przestrzennego i jego elementów składowych:

Zachowany jest zasadniczy układ wsi. Wiele budynków, powstałych przed 1945 r., jest w bardzo złym stanie technicznym, a nawet w ruinie.

W miejscu kolonii *Blößel* jest parę pojedynczych budynków.

3. USTALENIA KONSERWATORSKIE:**3.1. Obiekty i obszary w rejestrze zabytków:**

Nie ma.

3.2. Konserwatorski spis zabytków architektury i budownictwa:

L.p.	Nazwa obiektu	Adres, nr	Datowanie
1.	Chlewnia	nr 10,	ok. 1890-1900 r.
2.	Budynek mieszkalny	nr 37,	ok. 1900-1905 r.
3.	Stajnia i obora	nr 41/43	2. poł. XIX, XX w.
<u>Proponowane uzupełnienia:</u>			
4.	Budynek mieszkalny	nr 12/14	ok. 1920 r.

3.3. Parki, cmentarze oraz obszary i obiekty zieleni chronionej:

Teren zielony - obok folwarku.

3.4. Strefy ochrony konserwatorskiej:

Strefą „B” ochrony konserwatorskiej objęto założenie folwarczne wraz z terenem zielonym. W strefie „B” obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) należy zachować i wyeksponować elementy historycznego układu przestrzennego;
- 2) obiekty o wartościach zabytkowych należy poddać restauracji i modernizacji technicznej z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości obiektu;
- 3) nowa zabudowa winna być dostosowana do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie rozplanowania, skali i bryły przy założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej oraz nawiązywać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej. Nie może ona dominować nad zabudową historyczną. Wszelka działalność inwestycyjna musi uwzględniać istniejące już związki przestrzenne i planistyczne;
- 4) elementy dysharmonizujące, zwłaszcza uniemożliwiające ekspozycję wartościowych obiektów zabytkowych, winny być usunięte lub poddane odpowiedniej przebudowie. Dopuszcza się pozostawienie ich do śmierci technicznej;
- 5) należy przyznać pierwszeństwo wszelkim działaniom odtworzeniowym i rewaloryzacyjnym, zarówno w przypadku przyrodniczych elementów krajobrazu, jak i w stosunku do historycznej struktury technicznej;
- 6) należy preferować te inwestycje, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem zespołu;
- 7) wszelkie działania inwestycyjne należy konsultować ze Służbą Ochrony Zabytków.

3.5. Wykaz stanowisk archeologicznych:

Obszar AZP 77-29

- 48.** Stanowisko nr 1/12:   • ślad osadnictwa z okresu mezolitu
                                    • osada z okresu wczesnego średniowiecza
                                    • osada z okresu średniowiecza

RZ nr 896/Arch/79, 18. XII 1979

- 49.** Stanowisko nr 2/13:   • osada z okresu średniowiecza (fazy późne)
                                    RZ nr 897/Arch/79, 18. XII 1979

- 50.** Stanowisko nr 3/14:   • osada kultury łużyckiej
                                    • ślad osadnictwa z okresu wpływów rzymskich
                                    • ślad osadnictwa pradziejowy
                                    • ślad osadn. z okr. wczesn. średniowiecza (fazy starsze)
                                    • osada z XII-XIII w.
                                    • ślad osadnictwa z okresu średniowiecza

- 51. Stanowisko nr 4/15: • ślad osadnictwa z okresu średniowiecza
- 53. Stanowisko nr 6/17: • ślad osadnictwa z okresu późnego średniowiecza
Stanowisko bez lokalizacji na mapie
- 52. Stanowisko nr 5/16: • ślad osadnictwa z okresu wczesnego średniowiecza

3.6. Strefy ochrony zabytków archeologicznych:

Strefa „OW” obserwacji archeologicznej obejmuje całą wieś wraz z dawnym folwarkiem i terenem zielonym. Na obszarze strefy „OW” obowiązują następujące wymogi konserwatorskie :

- 1) wszelkie zamierzenia inwestycyjne (także: zakładanie infrastruktury technicznej oraz inne wykopy ziemne) na tym obszarze winny być uzgodnione z Inspekcją Zabytków Archeologicznych właściwego oddziału Służby Ochrony Zabytków, a prace ziemne prowadzone pod nadzorem archeologiczno-konserwatorskim. Ze względu na możliwość stwierdzenia w trakcie prac reliktyw archeologicznych inwestor winien liczyć się z koniecznością zmiany technologii prowadzenia robót;
- 2) w przypadku dokonania znalezisk archeologicznych prace budowlane winny być przerwane, a teren udostępniony do ratowniczych badań archeologicznych. Badania te wykonywane są na koszt inwestora (Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z 11 stycznia 1994 r.; Dz. U. Nr 16, poz. 55). Wyniki tych badań decydują o możliwości kontynuowania prac budowlanych lub ewentualnie o ich zaniechaniu i zmianie przeznaczenia terenu;
- 3) bez uzgodnienia dopuszcza się jedynie prowadzenie prac porządkowych, nie wnikających w głąb gruntu oraz prac rolniczych.

3.7. Inne uwagi i zalecenia:

Ochronie podlega układ dróg.

10.1. Małe Siedliczki

1. DANE HISTORYCZNE:

1.1. Poprzednie nazwy miejscowości:

ok. 1739 r. - Heydekretschem;
 poł. XVIII w. - Weiser Zed. Heide Kretschm;
 1829 r. - Heidkretscham
 1904 r. - Heidekretscham + Klein-Zedlitz;
 1932 r. - Heide Kretscham + Klein Sedlitz;

1.2. Znaczenie i pochodzenie nazwy wsi.

Nazwa niemiecka *Heidekretscham* oznacza karcznię na pustkowiu, natomiast *Klein Sedlitz* zostało dosłownie przetłumaczone na Małe Siedliczki.

1.3. Wykaz znanych ze źródeł właścicieli wsi i dóbr:

właściciele majątku w Wiszni Małej w okresie, gdy podlegały mu Małe Siedliczki

1830 r.: von Schulse;
 1836-1845 r.: rodzina von Löbbbecke;
 1836-1870 r.: radca handlowy Friedrich Eduard von Löbbbecke (ur. 18. X 1795 r., zm. 26. X 1870 r.; jeden z czołowych animatorów śląskich kolei żelaznych, założyciel śląskiego przemysłu cynkowego, posiadacz ziemski);
 1873, 1891 r.: wdowa, pani Sophie von Löbbbecke we Wrocławiu, z domu von Schwarz;
 od ok. 1892-1893 r.: Hugo von Löbbbecke;

1.4. Historia wsi i dóbr.

ok. 1739 r.

Na mapie z tego okresu Małe Siedliczki oznaczone są jako zwykła wieś.

1830, 1845 r.

Małe Siedliczki należą do Wiszni Małej. W 1830 r. określane są jako karczma i las; w 1845 r. zaś jako karczma przy małej drodze do Milicza nazwana *Heidekretscham*.

1904 r.

Heidekretscham określone jest jako zajazd i wraz z młynem *Heidemühle* należy do Wiszni Małej. *Klein Zedlitz* nazywana jest kolonią i należy do *Zedlitz*.

2. UKŁAD PRZESTRZENNY MIEJSCOWOŚCI. STAN ZACHOWANIA.

2.1. Położenie i obecny układ przestrzenny miejscowości:

Niewielka osada złożona głównie ze współczesnej zabudowy mieszkaniowej i produkcyjnej, położona przy drodze z Malina do Pierwoszowa.

2.2. Rozwój układu przestrzennego miejscowości:

poł. XVIII w.

Kilka obęsków ustuwanych po północnej stronie drogi z Siedlisk *Zedlitz* do Pierwoszowa.

1829 r.

Niewielka osada położona na południe od Pierwoszowa, w poprzek drogi z Malina do *Bloetzel*. Po zachodniej stronie tej drogi usytuowane są ogrody, po wschodniej - drobne zabudowania.

1932 r.

Heidekretscham.

Niewielka osada usytuowana przy skrzyżowaniu dróg. Wyróżniają się dwa majdany, zajmujące dwa narożniki: północno-wschodni i południowo-wschodni. Oba jedynymi

niezabudowanymi bokami przytykają do tej samej drogi, co sugeruje, że stanowią jedno założenie folwarczne.

Klein Zedlitz.

Jedno gospodarstwo z ogrodami usytuowane dalej na wschód od *Heidekretscham*.

2.3. Stan zachowania układu przestrzennego i jego elementów składowych:

Historyczna osada nie zachowała się. W tym miejscu rozwija się współczesna zabudowa jednorodzinna oraz rolnicza.

3. USTALENIA KONSERWATORSKIE:

3.1. Obiekty i obszary w rejestrze zabytków:

Nie ma.

3.2. Konserwatorski spis zabytków architektury i budownictwa:

Brak historycznej zabudowy.

3.3. Parki, cmentarze oraz obszary i obiekty zieleni chronionej:

Nie ma.

3.4. Strefy ochrony konserwatorskiej:

Nie wyznaczono.

3.5. Wykaz stanowisk archeologicznych:

Stanowiska archeologiczne wykazano dla całego obrębu przy wsi Pierwoszów.

3.6. Strefy ochrony zabytków archeologicznych:

Nie wyznaczono.

11. PIOTRKOWICZKI

1. DANE HISTORYCZNE:

1.1. Poprzednie nazwy miejscowości:

1203 r. - Potrcouichi, Potrcowichi;
1223 r. - Petrcouice lub Petrcovice;
1349, 1355 r. - Petirwicz;
1357 r. - Peterwicz,
1358 r. - Petirwicz, Peterwitz;
1360 r., 1376 r. - Petirwicz;
1375 r. - Peterwitz;
1739 r., poł. XVIII w., 1826, 1830 r. - Peterwitz;
1818 r. - Peterwitz, Pitterwitz;
1826, 1830 r. - Peterwitz;
1845 r. - Peterwitz, Pitterwitz;
1873 do 1937 r. - Peterwitz;

1.2. Znaczenie i pochodzenie nazwy wsi.

Nazwy najwcześniejsze są próbą zapisu fonetycznego nazwy polskiej-pierwotnej, która najprawdopodobniej brzmiała: Piotrkowice. Późniejsze nazwy niemieckie powstały od imienia Piotr = Peter, są więc niemal dosłownym tłumaczeniem nazwy pierwotnej.

1.3. Wykaz znanych ze źródeł właścicieli wsi i dóbr:

do 1349 r.: Piotr, mieszczanin z Prusic (właściciel części lub całości folwarku Zachnicon);
od 1349 r.: Jachnic de Petirwicz (właściciel części lub całości folwarku Zachnicon);
1355 r.: Anna Kusfeldin (lub Kusueltin);
do 1357 r.: Ticzco de Borsnicz
od 1357 r.: Paszko (Paskonus) Rymbabe;
1714 r.: von Normann;
1743 r.: von Goldbach;
poł. XVIII w.: [pani] von Goldbachin;
1763 r.: tajny radca Viedig;
1785 r.: syn tajnego radcy Viediga;
1830 r.: Główny zarządca dóbr królewskich Werner;
1845, 1873 r.: Boltze we Wrocławiu;
od 1883 r.: rodzina von Löbbecke (majątek rycerski);
1891 r.: Hugo von Löbbecke z *Eisersdorf*, pow. Kłodzko;
1912 r.: • Fritz von Löbbecke, asesor rządowy w stanie spoczynku i ordynat z Wiszni Małej;
• majątek nr 5, 11, 12: Richard Hellmich; od 1912 r.: rodzina Schönwälder;
• majątek nr 13 i 16: Waldemar Fey;
• majątek nr 7 i 9: Const. Regentke, porucznik;
1915 r.: właściciel jednego z majątków: Kaschmieder;
1937 r.: • majątek rycerski: Egbert von Löbbecke z Wiszni Małej;
• majątek nr 5, 11, 12: Alfred Schönwälder;
• majątek nr 13 i 16: Waldemar Fey;
• majątek nr 7 i 9: wdowa pani Gertrud Regentke;
• majątek nr 2: Wilhelm Pfeifer;
• majątek nr 8: Ida Kattge;
• majątek nr 15: Ernst Bartsch;
• majątek nr 11: Ernst Kaschmieder;
• majątek nr 21: Erich Pohl;

1.4. Historia wsi i dóbr.

28. VI 1203 r.

Wymieniana jest miejscowość *Potrcowichi* przy opisie ustalania granic przez księcia Henryka dla klasztoru w Trzebnicy.

1223 r.

Dziesięcina ze wsi *Petrcovice* [położonej] na wzgórzach w pobliżu Trzebnicy przynależała klasztorowi na Piasku we Wrocławiu.

26. IV. 1349 r., Żmigród

Konrad, książę Śląska i pan Oleśnicy stwierdza, iż Piotr, mieszczanin z Prusic, sprzedał Jachnicowi z Piotrowiczek 1 łan z folwarku Zachnicona, położonego na terenie Piotrowiczek w okręgu trzebnickim. Książę zatwierdza tę sprzedaż.

2. VI. 1355 r. Wrocław

Konrad de Falkinhain, starosta wrocławski stwierdza, że w jego obecności Anna zwana Kusfeldin oraz jej synowie: Mikołaj joannita i Andrzej sprzedali za 16 grzywien Janowi zwanemu z Drezna 2 grzywny rocznego czynszu z prawem odkupu za tę samą cenę z dóbr w Piotrowiczkach k. Trzebnicy. W wypadku nieuiszczenia owego czynszu nabywca ma prawo wziąć w zastaw w.w. dobra.

31. X. 1355 r. Wrocław

Agnieszka de Palow, ksieni konwentu klarysek we Wrocławiu stwierdza, że Anna, wdowa po mieszczaninie wrocławskim zwanym Kuswelt, odkupiła 5 grzywien rocznego czynszu, które konwent posiadał z jej folwarku w *Petirwicz*, oraz że od tej chwili Anna i jej spadkobiercy zwolnieni są od spłacania owego czynszu.

14. VI 1357 r.

Konrad de Valkinhayn, starosta wrocławski, stwierdza, że Ticzko de Borsnicz (Ticzco) nadał Paszkowi Rymbabe (Paskonus) wszystkie swoje dobra ruchome i nieruchome w Golance (*Heyda*) k. Legnicy i Piotrkowiczkach k. Trzebnicy wraz ze wszystkimi prawami.

22. IV 1358 r.

Wymieniany jest Marcin z Piotrkowiczek *Martinus de Petirwicz*.

23. VI 1358 r.

Przy zawieraniu pewnej transakcji jedynym ze świadków jest Kuntzko z Piotrkowiczek *Kuntzko de Peterwitz*.

14. VI 1360 r.

W Piotrkowiczkach istnieje kościół oraz parafia, której proboszczem jest Friczco.

12. I 1375 r.

Paulus, proboszcz w Piotrkowiczkach *Peterwitz* ufundował ołtarz dla katedry we Wrocławiu.

14. I 1376 r.

W dokumencie kardynała Johanna od św. Marka wymieniony jest rektor kościoła w Piotrkowiczkach *Petirwicz in der sedes Trebnicensis*.

ok. 1530 r.

Kościół został zreformowany. Znana jest lista pastorów od 1570 r.

1830 r.

Piotrkowiczki są wsią z majątkiem rycerskim.

1845 r.

Piotrkowiczki mają status wsi. Istnieje tu kościół ewangelicki.

1889 r.

Ewangelicki kościół parafialny pozostaje pod patronatem majątku w Piotrkowiczkach.

W świątyni są epitafia:

1) Ludwiga Pfinitzingka von Lichtenhof, zm. w 1542 r.;

2) Christoha Kottwita z rodu Brantzelwaldau u. Nimitz (*aus dem Hause Brantzelwaldau und Nimitz*), zm. w 1601 r.;

1912 r.

Miejscowość jest podzielona własnościowo. Jedna część stanowi wraz z Wisznią Małą fideikomis, w części pozostałej znajduje się kilka folwarków posiadających różnych właścicieli. Folwarki nr: 13 i 16: pow. 75 ha, podatek ziemski 2037 Mk; Folwarki nr 7 i 9: pow. ogółem 63 ha, podatek ziemski 1938 Mk.

1912 r.

Część Piotrkowiczek należy do fideikomisu w Wiszni Małej.

1937 r.

We wsi największy majątek ma status majątku rycerskiego, stanowi fideikomis wraz z Wisznią Małą. Ponadto znajdują się w Piotrkowiczkach majątki mniejsze, należące do różnych osób (por. pkt 1.4.):

- majątek nr 5,11 i 12 - majątek rodowy (*Erbhof*). Ogółem: 89 ha, orne: 80 ha, łąki: 4 ha, lasy rębne: 3 ha, ogród: 1 ha, powierzchnia dworska: 1 ha, podatek dochodowy: 2763 NM, hodowla bydła, uprawa lnu, pszenicy i roślin okopowych;
- majątek nr 7 i 9 - majątek rodowy. Ogółem: 62 ha, podatek dochodowy: 1938 NM. Zakład mleczarski, uprawa buraków cukrowych;
- majątek nr 2 - majątek rodowy. Ogółem: 39,5 ha, podatek dochodowy: 1260 NM; hodowla bydła;
- majątek nr 13 i 16: ogółem: 75 ha, podatek dochodowy: 2037 NM;
- majątek nr 8: ogółem: 35 ha, podatek dochodowy: 1200 NM;
- majątek nr 15: ogółem: 30 ha, podatek dochodowy: 865 NM;
- majątek nr 11: ogółem: 30 ha, podatek dochodowy: 855 NM;
- majątek nr 21 - majątek rodowy. Ogółem: 29 ha, podatek dochodowy: 773 NM.

1.5. Tabelaryczne zestawienie danych:

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
pol. XVIII w.	13 kmiści; 9 zagrodników i chałupników	siedziba szlachecka			folwark wiatrak 60 koni
1785	275 ewangelików 15 kmiści 9 zagrodników 1 chałupnik 1 młynarz	budynek mieszkalny właściciela majątku; dom parafialny	kościół ewangelicki (pastor Sigmund Gottfried Just)	w/m szkoła ewangelicka	folwark z 342 korcami zboża pod zasiew
1818	15 kmiści, 9 zagrodników, 1 chałupnik,	1 pałac dom parafialny	w/m kość. ewangelicki, 1 dom parafialny	w/m szkoła ewangelicka	1 folwark, 1 młyn wodny w młyn - wiatrak
1830	314 w tym katolicy: 9	1 pałac; budynki mieszkalne: 51	ewangelicka: w/m katol.: Szewce, kościół w Strzeszowie	ewangelicka w/m 1 nauczyciel	1 folwark 1 wiatrak - młyn
1845	377 w tym katolicy: 15; 11 rzemieślników 1 kramarz	1 masywny pałac; budynki mieszkalne: 54; 30 numerów	ewangelicki: w/m katolicki: j.w.	ewangelicka w/m 1 nauczyciel, teraz także 1 pomocniczy nauczyciel	1 folwark 591 merynosów 1 wiatrak-młyn 1 olejarnia 1 browar i gorzelnia nie użytkowane
1873					ogółem: 795 mórg orne: 695 m łąki: 38 m lasy: 61 m 1797 tałarów

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szk.]
1891 majątek rycerski			kościół katolicki w kościół ewangelicki w		ogółem: 211 orze: 178; łąki: 10 lasy rębne: 15 pow. dworska: 8 Podatek gruntowy: 5391 Mk konicie: 15; owce: 700 bydło: 89, krowy: 28,
1912 część stanowiąca fideikomis (z Wisznią Małą)	108 katolicy: 21 ewangelicy: 87		kościół katolicki w Szewcach; kościół ewangelicki w/m		ogółem: 264,7 orze: 242,7 łąki: 12; ogrody: 2 lasy rębne: 4 pow. dworska: 4 Podatek ziemski: 6893 Mk
1912 Nr 5, 11, 12			kościół katolicki: w Szewcach kościół ewangelicki: w/m		ogółem: 89,28 orze: 79,48 łąki: 5,43 pastwiska: 0,14 pow. dworska: 2 Podatek gruntowy: 2746 Mk
1912 wieś	310 katolicy: 30 ewangelicy: 280				
1937 majątek rycerski pozostałe por. pkt 1.5.			kościół katolicki w Szewcach kościół ewangelicki w/m		ogółem: 245,79 orze: 194,75 łąki: 15,5; ogród: 2,5 pastwiska: 23,25 lasy rębne: 4 pow. dworska: 5,79 GRF: 6893 RM hodowla bydła i świń uprawa zboża i roślin okopowych; stacja ogierów i koni pociągowych;

2. UKŁAD PRZESTRZENNY MIEJSCOWOŚCI. STAN ZACHOWANIA:

2.1. Położenie i obecny układ przestrzenny miejscowości:

Ulicówka o osi wschód-zachód z niewielkim nawsiem w centrum. W zachodniej części nawsia zlokalizowany jest kościół. Na północ od niego położony jest dawny folwark.

Zabudowa w większości jednokondygnacyjna, zagrodowa zwarta.

Czytelne są drogi gospodarcze, ograniczające działki siedliskowe od południa i północy.

2.2. Rozwój układu przestrzennego miejscowości:

poł. XVIII w.

Dość duża ulicówka z nawsiem w części środkowej. Zabudowa bardzo zwarta, „gęsta”, bez wyróżnionych zagrod. Nawsie jest także zabudowane.

W części zachodniej przytyka do nawsia kościoł. Poza zabudową wiejską, na północ od kościoła usytuowany jest folwark z prostokątnym majdanem obudowanym z trzech stron. Czwarte skrzydło zajmuje siedziba szlachecka. Zabudowa skrzydła zachodniego jest nieco przedłużona.

Na południe od wsi, przy drodze do Strzeszowa zlokalizowany jest wiatrak.

1826 r.

Ulicówka z nawsiem w części zachodniej. Od północy wnika w nawsie prostokątny (w przybliżeniu) majdan folwarczny, ograniczony od południa kościołem.

Na południe od wsi znajduje się wiatrak.

1932 r.

Ulicówka o osi wschód-zachód z niewielkim nawsiem w centrum. W zachodniej części nawsia zlokalizowany jest kościół. Na północ od niego położony jest dawny folwark z kwadratowym niemal majdanem, obudowanym ze wszystkich stron.

Dobrze czytelne są drogi gospodarcze, ograniczające od północy i południa działki siedliskowe.

Zabudowa wiejska częściowo zagrodowa z ok. 10-ma dużymi zagrodami oraz złożona z pojedynczych zabudowań. Niektóre z zagród posiadają własne drogi dojazdowe do podwórzy.

2.3. Stan zachowania układu przestrzennego i jego elementów składowych:

Zachowany jest zasadniczy układ wsi.

Folwark jest zachowany w stosunkowo dobrym stanie. Droga do folwarku zachowała nawierzchnię brukową, tzw. kocie łby.

Zachowane są kamienne nawierzchnie dróg bocznych. Główna droga pokryta jest dywanikiem asfaltowym.

3. USTALENIA KONSERWATORSKIE:

3.1. Obiekty i obszary w rejestrze zabytków:

Kościół filialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa i dzwonnica, wpisane do rejestru zabytków pod numerem 1718 decyzją z dnia 20. VI 1966 r.

3.2. Konserwatorski spis zabytków architektury i budownictwa:

L.p.	Nazwa obiektu	Adres, nr	Datowanie
1.	Zespół kościelny:		RZ 1718, 20.06.1966
	a) kościół filialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa		XV, XVIII w., 1936 r.
	b) dzwonnica (drewniana)		XVIII w., rem. 1985 r.
2.	Budynek mieszkalny, ob. Gminny Ośrodek Kultury (nowe pokrycie dachowe-błacha, zbity tynk - zniesiony cały detal)	przy kościele	ok. 1900-1905 r., po poł. XX w.
3.	Budynek mieszkalny zamurowano główne wejście	nr 7	ok. 1915 r.
4.	Budynek mieszkalny	nr 16	ok. 1905-1910 r.
5.	Budynek mieszkalno-gospodarczy (część mieszkalna zbity tynk, nowe otwory okienne - zniesiony cały detal)	nr 14	kon. XIX w.
6.	Budynek mieszkalny	nr 16	ok 1915-1920 r.
7.	Budynek mieszkalny	nr 26	ok. 1920 r.
8.	Budynek mieszkalny	nr 28	XIX/XX w.
9.	Budynek mieszkalny	nr 33/35	ok. 1880-1890 r.
10.	Budynek mieszkalny	nr 43	ok. 1915 r.
11.	Budynek mieszkalny (pokrycie dachu blachą)	nr 45	pocz. XX w.
12.	Budynek mieszkalny	nr 131	dat. 1905 r.
13.	Budynek mieszkalny	nr 133	ok. 1905 r.

Proponowane uzupełnienia:

14. Zespół folwarczny:
  - a) budynek mieszkalny - dwór
  - b) oficyna mieszkalna
  - c) obora
  - d) budynek gospodarczy
  - e) spichlerz
  - f) stodoła

3.3. Parki, cmentarze oraz obszary i obiekty zieleni chronionej:

Otoczenie kościoła - dawny cmentarz parafialny, założony po 1375 r.

3.4. Strefy ochrony konserwatorskiej:

Strefa „A” szczególnej ochrony konserwatorskiej obejmuje kościół z otaczającym terenem (m. in. dawnym cmentarzem). W strefie tej obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) należy zachować historyczny układ przestrzenny oraz poszczególne elementy tego układu;
- 2) należy konserwować zachowane elementy układu przestrzennego;
- 3) poszczególne obiekty o wartościach zabytkowych należy poddać restauracji i modernizacji technicznej;
- 4) należy dostosować nową zabudowę do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie sytuacji, skali i bryły oraz nawiązać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej. Nowa zabudowa nie może dominować nad zabudową historyczną;
- 5) należy usunąć obiekty dysharmonizujące lub pozostawić je do śmierci technicznej. Analogicznie należy postępować w stosunku do innych elementów zniekształcających założenie historyczne (np. błędnych nasadzeń zieleni);
- 6) należy podtrzymać funkcje historycznie utrwalone oraz dostosować funkcje współczesne do wartości zabytkowych zespołu i jego poszczególnych obiektów, a funkcje uciążliwe i degradujące wyeliminować;
- 7) w przypadku inwestycji nowych należy preferować te z nich, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu;
- 8) podziały nieruchomości są niedopuszczalne;
- 9) wszelkie zamierzenia i działania na obszarze tej strefy należy konsultować i uzgadniać z właściwym oddziałem Służby Ochrony Zabytków.

Wszelkie działania poniżej poziomu terenu na terenie strefy „A” szczególnej ochrony konserwatorskiej winny być uzgodnione z Inspekcją Zabytków Archeologicznych Służby Ochrony Zabytków i przeprowadzone pod nadzorem i za zezwoleniem właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Inwestor winien liczyć się z koniecznością zlecenia dodatkowych badań lub opracowań studialnych: archeologicznych, architektonicznych, urbanistycznych, stratygraficznych, dendrologicznych, dendro-chronologicznych itp. w przypadku postawienia takich wymogów przez odpowiednie służby (PSOZ, Nadzór Budowlany i in.).

Strefa „B” ochrony konserwatorskiej obejmuje całą wieś. W strefie tej obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) należy zachować i wyeksponować elementy historycznego układu przestrzennego, tj. rozplanowanie dróg, linie zabudowy, kompozycję wewnątrz urbanistycznych oraz kompozycję zieleni;
- 2) obiekty o wartościach zabytkowych należy poddać restauracji i modernizacji technicznej z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości obiektu;
- 3) nowa zabudowa winna być dostosowana do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie rozplanowania, skali i bryły przy założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej oraz nawiązywać formami współczesnymi do lokalnej

- tradycji architektonicznej. Nie może ona dominować nad zabudową historyczną. Wszelka działalność inwestycyjna musi uwzględniać istniejące już związki przestrzenne i planistyczne;
- 4) elementy dysharmonizujące, zwłaszcza uniemożliwiające ekspozycję wartościowych obiektów zabytkowych, winny być usunięte lub poddane odpowiedniej przebudowie. Dopuszcza się pozostawienie ich do śmierci technicznej;
  - 5) należy przyznać pierwszeństwo wszelkim działaniom odtworzeniowym i rewaloryzacyjnym, zarówno w przypadku przyrodniczych elementów krajobrazu, jak i w stosunku do historycznej struktury technicznej, instalacji wodnych, sieci komunikacyjnych oraz obiektów zabytkowych znajdujących się w „Konserwatorskim spisie zabytków architektury i budownictwa” oraz obiektów położonych na obszarze objętym strefą;
  - 6) należy preferować te inwestycje, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem zespołu;
  - 7) wszelkie działania inwestycyjne należy konsultować ze Służbą Ochrony Zabytków.

3.5. Wykaz stanowisk archeologicznych:

Nie ma.

3.6. Strefy ochrony zabytków archeologicznych:

Strefa „OW” obserwacji archeologicznej obejmuje całą wieś. Na obszarze strefy „OW” obowiązują następujące wymogi konserwatorskie :

- 1) wszelkie zamierzenia inwestycyjne (także: zakładanie infrastruktury technicznej oraz inne wykopy ziemne) na tym obszarze winny być uzgodnione z Inspekcją Zabytków Archeologicznych właściwego oddziału Służby Ochrony Zabytków, a prace ziemne prowadzone pod nadzorem archeologiczno-konserwatorskim. Ze względu na możliwość stwierdzenia w trakcie prac reliktyw archeologicznych inwestor winien liczyć się z koniecznością zmiany technologii prowadzenia robót;
- 2) w przypadku dokonania znalezisk archeologicznych prace budowlane winny być przerwane, a teren udostępniony do ratowniczych badań archeologicznych. Badania te wykonywane są na koszt inwestora (Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z 11 stycznia 1994 r.; Dz. U. Nr 16, poz. 55). Wyniki tych badań decydują o możliwości kontynuowania prac budowlanych lub ewentualnie o ich zaniechaniu i zmianie przeznaczenia terenu;
- 3) bez uzgodnienia dopuszcza się jedynie prowadzenie prac porządkowych, nie wnikających w głąb gruntu oraz prac rolniczych.

3.7. Inne uwagi i zalecenia:

Ochronie podlega układ dróg oraz ich kamiennych nawierzchni.

12. PSARY

1. DANE HISTORYCZNE:

1.1. Poprzednie nazwy miejscowości:

- 1345 r. - Hundern albo Psari, Hundyrn;
- 1350 r. - Psar;
- 1492 r. - Hunnern;
- 1739 r., poł. XVIII w., 1785, 1818, 1826, 1830 r. - Hünern;
- 1845 r. - Hühnern, Psary;
- 1873, 1891, 1904, 1912, 1932, 1937 r. - Hünern;

1.2. Znaczenie i pochodzenie nazwy wsi.

Nazwa niemiecka wywodzi się od wyrazu Hund czyli pies. Podobnie nazwa polska.

1.3. Wykaz znanych ze źródeł właścicieli wsi i dóbr:

- do 1439 r.: Hans Pawelsdorf (sprzedał wieś);
- od 1439 r.: Heinz Benewiz von Mahlen (także sprzedał majątek);
- do 1492 r.: Hans Setdlitz von Fürstenau;
- od 1492, 1505 r.: Balthasar von Sliwen;
- do 1598 r.: David und Ernst von Mueschelniz;
- od 1598, 1603 r.: Konrad von Dühr (kupił te dobra);
- 1629 r.: Christoph Dyhr, który zmarł 11. XII 1637 i osierocił 3 dzieci;
- 1644 r.: Magdalene von Bibran, z domu von Reibniz;
- 1651 r.: Magdalene von Sauerma, z domu von Reibniz, nabyła dobra oraz wyszła za mąż za Adama von Sauerma und Schlanz auf Eycha, który przejął jej nazwisko;
- 1653 - 1667 r.: Wolf Dietrich von Frankenberg, (nabył Psary drogą kupna, posiadał je aż do śmierci);
- od 1667 r.: wdowa po w/w W. D. von Frankenberg, Helena Margarethe, powtórnie wyszła za mąż za Herrmanna von Blacha und Lub;
- od 14. VI 1680 r.: Hans Ernst von Frankenberg, syn Wolfa i Heleny;
- od 1712 r.: Johanne Helenebaronowa von Reichenbach;
- poł. XVIII w.: baronowa Reichenbach;
- 1758-1772 r.: syn w/w Heleny, Christoph Heinrich, graf von Reichenbach;
- od 1772 r.: syn w/w Ch. H., Heinrich Wilhelm graf von Reichenbach;
- 1830 r.: kapitan von Blottnitz;
- 1845 r.: porucznik Jul. Willert;
- 1891 r.: Heimann Cohn z Wrocławia;
- 1912 r.: Oscar Lessing;
- 1937 r.: pani Carrin Lessing, z domu Bandman; w posiadaniu rodziny od 1886 r.;

1.4. Historia wsi i dóbr.

22. VIII 1345 r.

Mikołaj Czamborii de Ketzzerdorff (Nycolaus) ze swą matką Zofią nadaje w obecności oficjała wrocławskiego Andrzeja, ksieni i konwentowi trzebnickiemu 60 grzywien rocznego czynszu ze wsi Psary k. Trzebnicy (Hundyrn).

1492 r.

Balthsar von Sliwen, ówczesny właściciel majątku otrzymał od króla Władysława wiele przywilejów, w tym przywilej rynku solnego dla Psar. Wywołało to protest wrocławian, którzy doprowadzili do cofnięcia przez króla tego przywileju. Balthasar osiągnął jednak w 1505 r. nowe nadanie, przenoszące powyższy przywilej na jego synów: Christophą, Sigmunda i Eustachiusa.

1603 -1604 r.

W 1603 roku rozpoczęto budowę kościoła z fundacji właściciela wsi, Conrada von Dyr. Martini. Poświęcenie świątyni nastąpiło w 1604 r. Początkowo podlegał on kościołowi w Praczech *Protsch*, od którego uniezależnił się prawdopodobnie dopiero w 1653 r., z chwilą jego redukcji. Po odebraniu większości kościołów wrocławskich ewangelikom stał się częściej uczęszczany. Znana jest lista pastorów od 1604 r. do 1905.

1720 r.

Kościół otrzymuje nową formę. Przetrwiał w niej co najmniej do 1845 r.

1785 r.

We wsi znajduje się Królewski Oleśnicki Urząd Celny, usytuowany u zbiegu czterech dróg. Ponadto notowane jest istnienie dwóch jezior, łaźni oraz jaru z drewnem. Pastorem i seniorem kościoła ewangelickiego jest Herr Gottlieb Fuchs,

W dawnych czasach na górze kościelnej i winnicy znaleziono urny. Pożary miały miejsce w latach: 1637, 1727, 1750, 1778.

1818 r.

W pobliżu tej wsi spotykają się 4 główne drogi, dlatego znajduje się tu królewski urząd celny.

1830, 1845 r.

Psary mają status wsi.

1904 r.

We wsi, posiadającej status gminy, znajduje się majątek. Wiejska kwiarnia i ogrody są licznie odwiedzane przez Wrocławian.

1937 r.

Majątek posiada udziały w cukrowni *Burgweide*.

1.5. Tabelaryczne zestawienie danych:

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szk.]
pol. XVIII w.	44 zagrodników i chałupników		kościół		
1785	246 mieszkańców sami ewangelicy; 29 zagrodników, 8 chałupników,	murowany pański pałac;	kościół ewangelicki w/m; budynek parafialny	1 szkoła	folwark z 333 korcami zboża do zasiewu; 1 młyn wodny 1 młyn - wiatrak 1 łaźnia
1818	29 zagrodników, 8 chałupników,	pałac 1 dom parafialny	kościół ewang. w/m 1 dom parafialny	w/m szkoła ewangelicka	folwark 1 młyn - wiatrak, 1 młyn wodny
1830	44 katolicy: 37	1 pałac; budynki mieszkalne: 65	ewangelicka: w/m katolicka: w Krynicznie	ewangelicka w/m 1 nauczyciel	1 folwark młyn wodny poza wsią; wiatrak - młyn
1845	454 katolicy: 45 16 rzemieślników 2 kramarzy, 1 kupiec korzenny,	1 pałac; budynki: 66; 48 numerów	ewangelicki: w/m katolicki: j.w.	ewangelicka w/m 1 nauczyciel	1 folwark 770 merynosów; 1 młyn wodny 1 wiatrak-młyn, gorzelnia i browar 1 nieczynna gorzelnia; 3 gospodarstwa

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
1873					ogółem: 1193 morgów orne: 840 m łąki: 293 m lasy: 60 m 3341 Thlr
1891 majątek rycerski					ogółem: 299 orne: 197; łąki: 71 lasy rębne: 15 wody: 5 pow. dworska: 11 podatek: 9895 Mk konie: 18; owce: 250 bydło: 120, 29 krów
1904 gmina i majątek	730		w/m kość. ewangelicki parafialny	w/m szkoła ewangelicka, 2 nauczycieli	
1912 majątek rycerski	83; katolicy: 11, ewangelicy: 68, inne wyznania: 4;		kościół katolicki: w Krynicznie; kościół ewangelicki w/m		ogółem: 303 orne: 206; łąki: 71 lasy rębne: 15 wody: 4 park i ogród: 5,5 pow. dworska: 1,5 podatek ziemski: 10050 Mk hodowla bydła, zakład mleczarski uprawa buraków
1912 wieś	646; katolicy: 101, ewangelicy: 544, inne wyznania: 1;		J.w.		
1937 majątek rycerski			kościół katolicki w Weide kościół ewangelicki w/m		ogółem: 278,25 orne: 202,5; wody: 4 łąki: 40,25; park: 4 ogród: 1,5; drogi: 6 pastwiska: 10,5 lasy rębne: 8 pow. dworska: 1,5 podatek ziemski: 9312,75 RM hodowla bydła i źrebiąt zakład mleczarski uprawa buraków cukrowych

2. UKŁAD PRZESTRZENNY MIEJSCOWOŚCI. STAN ZACHOWANIA:

2.1. Położenie i obecny układ przestrzenny miejscowości:

Wielodrożnica. Zasadniczy układ komunikacyjny tworzy szosa Wrocław - Trzebnica oraz odchodzące od niej ku wschodowi dwie drogi, zbliżające się do siebie. Na wschodnim krańcu wsi

znajduje się niezbyt duży teren zielony. Od tych dróg oraz ich skrzyżowań odchodzą liczne inne drogi - ulice wiejskie.

2.2. Rozwój układu przestrzennego miejscowości:

poł. XVIII w.

Duża wieś o zwartej, częściowo zagrodowej zabudowie i układzie dróg zbliżonym do prostokąta. Południowa z tych dróg łączy się z traktem Trzebnica - Wrocław dwiema odnogami zarysowanymi jakby niewielkie nawsie. Usytuowany jest w nim kościół, przytykający do traktu wrocławskiego. Na wschodnim krańcu wsi usytuowany jest folwark o nieregularnym majdanie obudowanym z trzech stron - wolny od zabudowy pozostaje bok południowy.

Na południowy wschód od wsi, przy drodze do Krzyżanowic znajduje się młyn wodny wraz z zabudowaniami.

Na wschód od Psar, przy drodze do Rakowa Małego usytuowany jest wiatrak.

1826 r.

Wielodrożnica, której główne drogi wiejskie zakreslają wydłużony z północnego zachodu na południowy wschód trójkąt. Na południowo wschodnim krańcu znajduje się folwark z prostokątnym majdanem. Dalej na północny wschód odeń zlokalizowany jest znacznie mniejszy, prostokątny i bardzo wydłużony drugi majdan. Na północny zachód od niego usytuowany jest wiatrak.

Na południe od wsi znajduje się kilka zbiorników wodnych.

1932 r.

Wielodrożnica o zasadniczym układzie utworzonym przez szosę Wrocław - Trzebnica oraz odchodzące od niej ku wschodowi dwie drogi, zbliżające się do siebie. Na północnym krańcu wsi od szosy wrocławskiej odchodzi kilka dróg: na północna wschód oraz północny zachód (do Szymanowa).

Przy szosie wrocławskiej, pomiędzy obydwoma drogami odchodzącymi na wschód, oznaczony jest kościół.

Na wschodnim krańcu wsi znajduje się park; usytuowane są w nim dwa niewielkie budynki. Do północno-wschodniego narożnika parku przytyka niewielki teren ogrodów, za nim położony jest majątek. Prawie kwadratowy majdan obudowany jest z czterech stron.

Zabudowa wsi jest nieregularna, luźna, z nielicznymi zagrodami.

2.3. Stan zachowania układu przestrzennego i jego elementów składowych:

Zachowany jest zasadniczy charakter miejscowości.

Nie istnieje kościół.

Folwark został zdegradowany. Zachowały się jedynie 2 budynki mieszkalne oraz fragment zabudowy gospodarczej skrzydła północnego. Teren folwarku został po II wojnie światowej podzielony pomiędzy repatriantów - budynki stanowią własność prywatną indywidualną lub wspólnot lokatorskich. Częściowo zachowany jest park.

We wsi jest dużo nowej zabudowy.

3. USTALENIA KONSERWATORSKIE:

3.1. Obiekty i obszary w rejestrze zabytków:

Nie ma.

3.2. Konserwatorski spis zabytków architektury i budownictwa:

L.p.	Nazwa obiektu	Adres, nr	Datowanie
ul.. Główna			
1.	Budynek szkoły	nr 40	ok. 1870-1880 r., remont 1996-1997 r.
2.	Budynek mieszkalny	nr 9	pocz. XX w.
3.	Budynek mieszkalny	nr 11	dat. 1926 r.

Lp.	Nazwa obiektu	Adres, nr	Datowanie
4.	Budynek mieszkalny	nr 17	pocz. XX w.
5.	Budynek mieszkalny	nr 18	kon. XIX w., ok. 1910 r.
6.	Budynek mieszkalny	nr 19	ok. 1905 r.
7.	Budynek mieszkalny	nr 36	pocz. XX w.
8.	Budynek mieszkalny, ob. Zakład Doświadczalny Akademii Rolniczej	50a	dat. 1895 r.
9.	Budynek gospodarczy, ob. Zakładu Doświadczalnego Akademii Rolniczej		ok. 1915 r.
10.	Budynek mieszkalny	50b	ok. 1915 r.
11.	Budynek mieszkalny	50c	pocz. XX w.
ul. Parkowa			
12.	Zespół folwarczny: a) budynek mieszkalny b) obora	nr 37	pocz. XX w. ok. 1870-1880 r.
ul. Willowa			
13.	Budynek mieszkalny - willa	nr 2	ok. 1915-1920 r.
14.	Budynek mieszkalny - willa	<u>naprzeciw nr 6</u>	ok. 1925 r.

3.3. Parki, cmentarze oraz obszary i obiekty zieleni chronionej:

Park o powierzchni 5,4 ha - nie jest wpisany do RZ. Powstał w 1830 r., przekształcono go w 1870 r. Obecnie drzewa zachowały się głównie na obrzeżach tego terenu.

Aleja wzdłuż ul. Lipowej - lipy oraz kasztanowce. Nieco przetrzebiona, wymaga zabiegów pielęgnacyjnych oraz uzupełnienia.

Miejsce pocmentarne - d. cmentarz ewangelicki, założony w XIX w. Obecnie zamieniony na parking i pawilon GS. Otoczenie pierwotne i zasięg cmentarza trudny do ustalenia. Prawdopodobne, że na nim stał kościół.

3.4. Strefy ochrony konserwatorskiej:

Spod Psar wyznaczono oś widokową na kościół w Krynicznie.

3.5. Wykaz stanowisk archeologicznych:

Obszar AZP 78-28

Stanowiska bez lokalizacji na mapie:

- 54. Stanowisko nr 1/57: • cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej z epoki brązu
- 55. Stanowisko nr 2/58: • ślad osadnictwa pradziejowy
- 56. Stanowisko nr 3/59: • cmentarzysko szkieletowe z X-XI w.
- 57. Stanowisko nr 4/60: • cmentarzysko ciałopalne kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich
- 58. Stanowisko nr 5/61: • ślad osadnictwa z epoki kamienia ?
- 59. Stanowisko nr 6/62: • grób ciałopalny kultury przeworskiej z III w. n. e.
- 60. Stanowisko nr 7/63: • osada z okresu średniowiecza
- 61. Stanowisko nr 8/64: • osada kultury łużyckiej z epoki brązu
- 62. Stanowisko nr 9/65: • osada kultury łużyckiej z okresu halsztackiego

Stanowiska zlokalizowane na mapie:

- 63. Stanowisko nr 10/66: • ślad osadnictwa pradziejowy
• ślad osadnictwa z okresu nowożytnego
- 64. Stanowisko nr 11/67: • ślad osadnictwa pradziejowy
- 65. Stanowisko nr 12/68: • ślad osadnictwa pradziejowy
• ślad osadnictwa z okresu wczesnego średniowiecza
• ślad osadnictwa z okresu późnego średniowiecza
i okresu nowożytnego

66. Stanowisko nr 13/69:
- ślad osadnictwa pradziejowy
  - ślad osadnictwa z okresu późnego średniowiecza i okresu nowożytnego

3.6. Strefy ochrony zabytków archeologicznych:

Strefa „OW” obejmuje południowo-wschodnią, najstarszą część wsi wraz z terenem dawnego folwarku oraz parkiem. Na obszarze strefy „OW” obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) wszelkie zamierzenia inwestycyjne (także: zakładanie infrastruktury technicznej oraz inne wykopy ziemne) na tym obszarze winny być uzgodnione z Inspekcją Zabytków Archeologicznych właściwego oddziału Służby Ochrony Zabytków, a prace ziemne prowadzone pod nadzorem archeologiczno-konserwatorskim. Ze względu na możliwość stwierdzenia w trakcie prac reliktywów archeologicznych inwestor winien liczyć się z koniecznością zmiany technologii prowadzenia robót;
- 2) w przypadku dokonania znalezisk archeologicznych prace budowlane winny być przerwane, a teren udostępniony do ratowniczych badań archeologicznych. Badania te wykonywane są na koszt inwestora (Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z 11 stycznia 1994 r.; Dz. U. Nr 16, poz. 55). Wyniki tych badań decydują o możliwości kontynuowania prac budowlanych lub ewentualnie o ich zaniechaniu i zmianie przeznaczenia terenu;
- 3) bez uzgodnienia dopuszcza się jedynie prowadzenie prac porządkowych, nie wnikających w głąb gruntu oraz prac rolniczych.

13. RAKÓW WIELKI

1. DANE HISTORYCZNE:

1.1. Poprzednie nazwy miejscowości:

- 1438 r. - Grossin Rackaw;
- 1739 r. - Gr. Rake;
- poł. XVIII w. - Gr. Racke;
- 1785 do 1945 r. - Groß-Raake, Gross-Raake;

1.2. Znaczenie i pochodzenie nazwy wsi.

Nazwa niemiecka jest przekształconym zapisem nazwy polskiej - pierwotnej i wywodzi się od wyrazu „rak”.

1.3. Wykaz znanych ze źródeł właścicieli wsi i dóbr:

- 1505 r.: von Prockendorf;
- 1570 r.: von Domnia;
- po 1640 r.: Friedrich von Puster;
- 1664 r.: Abraham von Puster;
- 1666 r.: von Schmitgen;
- 1745 r.: graf von Logau;
- poł. XVIII w.: radca wojenny Heinz;
- 1752 r.: radca wojenny Hänel;
- 1785 r.: wdowa po dyrektorze izby, pani Hänel;
- 1830 r.: von Boguslawsky
- 1845 r.: F. W. Steiner;
- 1873 r.: Reuter;
- 1891 r.: Friedrich Gustav Kurt Bodenstein;
- 1912, 1937 r.: B-cia Schoeller i S-ka, Sp. z o.o. w Różance koło Wrocławia (*Gebrüder Schoeller und Co., G.m.b.H. in Rosenthal b. Breslau*);

1.4. Historia wsi i dóbr.

1438 r.

Najwcześniejsze wzmianki o miejscowości.

1785 r.

We wsi znajduje się folwark z siedzibą szlachecką.

1830, 1845 r.

Raków Wielki ma status wsi. Znajduje się tu folwark z pałacem.

1904 r.

W Rakowie Wielkim znajduje się majątek z należącym doń folwarkiem Mały Raków. Majątek wraz z gminą wiejską liczą 171 mieszkańców.

1912, 1937 r.

W Rakowie Wielkim znajduje się majątek rycerski z dawnym wolnym majątkiem Nr 4 w Rakowie Małym i posiadłością wiejską. W 1937 r. do klucza dóbr zalicza się folwark Topolno (*Pappelhof*).

1.5. Tabelaryczne zestawienie danych:

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
pol. XVIII w.	6 zagrodników i chałupników				
1785	58; 7 zagrodników,	siedziba szlachecka,	kościół ewangelicki w Pasikurowicach		folwark wysiewający 256 półkorców; młyn wodny,
1818	7 zagrodników	1 pałac			1 folwark, 1 młyn wodny
1830	125 ewangelicy: 91 katolicy: 34	1 pałac budynki mieszkalne: 15	kościół ewangelicki w Pasikurowicach katolicki w Krynicznie		1 folwark 1 młyn wodny
1845	83 ewangelicy: 74 katolicy: 9	1 pałac budynki mieszkalne: 13; 8 posesji	ewangelicki: katolicki: j.w.		1 folwark 1 młyn wodny
1873					ogółem: 521 mórg orne: 442 m łąki: 51 m lasy: 18 m wody: 10 m 1173 talarów młyn wodny
1891 majątek rycerski					ogółem: 133 orne: 117; łąki: 11 lasy rębne: 2 wody: 2 pow. dworska: 1 Podatek gruntowy: 3518 Mk konie: 19 bydło: 79, krowy: 53
1912	93, katolicy: 17 ewangelicy: 72 inne wyznania: 4		kościół katolicki w Krynicznie kościół ewangelicki w Pasikurowicach		ogółem: 206 orne: 178,25; łąki: 15 lasy rębne: 3,25 wody: 0,5 ogrody: 1,25 pow. dworska: 7,75 Podatek ziemski: 5344,5 Mk
1912 wieś	147 katolicy: 30 ewangelicy: 117		j.w.		
1937 majątek rycerski			kościół katolicki w Krynicznie kościół ewangelicki w Pasikurowicach		ogółem: 206 orne: 178,25; łąki: 15 lasy rębne: 3,25 wody: 0,5 ogród: 1,25 pow. dworska: 7,75 podatek ziemski: 5344,50 RM

2. UKŁAD PRZESTRZENNY MIEJSCOWOŚCI. STAN ZACHOWANIA:

2.1. Położenie i obecny układ przestrzenny miejscowości:

Niewielka osada, na którą składa się zaledwie kilka budynków oraz obszar zieleni, położony po wschodniej stronie drogi Krzyżanowice - Pasikurowice.

2.2. Rozwój układu przestrzennego miejscowości:

poł. XVIII w.

Niewielka ulicówka z większą zagrodą - folwarkiem (?) na zachodnim krańcu.

1829 r.

Niewielka wieś o osi wschód - zachód (w przybliżeniu) z dominującym założeniem folwarcznym w zachodniej części wsi.

1932 r.

Niewielka wieś z dominującym założeniem folwarcznym - majątkiem na zachodnim krańcu, zlokalizowana po wschodniej stronie drogi Krzyżanowice - Pasikurowice. Folwark posiada romboidalny majdan obudowany z trzech stron, przytykający północnym, zabudowanym bokiem do wiejskiej drogi. Od południa znajduje się jeden - dwa niewielkie budynki. Do południowo-wschodniego narożnika folwarku dochodzi jeszcze jeden dość duży budynek, wyglądający na gospodarczy. Na południe i wschód od folwarku zaznaczone są tereny ogrodów i niewielkiego parku.

Pozostała zabudowa wiejska to pojedyncze budynki, luźno usytuowane przy drodze.

Po przeciwnej stronie drogi Krzyżanowice - Pasikurowice znajduje się drugie założenie folwarczne: *Pappelhof* Topolno (por. opracowanie dla tego przysiółka).

2.3. Stan zachowania układu przestrzennego i jego elementów składowych:

Miejscowość jest zdegradowana - wsi już nie ma.

Na obszarze dawnego majątku urządzono Ośrodek Szkolenia Jeździeckiego WKS Śląsk. Folwark zachowany w niewielkim stopniu: jedynie zachodnie skrzydło, fragmentarycznie uzupełnione. Na majdanie urządzono wybieg dla koni.

3. USTALENIA KONSERWATORSKIE:

3.1. Obiekty i obszary w rejestrze zabytków:

Nie ma.

3.2. Konserwatorski spis zabytków architektury i budownictwa:

Istniejące obiekty nie kwalifikują się do ujęcia ich w konserwatorskim spisie zabytków architektury i budownictwa.

3.3. Parki, cmentarze oraz obszary i obiekty zieleni chronionej:

Teren zielony przylegający do folwarku od południa.

Aleja kasztanowcowa prowadząca do folwarku.

3.4. Strefy ochrony konserwatorskiej: Nie wyznaczono.

3.5. Wykaz stanowisk archeologicznych:

Obszar AZP 78-29

67. Stanowisko nr 1/60: • ślad osadnictwa o nieokreślonej przynależności kulturowej i chronologicznej
stanowisko bez lokalizacji na mapie

3.6. Strefy ochrony zabytków archeologicznych: Nie wyznaczono.

13.1. Raków Mały

1. DANE HISTORYCZNE:

1.1. Poprzednie nazwy miejscowości:

1402 r. - Rackaw;
 1739 r. - Kl. Rake;
 poł. XVIII w. - Kl. Racke;
 1785, 1818, 1830, 1845 r. - Klein-Raake;
 1912, 1932 r. - Kl. Raake;

1.2. Znaczenie i pochodzenie nazwy wsi.

Nazwa niemiecka jest zniekształconym zapisem fonetycznym i częściowym tłumaczeniem nazwy polskiej-pierwotnej.

1.3. Wykaz znanych ze źródeł właścicieli wsi i dóbr:

1614-1635 r.: David von Mutschelniz;
 poł. XVIII w.: Joh. Weiss;
 1830 r.: kapłan (*Erzpriester*) Massely;
 1845 r.: • 6 ogrodnictw: królewski urząd skarbowy w Trzebnicy;
 • wolny majątek: naczelnik urzędu Jul. Späthe;

1.4. Historia wsi i dóbr.

1402 r.

Najstarsze znane wzmianki o osadzie.

1785, 1818 r.

We wsi wymienia się piękny ogród oraz dwie 2-piętrowe budowle ogrodowe .

1830 r.

Raków Mały ma status wsi z 1 wolnym majątkiem oraz 6 siedliskami.

1845 r.

Osada ma status wsi.

1904 r.

Raków Mały jest folwarkiem należącym do Rakowa Wielkiego.

1912 r.

Istniejący tu niegdyś wolny majątek nr 4 należy do Rakowa Wielkiego.

1.5. Tabelaryczne zestawienie danych:

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
poł. XVIII w.	5 zagrodników i chałupników				folwark
1785 wolny majątek	33; sami ewangelicy 4 zagrodnicy; 1 chałupnik;		kościół ewangelicki w Psarach		wolny majątek wysiewający 176 półkorców;
1818 wolny majątek	4 zagrodników 1 chałupnik				

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
1830	73 ewangelicy: katolicy: 33	budynki mieszkalne: 8	ewangelicki: w Psarach katolicy: Kryniczno		1 wolny folwark
1845	62 ewangelicy: katolicy: 25	budynki mieszkalne: 8	ewangelicki: j.w. katolicy: j.w.		

2. UKŁAD PRZESTRZENNY MIEJSCOWOŚCI. STAN ZACHOWANIA:

2.1. Położenie i obecny układ przestrzenny miejscowości:

Obecnie miejscowość nie istnieje.

2.2. Rozwój układu przestrzennego miejscowości:

1739 r.

Osada oznaczona pojedynczym kółeczkiem.

poł. XVIII w.

Niewielka osada położona przy rozwidleniu dróg. Między drogą na północny zachód do Psar a drogą kierującą się na wschód do Rakowa Wielkiego zlokalizowany jest folwark z obudowanym ze wszystkich stron majdanem. Na południowy zachód od folwarku usytuowanych jest wzdłuż drogi kilka zagród.

1932 r.

Niewielka osada przy rozwidleniu dróg z większym zespołem budynków - dawnym folwarkiem w części północnej. Prawie kwadratowy majdan ma jeden - wschodni bok niezabudowany, wzdłuż którego prowadzi droga do Rakowa Wielkiego. Na południowy zachód od folwarku usytuowanych jest po wschodniej stronie drogi kilka zabudowań.

2.3. Stan zachowania układu przestrzennego i jego elementów składowych:

Miejscowość nie istnieje.

3. USTALENIA KONSERWATORSKIE:

3.1. Obiekty i obszary w rejestrze zabytków:

Nie ma.

3.2. Konserwatorski spis zabytków architektury i budownictwa:

Brak zabudowy.

3.3. Parki, cmentarze oraz obszary i obiekty zieleni chronionej:

Nie ma.

3.4. Strefy ochrony konserwatorskiej:

Nie wyznaczono.

3.5. Wykaz stanowisk archeologicznych:

Stanowiska archeologiczne wykazano dla całego obrębu przy wsi Raków Wielki.

3.6. Strefy ochrony zabytków archeologicznych:

Nie wyznaczono.

14. ROGOŹ (ROGÓŹ)

I. DANE HISTORYCZNE:

1.1. Poprzednie nazwy miejscowości:

1251 r. - Rocos;

1739 r. do 1937 r. - Rux;

1.2. Znaczenie i pochodzenie nazwy wsi.

Nazwa z XIII w. jest prawdopodobnie transkrypcją pierwotnej nazwy polskiej (rogoża jest to mata pleciona z sitowia lub tyka).

1.3. Wykaz znanych ze źródeł właścicieli wsi i dóbr:

1636 r.: Jakob von Arzat;

1641 r.: von Rhediger;

1705 r.: von Kessel;

1720 r.: von Salisch;

1744 r.: baron von Berge;

poł. XVIII w.: Klasztor w Trzebnicy;

przed 1785 r.: graf von Reichenbach-Neuschloß i Gottfried Kupke;

1785 r.: graf von Reichenbach-Neuschloß i spadkobiercy Gottfrieda Kupke;

1830 r.: baron von Lüttwitz;

1845 r.: właściciel ziemski Willert;

od 1865 r.: rodzina Feige;

1873 r.: Feige z Wrocławia;

1891, 1912, 1915 r.: Hermann Feige z Szymanowa;

1937 r.: wdowa, pani Rocza-Feige i dr praw Willy Heinrich Feige;

1.4. Historia wsi i dóbr.

1251 r.

Najstarsza znana wzmianka o Rogożu.

1785 r.

Wieś leży na gruncie starej donacji klasztoru trzebnickiego, któremu także składano znaczną roczną daninę w zbożu.

1830, 1845 r.

Rogoż ma status wsi. Jedna jego część jest rolnicza i posiada swą księgę w Sądzie krajowym i miejskim w Trzebnicy.

1891 r.

Majątek rycerski z posiadłością wiejską w Szewcach.

1904 r.

Majątek oraz gmina wiejska Rogoż liczą 257 mieszkańców.

1.5. Tabelaryczne zestawienie danych:

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szł.]
poł. XVIII w.	20 zagrodników i chałupników	siedziba szlachecka			brak koni folwark
1785	100 20 zagrodników				1 folwark z 526 i 1/2 korcami zboża pod zasiew
1818	20 zagrodników				folwark, wiatrak - młyn
1830	233 ewangelicy: 199 katolicy: 34	1 pałac budynki mieszkalne: 29	ewangelicki kościół: w Psarach katolicki kościół: w Krynicznie		1 folwark 1 młyn - wiatrak
1845	234 w tym katolicy: 77 8 rzemieślników	1 pałac budynki: 30; 22 numery	ewangelicki: w Psarach katolicki: w Krynicznie		1 folwark 1 wiatrak-młyn; gorzelnia i browar 1000 merynosów
1873					ogółem: 1005 mórg orne: 970 m łąki: 27 m; lasy: 8 m 2152 Thlr
1891 majątek rycerski					ogółem: 259 orne: 242; łąki: 7 lasy rębne: 2 pow. dworska: 8 podatek: 9849 Mk konie: 30; bydło: 90 owce: 800
1904	257				
1912 majątek rycerski	140 katolicy: 71 ewangelicy: 69		kościół katolicki: Kryniczno; ewangelicki kościół: Psary		ogółem: 370 orne: 347; łąki: 7 park i ogród: 8 wody: 0,5 pow. dworska: 7,5 podatek: 9849 Mk hodowla bydła i uprawa buraków
1912 wieś	97 katolicy: 19 ewangelicy: 78				
1937 majątek rycerski			kościół katolicki w Krynicznie kościół ewangelicki w Psarach		ogółem: 336 orne: 300; łąki: 20 park i ogrody: 8 wody: 0,5 pow. dworska: 7,5 GRF: 8900 RM hodowla bydła; uprawa pszenicy i buraków;

2. UKŁAD PRZESTRZENNY MIEJSCOWOŚCI. STAN ZACHOWANIA:

2.1. Położenie i obecny układ przestrzenny miejscowości:

Wielodrożnica położona w płaskim terenie o zasadniczej osi wschód-zachód. Na wschodnim krańcu wsi pozostałości założenia pałacowo-parkowego z folwarkiem.

Zabudowa wiejska zagrodowa. Przy drogach wylotowych sytuuje się nowa zabudowa, w sposobie rozplanowania na działce oraz w charakterze architektury zbliżona do miejskiej zabudowy willowej.

2.2. Rozwój układu przestrzennego miejscowości:

poł. XVIII w.

Ulicówka rozwidlająca się na wschodnim krańcu. Usytuowany jest tam folwark (opisany Vw.) z kwadratowym majdanem obudowanym z trzech stron. Czwarte, południowe skrzydło zajmuje siedziba szlachecka. Po wschodniej stronie folwarku znajdują się dwa oczka wodne.

Zabudowa wiejska ma charakter zwarty; nie wyodrębniono zagród.

1826 r.

Ulicówka rozwidlająca się na wschodnim i zachodnim krańcu. Od wschodu zamyka wieś folwark o dość dużym, nieregularnym (zbliżonym do owalu) majdanie.

Wśród zabudowy wyróżniają się dwie większe zagrody: jedna w zachodniej części wsi, druga we wschodniej - samotne gospodarstwo w pobliżu folwarku, na południowy wschód od niego, po przeciwnej stronie drogi kierującej się na południe.

Na północny wschód od Rogoża zlokalizowany jest wiatrak.

1932 r.

Wielodrożnica o zasadniczej osi wschód-zachód. Układ wielodrożny tworzą drogi wychodzące ze wschodniego i zachodniego krańca wiejskiej drogi. Wschodni kraniec wsi zajmuje założenie z parkiem i folwarkiem. Park znajduje się na przedłużeniu wiejskiej drogi - stanowi jej zamknięcie. Jest to założenie centralne z siedzibą w samym środku. Folwark usytuowany jest na południe od wiejskiej zabudowy i południowy zachód od parku, w miejscu samotnego gospodarstwa z 1826 r.. Trapezowy majdan otoczony jest z wszystkich stron zabudową. Między parkiem a folwarkiem, wzdłuż drogi o osi północ-południe zlokalizowany jest dość długi budynek - być może pozostałość starego folwarku, ukazywanego na mapach z poł. XVIII w. i 1826 r..

2.3. Stan zachowania układu przestrzennego i jego elementów składowych:

Zachowany jest charakter układu przestrzennego wsi, lecz niektóre jego elementy są zdegradowane, ponadto wieś obrasta nową zabudową.

Zespół pałacowo-parkowy jest zdegradowany. Pałac, stanowiący wspólną mieszkaniową, wymaga pilnie remontu. Zieleń parkowa prawie nie istnieje.

Długi budynek między parkiem a folwarkiem jeszcze istnieje, lecz w złym stanie technicznym. Są to dwie stodoły; część budowli między nimi zawałiła się.

Zachowany jest bruk (kocie łby) na niewielkim fragmencie ul. Wierzbowej (od skrzyżowania z ul. Parkową do końca oficyny mieszkalnej przy ul. Wierzbowej nr 12).

3. USTALENIA KONSERWATORSKIE:

3.1. Obiekty i obszary w rejestrze zabytków:

Park wpisany do rejestru zabytków pod numerem 530/W decyzją z dnia 31. I 1984 r.

3.2. Konserwatorski spis zabytków architektury i budownictwa:

L.p.	Nazwa obiektu	Adres, nr	Datowanie
ul. Parkowa			
1.	Zespół folwarczny:		
	a) budynek mieszkalny	nr 84	kon. XIX, XX w.

L.p.	Nazwa obiektu	Adres, nr	Datowanie
ul. Lipowa			
2.	Budynek mieszkalny	nr 6	ok. 1880 r.
3.	Budynek mieszkalny	nr 10	pocz. XX w.
4.	Budynek mieszkalny	nr 15	dat. 1922 r.
<u>Propozycja uzupełnienia:</u>			
ul. Wierzbowa			
5.	Budynek mieszkalny	nr 4	ok. 1930 r.
6.	Budynek mieszkalny (narożny)	nr 10	ok. 1920 r.

3.3. Parki, cmentarze oraz obszary i obiekty zieleni chronionej:

Park-ogród krajobrazowy (powstały w końcu XIX w.), wpisany do rejestru zabytków pod numerem 530/W decyzją z dnia 31. I 1984 r.

3.4. Strefy ochrony konserwatorskiej:

Park objęto strefą „B” ochrony konserwatorskiej (a nie strefą „A” szczególnej ochrony konserwatorskiej) ze względu na znikomy stopień zachowania. W strefie tej obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) należy zachować i wyeksponować elementy historycznego układu przestrzennego, tj. rozplanowanie dróg, kompozycję wewnątrz urbanistycznych oraz kompozycję zieleni;
- 2) obiekty o wartościach zabytkowych należy poddać restauracji i modernizacji technicznej z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości obiektu;
- 3) nowa zabudowa winna być dostosowana do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie rozplanowania, skali i bryły przy założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej oraz nawiązywać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej. Nie może ona dominować nad zabudową historyczną. Wszelka działalność inwestycyjna musi uwzględniać istniejące już związki przestrzenne i planistyczne;
- 4) elementy dysharmonizujące, zwłaszcza uniemożliwiające ekspozycję wartościowych obiektów zabytkowych, winny być usunięte lub poddane odpowiedniej przebudowie. Dopuszcza się pozostawienie ich do śmierci technicznej;
- 5) należy przyznać pierwszeństwo wszelkim działaniom odtworzeniowym i rewaloryzacyjnym, zarówno w przypadku przyrodniczych elementów krajobrazu, jak i w stosunku do historycznej struktury technicznej, instalacji wodnych, sieci komunikacyjnych oraz obiektów zabytkowych znajdujących się w „Konserwatorskim spisie zabytków architektury i budownictwa” oraz obiektów położonych na obszarze objętym strefą;
- 6) należy preferować te inwestycje, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu;
- 7) obiektu nie należy dzielić ani geodezyjnie, ani własnościowo; pożądane jest znalezienie jednego właściciela dla zespołu pałacowo-parkowego;
- 8) wszelkie działania inwestycyjne należy konsultować ze Służbą Ochrony Zabytków.

3.5. Wykaz stanowisk archeologicznych:

Obszar AZP 77-28

- 68.** Stanowisko nr 1/31:   • ślad osadnictwa z epoki kamienia
   • ślad osadnictwa z okresu późnego średniowiecza
- 69.** Stanowisko nr 2/32:   • ślad osadnictwa z okresu późnego średniowiecza

3.6. Strefy ochrony zabytków archeologicznych:

Strefa „OW” obserwacji archeologicznej obejmuje cały obszar wsi z historyczną zabudową oraz terenem parku. Na obszarze strefy „OW” obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) wszelkie zamierzenia inwestycyjne (także: zakładanie infrastruktury technicznej oraz inne wykopy ziemne) na tym obszarze winny być uzgodnione z Inspekcją Zabytków Archeologicznych właściwego oddziału Służby Ochrony Zabytków, a prace ziemne prowadzone pod nadzorem archeologiczno-konserwatorskim. Ze względu na możliwość stwierdzenia w trakcie prac reliktyw archeologicznych inwestor winien liczyć się z koniecznością zmiany technologii prowadzenia robót;
- 2) w przypadku dokonania znalezisk archeologicznych prace budowlane winny być przerwane, a teren udostępniony do ratowniczych badań archeologicznych. Badania te wykonywane są na koszt inwestora (Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z 11 stycznia 1994 r.; Dz. U. Nr 16, poz. 55). Wyniki tych badań decydują o możliwości kontynuowania prac budowlanych lub ewentualnie o ich zaniechaniu i zmianie przeznaczenia terenu;
- 3) bez uzgodnienia dopuszcza się jedynie prowadzenie prac porządkowych, nie wnikających w głąb gruntu oraz prac rolniczych.

15. STRZESZÓW

1. DANE HISTORYCZNE:

1.1. Poprzednie nazwy miejscowości:

- 1204 r. - Stresevic;
- 1374 r. - Stresow;
- 1376 r. - Stresicz;
- 1567 r. - Strosa;
- 1739-1945 r. - Striese;

1.2. Znaczenie i pochodzenie nazwy wsi.

Nazwa niemiecka jest zniekształconym zapisem fonetycznym nazwy polskiej - pierwotnej, która mogła brzmieć: Strzeszewice.

1.3. Wykaz znanych ze źródeł właścicieli wsi i dóbr:

- od 1567 r.: rodzina von Rehdiger;
- od 1720 r.: rodzina von Rehdiger;
- 1795 r.: von Rehdiger;
- 1830 r.: von Rodiger;
- 1845 r.: porucznik von Rhediger;
- 1873 r.: von Rehdiger;
- 1891 r.: Albrecht von Rhediger, właściciel majoratu;
- 1912 r.: Hans von Witzendorff,;
- 1915 r.: majątek kmiecy: Reichalt;
- 1937 r.: Hans von Witzendorff-Rehdiger;

1.4. Historia wsi i dóbr.

1204 r.

Książę Henryk śląski przynosi jednego ze swych poddanych ze wsi *Stresevic* do Trzebnicy dla klasztoru.

25. XI 1374 r.

W Strzeszowie istnieje parafia, a jej proboszczem jest Johannes.

1567 - 1818 r.

Strzeszów należał administracyjnie do okręgu wrocławskiego. Przedtem i potem obejmował wieś okręg trzebnicki.

1795 r.

Do Strzeszowa należy mała miejscowość *Lohe* (Ława) z czterema gospodarstwami, folwarkiem polnym i młynem.

1830 r.

Do Strzeszowa należy folwark *Lohe* i kilka domów. Do majątku strzeszowskiego zaliczają się dwa młyny, jeden w samej wsi, drugi poza nią, zwany *Wegmühle*.

1845 r.

Strzeszów wraz z Szewcami stanowią majorat. Do Strzeszowa należy folwark *Lohe*, który jest posiadłością rodową i stanowi odrębny majątek.

W strzeszowskim kościele Msza św. odprawiana jest w co trzecią niedzielę i co drugie święto. Miejscowa szkoła przeznaczona jest tylko dla tej wsi.

1889 r.

Kościół katolicki parafialny, podległy kościołowi w Szewcach, p.w. św. Jadwigi. Budynek jedynie częściowo murowany. Dzwonnica wykonana jest z drewna dębowego. W 1498 r. wykonana była renowacja kościoła, napis o tym znajduje się na belce konstrukcji dachowej i pochodzi z XVII w. Lutsch przypuszcza, że jest to data budowy kościoła.

Deski konstrukcji dachowej mają późnorenesansowe malowidła, m. in. popiersia świętych nadnaturalnej wielkości.

od 1908 r.

Majątek w Strzeszowie ma status wolnego majątku.

1912 r.

We wsi znajduje się majątek rycerski z wolnym folwarkiem i 4 majątkami kmiecymi. Część gruntów wdzierżawiona jest w parcelach, w tym młyn wodny zbożowy.

1937 r.

Majątek ma status majątku rycerskiego z wolnym majątkiem, a od 1908 r. wolnego majątku. 9 ha zostało wdzierżawionych sąsiadującym gospodarzom. Przez cały obszar majątku przechodzi kolejka polna.

Do Strzeszowa należy administracyjnie Ława (*Lohe*).

1.5. Tabelaryczne zestawienie danych:

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
poł. XVIII w.		siedziba szlachecka	w/m kościół		folwark, park młyny wodne: 2
1785	336; 15 chłopów pańszczyźn. 15 zagrodników wolnych; 3 zagrodników,	pański budynek mieszkalny, 3 budynki szkolne i parafialne, karczma, 53 gospodarstwa domowe	w/m kościół katolicki	w/m szkoła;	folwark; 2 młyny wodne
1830	440 katolicy: 26	1 pałac, budynki mieszkalne: 69	ewangelicka: Piotrkowiczki katolicka: w/m	ewangelicka w/m 1 nauczyciel	1 folwark, 2 młyny wodne,
1845	456 katolicy: 60 12 rzemieślników 2 kramarzy	1 pański pałac, budynki: 68	ewangelicki: j.w. katolicki: w/m	ewangelicka w/m 1 nauczyciel	1 folwark dziedziczne sołectwo 3 młyny wodne, w tym <i>Lohmühle</i> , 1 młyn olejowy, 1 browar i gorzelnia, nieczynna; 1300 merynosów bydło: 187
1873					ogółem: 1550 mórg, orne: 1411 m łąki: 120 m łasy: 16 m wody: 3 m; podatek: 3049 Thlr
1891 majątek rycerski					ogółem: 395 orne: 359; łąki: 25 łasy rębne: 5 pow. dworska: 6 podatek: 9143 Mk konie: 36; owce: 500 bydło: 86, 34 krowy
1904	496				

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szk.]
1912 majątek rycerski	89 katolicy: 30 ewangelicy: 59		kościół ewangelicki: w Piotrkowiczach; kościół katolicki w/m		ogółem: 541,87 orne: 450,15 łąki: 25,58; pastwiska: 26,73 lasy rębne: 12,63 wody: 1,08 park: 5,40 ogrody: 9,87 pow. dworska: 11,03 podatek: 12599,5 Mk hodowla koni, bydła; uprawa buraków, młyn wodny
1912 wieś	413 katolicy: 86 ewangelicy: 327				
1937 majątek rycerski z wolnym majątkiem			kość. katolicki w/m kość. ewangelicki w Piotrkowiczach		ogółem: 484,54 orne: 392,54 łąki: 33; wody: 1 pastwiska: 6 lasy rębne: 19 park i ogród: 10 drogi: 8 pow. dworska: 15 podatek: 11340,81 RM

2 UKŁAD PRZESTRZENNY MIEJSCOWOŚCI STAN ZACHOWANIA:

2.1. Położenie i obecny układ przestrzenny miejscowości:

Wieś o zasadniczym układzie widlicowym wzdłuż cieku wodnego, o osi południow zachód - północny wschód (dalej sprowadzonej do kierunku wschód - zachód). Dobrze czytelne są drogi gospodarcze: północna i południowa. Zabudowa wiejska zagrodowa, miejscami zwarta.

Północno - wschodnią część wsi zajmuje założenie pałacowo-parkowe z folwarkiem oraz położony na zachód od niego zespół kościelny.

Na wschodnim krańcu wsi, po południowej stronie drogi usytuowane są dwa zespoły trzykondygnacyjnych bloków mieszkalnych.

2.2. Rozwój układu przestrzennego miejscowości:

poł. XVIII w.

Widlica o osi wschód - zachód z zabudową zagrodową, zwartą, regularną. Wieś przecina droga o południkowym przebiegu z Mienic do Rogoża. Po jej zachodniej stronie, tuż za północną linią zabudowy usytuowany jest kościół. Na wschód od kościoła, po drugiej stronie drogi zlokalizowany jest folwark: prawie kwadratowy majdan obudowany jest z trzech stron, na czwartym, wschodnim boku znajduje się siedziba szlachecka. Od niej na wschód odchodzi aleja. Od północy przytyka do zabudowy folwarcznej regularny, wyraźnie wyodrębniony teren o zarysie prostokąta, otaczający od wschodu także siedzibę. Jest to park lub ogrody.

Na zachodnim krańcu Strzeszowa usytuowany jest jeden młyn, drugi zlokalizowany jest na wschód od wsi.

1826 r.

Wieś o osi wschód - zachód z wydłużonym nawsiem, przez które płynie ciek wodny. W części środkowej przytyka do nawsia od północy niewielki teren (prawdopodobnie cmentarz) z kościołem, zlokalizowany po zachodniej stronie drogi na północ, do Mienic. Północno-wschodnią część wsi zajmuje założenie folwarczne z parkiem. Folwark ma dość wydłużony, prostokątny majdan, obudowany z wszystkich stron. Ze wschodniego skrzydła zabudowy wychodzi ku wschodowi aleja. W swym początkowym biegu ogranicza ona teren zielony, ciągnący się dalej na północ aż do drogi na Piotrkowiczki. Jest prawdopodobne, że w swej południowej części teren zielony stanowią ogrody, a właściwy park, tj. teren zadrzewiony, zajmuje trójkątny, niezbyt duży obszar między ogrodami a wspomnianą wyżej drogą na Piotrkowiczki. Wschodnia granica całości jest prostoliniowa i przebiega z północy na południe. Na północny zachód od folwarku, po wschodniej stronie drogi do Piotrkowiczek, znajduje się kilka budynków, a między nimi zarysowuje się prostokątny dziedziniec.

1932 r.

Widlica z zabudowującymi się drogami gospodarczymi usytuowana wzdłuż ciek wodnego.

Północno-wschodni obszar wsi zajmuje majątek. Od wschodu ograniczony jest komponowanym terenem zielonym o dość regularnym układzie kwaterowym. Część zachodnią zajmuje zabudowa: siedziba otoczona wodą i poprzedzona od zachodu terenem zielonym (ogrodami ?) oraz zabudowa folwarczna wokół wydłużonego majdanu poszerzonego od północy. Z terenu zielonego przy siedzibie, na jej przedłużeniu wychodzi w kierunku wschodnim aleja.

Na południe od niej rozciąga się teren zielony bez specjalnego układu, przez który przebiegają dwa cieki wodne: rzeczka Lohe-B. oraz niezidentyfikowany strumień, poszerzający się w oczko wodne. W jego pobliżu usytuowano młyn wodny.

Przy południowo-zachodnim krańcu wsi znajduje się leśniczówka.

Zabudowa wiejska mieszana: wyróżnia się kilka większych gospodarstw, głównie w południowej części wsi. Pozostałe to niewielkie obejścia i pojedyncze budynki, usytuowane przy wiejskich drogach.

2.3. Stan zachowania układu przestrzennego i jego elementów składowych:

Wieś jest zachowana w swym zasadniczym układzie. Rozpoczyna się zabudowywanie drogi na zachód (na Ozorowice i Szewce). Przy drodze na wschód - do Wiszni Małej usytuowano osiedle bloków mieszkaniowych.

Zespół podworski jest zachowany, lecz podzielony własnościowo: innego właściciela ma zespół pałacowo-parkowy; innego folwark, z którego wydzielono ponadto dwa budynki i sprzedano najemcom.

3. USTALENIA KONSERWATORSKIE:

3.1. Obiekty i obszary w rejestrze zabytków:

Kościół filialny p.w. św. Jadwigi, ob. p.w. Podwyższenia Krzyża wpisany do rejestru zabytków pod numerem 1040 decyzją z dnia 23. I 1964 r.

Dzwonnica wpisana do rejestru zabytków pod numerem 1719 decyzją z dnia 20. VI 1966 r.

Pałac wpisany do rejestru zabytków pod numerem 450/W decyzją z dnia 10. X 1980 r.

Park podworski - krajobrazowy (założony w 2. poł XIX w.), wpisany do rejestru zabytków pod numerem 451/W decyzją z dnia 3. V 1979 r.

3.2. Konserwatorski spis zabytków architektury i budownictwa:

L.p.	Nazwa obiektu	Adres, nr	Datowanie
1.	Zespół kościelny:		
	a) kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Św.		ok. 1498 r., pocz. XX w. RZ 1040, 23.01.1964

L.p.	Nazwa obiektu	Adres, nr	Datowanie
	b) dzwonnica drewniana		XIX w. RZ 1719, 20.06.1966
ul. Miennicka			
2.	Pałac	nr 6b	XVI, XVIII, XIX/XX w. dat. 1567, 1900 r. RZ 450/W, 10.10.1980
ul. Lipowa			
3.	Szkoła	nr 35	ok. 1920 r.
4.	Budynek mieszkalny	nr 19	XIX/XX w.
5.	Budynek mieszkalno-gospodarczy	nr 20	pocz. XX w.
6.	Budynek mieszkalny	nr 32	ok. 1920 r.
7.	Budynek mieszkalny	nr 69	ok. 1915-1920 r.
<u>Proponowane uzupełnienia</u>			
ul. Lipowa			
8.	Budynek mieszkalny	nr 15	ok. 1915 r.
9.	Zagroda:	nr 17	
	a) budynek mieszkalny		ok. 1900 r.
	b) budynek gospodarczy		ok. 1900 r.
	c) obora		ok. 1900 r.
10.	Budynek mieszkalny	nr 30	ok. 1915 r.

3.3. Parki, cmentarze oraz obszary i obiekty zieleni chronionej:

Otoczenie kościoła - dawny cmentarz.

Park krajobrazowy (powstały w końcu XIX w. - 2. poł. XIX w., wzmiankowany już w XVIII w.), wpisany do rejestru zabytków pod numerem 451/W decyzją z dnia 3. V 1979 r. Pow. 6,09 ha. Starodrzew ma znaczne ubytki, zwłaszcza drzewa iglaste. W parku należy uporządkować stosunki wodne.

Jako teren zielony do zachowania zaznaczono obszar parku (zgodnie z ewidencją parkową), wychodzącą z parku ku wschodowi aleję (oznaczoną na niemieckiej sztabówce) oraz zadrzewiony obecnie obszar między tą aleją a rzeczką Ławą. Stanowi on przedłużenie - być może planowane - parku historycznego i znaczący element w krajobrazie wsi.

Pożądane byłoby odtworzenie alei, wychodzącej z parku na wschód, udokumentowanej już w poł. XVIII w.

3.4. Strefy ochrony konserwatorskiej:

Strefa „A” szczególnej ochrony konserwatorskiej obejmuje zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem oraz z zespołem kościelnym. W strefie tej obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) należy zachować historyczny układ przestrzenny (tj. rozplanowanie dróg, linie zabudowy, kompozycję wewnątrz urbanistycznych i kompozycję zieleni), jak i poszczególne elementy tego układu (tj. nawierzchnie dróg, ciek i zbiorniki wodne, instalacje wodne i inne historyczne obiekty techniczne, zabudowę i zieleni);
- 2) należy konserwować zachowane elementy układu przestrzennego;
- 3) poszczególne obiekty o wartościach zabytkowych należy poddać restauracji i modernizacji technicznej z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości obiektu;
- 4) należy dążyć do odtworzenia zniszczonych elementów zespołu. W niektórych przypadkach wskazane jest zaznaczenie śladów nieistniejących fragmentów historycznej kompozycji przestrzennej;
- 5) należy dostosować nową zabudowę do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie sytuacji, skali i bryły oraz nawiązać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej. Nowa zabudowa nie może dominować nad zabudową historyczną;

- 6) należy usunąć obiekty dysharmonizujące lub pozostawić je do śmierci technicznej. Analogicznie należy postępować w stosunku do innych elementów zniekształcających założenie historyczne (np. błędnych nasadzeń zieleni);
- 7) należy podtrzymać funkcje historycznie utrwalone oraz dostosować funkcje współczesne do wartości zabytkowych zespołu i jego poszczególnych obiektów, a funkcje uciążliwe i degradujące wyeliminować;
- 8) w przypadku inwestycji nowych należy preferować te z nich, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu;
- 9) podziały nieruchomości, zmiany własnościowo-prawne należy konsultować i uzgadniać z właściwym oddziałem Służby Ochrony Zabytków;
- 10) wszelkie zamierzenia i działania na obszarze tej strefy należy konsultować i uzgadniać z właściwym oddziałem Służby Ochrony Zabytków.

Wszelkie działania poniżej poziomu terenu na terenie strefy „A” szczególnej ochrony konserwatorskiej winny być uzgodnione z Inspekcją Zabytków Archeologicznych Służby Ochrony Zabytków i przeprowadzone pod nadzorem i za zezwoleniem właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Inwestor winien liczyć się z koniecznością zlecenia dodatkowych badań lub opracowań studialnych: archeologicznych, architektonicznych, urbanistycznych, stratygraficznych, dendrologicznych, dendro-chronologicznych itp. w przypadku postawienia takich wymogów przez odpowiednie służby (PSOZ, Nadzór Budowlany i in.).

Strefa „B” obejmuje cały obszar historycznej wsi ograniczony drogami gospodarczymi. W strefie tej obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) należy zachować i wyeksponować elementy historycznego układu przestrzennego, tj. rozplanowanie dróg, linie zabudowy oraz kompozycję elementów urbanistycznych;
- 2) obiekty o wartościach zabytkowych należy poddać restauracji i modernizacji technicznej z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości obiektu;
- 3) nowa zabudowa winna być dostosowana do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie rozplanowania, skali i bryły przy założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej oraz nawiązywać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej. Nie może ona dominować nad zabudową historyczną. Wszelka działalność inwestycyjna musi uwzględniać istniejące już związki przestrzenne i planistyczne;
- 4) elementy dysharmonizujące, zwłaszcza uniemożliwiające ekspozycję wartościowych obiektów zabytkowych, winny być usunięte lub poddane odpowiedniej przebudowie. Dopuszcza się pozostawienie ich do śmierci technicznej;
- 5) należy przyznać pierwszeństwo wszelkim działaniom odtworzeniowym i rewaloryzacyjnym, zarówno w przypadku przyrodniczych elementów krajobrazu, jak i w stosunku do historycznej struktury technicznej, instalacji wodnych, sieci komunikacyjnych oraz obiektów zabytkowych znajdujących się w „Konserwatorskim spisie zabytków architektury i budownictwa” oraz obiektów położonych na obszarze objętym strefą;
- 6) należy preferować te inwestycje, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu;
- 7) wszelkie działania inwestycyjne należy konsultować ze Służbą Ochrony Zabytków.

3.5. Wykaz stanowisk archeologicznych:

Obszar AZP 77-28

70.	Stanowisko nr 1/1:	• cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej z okresu halsztackiego
71.	Stanowisko nr 2/2:	• osada? z okresu wczesnego średniowiecza
72.	Stanowisko nr 3/3:	• ślad osadnictwa z okresu wczesnego średniowiecza

- 73. Stanowisko nr 4/4: • cmentarzysko ciałopalne kultury przeworskiej z I-II w. n. e.
- 74. Stanowisko nr 5/28: • ślad osadnictwa z okresu późnego średniowiecza
- 75. Stanowisko nr 6/35: • osada ? kultury przeworskiej z późnego okresu
wpływow rzymskich i wczesnego okresu wędrówek ludów
• ślad osadnictwa z okresu wczesnego średniowiecza

3.6. Strefy ochrony zabytków archeologicznych:

Strefa „OW” obserwacji archeologicznej obejmuje całą wieś wraz z zespołem pałacowo-parkowym, folwarkiem oraz archiwalnymi stanowiskami archeologicznymi. Na obszarze tej strefy obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) wszelkie zamierzenia inwestycyjne (także: zakładanie infrastruktury technicznej oraz inne wykopy ziemne) na tym obszarze winny być uzgodnione z Inspekcją Zabytków Archeologicznych właściwego oddziału Służby Ochrony Zabytków, a prace ziemne prowadzone pod nadzorem archeologiczno-konserwatorskim. Ze względu na możliwość stwierdzenia w trakcie prac reliktyw archeologicznych inwestor winien liczyć się z koniecznością zmiany technologii prowadzenia robót;
- 2) w przypadku dokonania znalezisk archeologicznych prace budowlane winny być przerwane, a teren udostępniony do ratowniczych badań archeologicznych. Badania te wykonywane są na koszt inwestora (Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z 11 stycznia 1994 r.; Dz. U. Nr 16, poz. 55). Wyniki tych badań decydują o możliwości kontynuowania prac budowlanych lub ewentualnie o ich zaniechaniu i zmianie przeznaczenia terenu;
- 3) bez uzgodnienia dopuszcza się jedynie prowadzenie prac porządkowych, nie wnikaających w głąb gruntu oraz prac rolniczych.

3.7. Inne uwagi i zalecenia:

Ochronie podlega układ dróg.

16. SZEWCZE

I. DANE HISTORYCZNE:

1.1. Poprzednie nazwy miejscowości:

1322 r. - Szewecz;
 1396 r. - Schebicz;
 1739 r. - Schabitz;
 poł. XVIII w. - Schepitz;
 1795 r. do 1937 r. - Schebitz;

1.2. Znaczenie i pochodzenie nazwy wsi.

Nazwa niemiecka jest zniekształconym zapisem fonetycznym nazwy pierwotnej, pochodzącej prawdopodobnie od wyrazu „szewc”.

1.3. Wykaz znanych ze źródeł właścicieli wsi i dóbr:

1720 r.: Christian Ludwig von Rediger;
 1795 r.: ród Redigerów ze Strzeszowa;
 1830 r.: radca stanu von Rediger;
 1845 r.: ppor. von Rhediger;
 1873 r.: von Rehdiger ze Strzeszowa; dzierżawca von Pritzelwitz;
 1891 r.: • Albrecht von Rhediger ze Strzeszowa, właściciel majoratu, kapitan w stanie spoczynku;
 • Hermann Feige, właściciel majątku rycerskiego w Rogożu, do którego należy posiadłość wiejska w Szewcach;
 od 1907 r.: rodzina Wutke;
 1912 r.: Fritz Wutke;
 1915 r.: majątek kmiecy: Munder;
 od 1916 r.: część majątku o pow. 52,6 ha: wrocławska gmina miejska;
 1937 r.: • gospodarstwo dziedziczne: Herbert Wutke;
 • majątek: Emma Thau, z domu Merke; pow. ogółem 47 ha;
 • majątek: Arnold Baier: pow. ogółem 43,5 ha;
 • część majątku: wrocławska gmina miejska;

1.4. Historia wsi i dóbr.

Miejscowość niegdyś zobowiązana była do płacenia daniny dziekanowi kapituły katedralnej we Wrocławiu.

10. I 1322 r.

Książę Konrad oleśnicki oddaje w zastaw księciu Henrykowi VI m. in. Książęcy Wyższy Sąd we wsi *Szewecz*.

1845 r.

Szkoła ewangelicka w Szewcach otrzymała dwa legaty: 300 talarów od „*Kretschmer Jentsch zu Breslau*” karczmarza Jentscha z Wrocławia i 200 talarów od rodziny von Hochberg. Procenty od tych sum zostały przeznaczone na szkołę.

1873 r.

We wsi jest stacja kolejowa.

1889 r.

Kościół katolicki parafialny p.w. św. Anny. Dolne części wieży, zbudowane z cegły i ciosów kamiennych pochodzą z I. poł. XIV w. Z biegiem czasu budynek kościoła uległ zniszczeniu. W XVIII w. założono nowe sklepienie nad chórem. Przekształcono okna i przypory. Po stronie zachodniej i północnej dwa ostrołukowe portale o bogatym, lecz nieco ludowym wystroju. Rokokowa ambona.

1891 r.

W Szewcach znajduje się posiadłość wiejska o powierzchni 105,71 ha należąca do majątku rycerskiego w Rogożu.

1902 r.

Kościół w Szewcach pełni funkcję kościoła parafialnego.

1904 r.

Szewce mają status gminy. Znajduje się tu ponadto majątek.

1912 r.

We wsi przeprowadzono elektryfikację i uzdatnia się ścieki miejskie.

1937 r.

Dobra w Szewcach podzielone są na cztery majątki, posiadające różnych właścicieli. Jeden z nich posiada od 1916 r. wrocławska gmina miejska. Użytkownikiem tej części o całkowitej powierzchni 52,6 ha jest administracja terenów irygacyjnych.

1.5. Tabelaryczne zestawienie danych:

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szk.]
pol. XVIII w.		karczma	w/m		folwark cegielnia karczma
1795	323 chłopi pańsz.: 25 wolni zagrodn.: 7 zagr. omlock.: 10 chałupnicy: 5 inni: 16	domy mieszkalne: 68 3 domy parafialne; karczma	katolicki kościół w/m	katolicka w/m	karczma
1830	504 ewangelicy: 421 katolicy: 83	budynki mieszkalne: 70	ewangelicki kościół: w Psarach katolicka: w/m	ewangelicka w/m 1 nauczyciel; katolicka w/m 1 nauczyciel	1 folwark 1 młyn - wiatrak
1845	508 ewangelicy: 440 katolicy: 68 16 rzemieślników 2 kramarzy	budynki: 75 na 56 posesjach	kościół ewangelicki w Psarach; katolicki kościół: w/m	ewangelicka w/m 1 nauczyciel katolicka w/m 1 nauczyciel	1 folwark 1 młyn-wiatrak gorzelnia nieczynna bydło: 223
1873					ogółem: 1124 mórg orze: 1009 m łąki: 88 m lasy: 27 m 2060 talarów
1891 majątek rycerski					ogółem: 287 orze: 251; łąki: 16 lasy rębne: 14 pow. dworska: 6 podatek: 6179 Mk konie: 14; bydło: 65 owce: 350
1904	546		w/m katolicki kościół parafialny	w/m szkoła katolicka i szkoła ewangelicka	

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
1912 majątek rycerski	60 katolicy: 17 ewangelicy: 43		kościół katolicki: w/m kościół ewangelicki w Psarach		ogółem: 250 orze: 214; łąki: 16 lasy rębne: 14 park: 2 pow. dworska: 4 podatek: 5000 Mk
1912 wieś	525 katolicy: 135 ewangelicy: 382 inni: 8				
1937 majątek					ogółem: 47 podatek: 1138 RM
1937 majątek					ogółem: 43,5 podatek: 1074 RM
1937 dobra gminy miejskiej Wrocław			kościół katolicki w/m kościół ewangelicki w <i>Weidenhof</i>		ogółem: 52,6 użytkownik: administracja terenów rybackich

2. UKŁAD PRZESTRZENNY MIEJSCOWOŚCI. STAN ZACHOWANIA:

2.1. Położenie i obecny układ przestrzenny miejscowości:

Ulicówka o układzie równoleżnikowym z niewielkim nawsiem. We wchodniej części wsi dawne założenie folwarczne: prawie kwadratowy majdan otoczony z czterech stron zabudową. Na zachód od folwarku teren z kościołem przytyka północną krawędzią do nawsia.

Zabudowa zagrodowa.

Zachowane są dawne drogi gospodarcze: północna i południowa.

2.2. Rozwój układu przestrzennego miejscowości:

poł. XVIII w.

Duża wieś o osi wschód - zachód. Część zachodnia ma charakter ulicówki ze zwartą zabudową zagrodową. W części wschodniej wiejska droga rozwidła się: jedna odnoga kieruje się na południe do Świniar, druga biegnie dalej na wschód i dopiero przy końcu wsi skręca także na południe do Szymanowa. Między nimi mieści się jakby nawsie, niezabudowane. Po północnej stronie drogi ograniczającej nawsie od północy zaznaczone są niezabudowane parcele.

Na południe od nawsia, przy drodze do Świniar znajduje się kościół. Na wschód od niego położony jest folwark z kwadratowym majdanem obudowanym z wszystkich stron.

Już poza zabudową wsi, przy drodze do Szymanowa usytuowana jest cegielnia i karczma 1932 r.

Ulicówka o układzie równoleżnikowym z niewielkim nawsiem. We wschodniej części wsi folwark: prawie kwadratowy majdan z oczkiem wodnym otoczony z czterech stron zabudową. Na wschód od folwarku niewielki teren zielony; na zachód - kościół otoczony cmentarzem.

Czytelne są drogi gospodarcze: północna i południowa.

Zabudowa zagrodowa, dość zwarta. Prawie każde gospodarstwo posiada połączenie z drogą gospodarczą.

Przez zachodnią część wsi płynie ciek wodny, a wiejska droga biegnie po obu jego stronach. Niezwykle prosty przebieg ciek i obu gałęzi drogi przy jego brzegach sugeruje jego regulację.

Na zachód od wsi przebiega linia kolejowa i oznaczona jest stacja *Schebitz* (Szewce).

2.3. Stan zachowania układu przestrzennego i jego elementów składowych:

Zachowany jest zasadniczy układ miejscowości.

W ostatnich latach skanalizowano ciek, płynący wzdłuż środkiem wsi i wyasfaltowano ulicę Strzeszowską - główną drogę wiejską, przez co uzyskała ona znaczną, nietypową dla obszarów wiejskich, szerokość.

3. USTALENIA KONSERWATORSKIE:**3.1. Obiekty i obszary w rejestrze zabytków:**

Kościół parafialny p.w. św. Anny wpisany do rejestru zabytków pod numerem 1209 decyzją z dnia 15. XII 1964 r.

3.2. Konserwatorski spis zabytków architektury i budownictwa:

Lp.	Nazwa obiektu	Adres, nr	Datowanie
ul. Strzeszowska			
1.	Kościół parafialny p.w. św. Anny		1. poł. XIV, XVIII w. RZ 1209, 15.12.1964
2.	Plebania		XIX/XX w.
3.	Szkoła Podstawowa	nr 7	ok. 1910-1915 r.
4.	Budynek mieszkalny	nr 8	ok. 1915-1920 r.
5.	Budynek mieszkalny	nr 48	ok. 1915 r.
6.	Budynek mieszkalny	d. nr 59	ok. 1920 r.
<u>Proponowane uzupełnienia:</u>			
ul. Strzeszowska			
7.	Budynek mieszkalny	nr 17	ok. 1910-1920 r.
8.	Zagroda:	nr 26	
	a) budynek mieszkalny		ok. 1900 r.
	b) obora		ok. 1900 r.
	c) budynek gospodarczy		ok. 1900 r.
	d) stodoła		ok. 1900 r.

3.3. Parki, cmentarze oraz obszary i obiekty zieleni chronionej:

Otoczenie kościoła - dawny cmentarz parafialny, założony w 1. poł. XIII w. (Księgi zgonów 1654 - 1786). Zlikwidowany w 1988 r.

Park modernistyczny z pocz. XX w., o powierzchni 4,23 ha.

3.4. Strefy ochrony konserwatorskiej:

Strefa „A” szczególnej ochrony konserwatorskiej obejmuje kościół wraz z otoczeniem - cmentarzem. W strefie tej obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) należy zachować historyczny układ przestrzenny;
- 2) należy konserwować zachowane elementy układu przestrzennego;
- 3) poszczególne obiekty o wartościach zabytkowych należy poddać restauracji i modernizacji technicznej;
- 4) należy dążyć do odtworzenia zniszczonych elementów zespołu;
- 5) należy dostosować nową zabudowę do historycznej kompozycji przestrzennej;
- 6) należy usunąć obiekty dysharmonizujące lub pozostawić je do śmieci technicznej. Analogicznie należy postępować w stosunku do innych elementów zniekształcających założenie historyczne (np. błędnych nasadzeń zieleni);
- 7) należy podtrzymać funkcje historycznie utrwalone oraz dostosować funkcje współczesne do wartości zabytkowych zespołu i jego poszczególnych obiektów, a funkcje uciążliwe i degradujące wyeliminować;

- 8) w przypadku inwestycji nowych należy preferować te z nich, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu;
- 9) podziały nieruchomości są niedopuszczalne;
- 10) wszelkie zamierzenia i działania na obszarze tej strefy należy konsultować i uzgadniać z właściwym oddziałem Służby Ochrony Zabytków.

Wszelkie działania poniżej poziomu terenu na terenie strefy „A” szczególnej ochrony konserwatorskiej winny być uzgodnione z Inspekcją Zabytków Archeologicznych Służby Ochrony Zabytków i przeprowadzone pod nadzorem i za zezwoleniem właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Inwestor winien liczyć się z koniecznością zlecenia dodatkowych badań lub opracowań studialnych: archeologicznych, architektonicznych, urbanistycznych, stratygraficznych, dendrologicznych, dendro-chronologicznych itp. w przypadku postawienia takich wymogów przez odpowiednie służby (PSOZ, Nadzór Budowlany i in.).

Strefa „B” ochrony konserwatorskiej obejmuje cały układ przestrzenny wsi w granicach dróg gospodarczych. W strefie tej obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) należy zachować i wyeksponować elementy historycznego układu przestrzennego, tj. rozplanowanie dróg, linie zabudowy oraz kompozycję elementów urbanistycznych;
- 2) obiekty o wartościach zabytkowych należy poddać restauracji i modernizacji technicznej z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości obiektu;
- 3) nowa zabudowa winna być dostosowana do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie rozplanowania, skali i bryły przy założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej oraz nawiązywać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej. Nie może ona dominować nad zabudową historyczną. Wszelka działalność inwestycyjna musi uwzględniać istniejące już związki przestrzenne i planistyczne;
- 4) elementy dysharmonizujące, zwłaszcza uniemożliwiające ekspozycję wartościowych obiektów zabytkowych, winny być usunięte lub poddane odpowiedniej przebudowie. Dopuszcza się pozostawienie ich do śmierci technicznej;
- 5) należy przyznać pierwszeństwo wszelkim działaniom odtworzeniowym i rewaloryzacyjnym, zarówno w przypadku przyrodniczych elementów krajobrazu, jak i w stosunku do historycznej struktury technicznej, instalacji wodnych, sieci komunikacyjnych oraz obiektów zabytkowych znajdujących się w „Konserwatorskim spisie zabytków architektury i budownictwa” oraz obiektów położonych na obszarze objętym strefą;
- 6) należy preferować te inwestycje, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu;
- 7) wszelkie działania inwestycyjne należy konsultować ze Służbą Ochrony Zabytków.

3.5. Wykaz stanowisk archeologicznych:

Obszar AZP 78-28

76.	Stanowisko nr 1/4:	• cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej • osada kultury przeworskiej • osada pradziejowa osada z okresu wczesnego średniowiecza
77.	Stanowisko nr 2/5:	• cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej z V okresu epoki brązu

Obszar AZP 77-28

78.	Stanowisko nr 3/10:	• cmentarzysko ciałopalne z III-V okresu epoki brązu i okresu halsztackiego
79.	Stanowisko nr 5/13:	• ślad osadnictwa z okresu wczesnego średniowiecza
80.	Stanowisko nr 6/6:	• osada z okresu wczesnego średniowiecza

81. Stanowisko nr 7/12: • osada kultury łużyckiej i okresu halsztackiego
• osada kultury przeworskiej z I w. n. e.
• ślad osadnictwa z okresu późnego średniowiecza
82. Stanowisko nr 8/14: • ślad osadnictwa ? z XI-XII w.
stanowisko bez lokalizacji na mapie
83. Stanowisko nr 9/26: • ślad osadnictwa z okresu późnego średniowiecza
84. Stanowisko nr 10/27: • ślad osadnictwa pradziejowy
• ślad osadnictwa z okresu późnego średniowiecza
85. Stanowisko nr 11/33: • ślad osadnictwa z okresu późnego średniowiecza
86. Stanowisko nr 12/34: • ślad osadnictwa z okresu późnego średniowiecza
- Obszar AZP 78-28
87. Stanowisko nr 13/7: • ślad osadnictwa kultury łużyckiej z III okresu epoki
brązu i okresu halsztackiego C
88. Stanowisko nr 14/8: • osada kultury łużyckiej
• osada kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich
• osada pradziejowa
89. Stanowisko nr 15/9: • ślad osadnictwa pradziejowy
• ślad osadnictwa z okresu późnego średniowiecza
90. Stanowisko nr 16/10: • ślad osadnictwa pradziejowy
• ślad osadnictwa z okresu późnego średniowiecza
91. Stanowisko nr 17/11: • ślad osadnictwa pradziejowy
• ślad osadnictwa z okresu późnego średniowiecza
92. Stanowisko nr 18/12: • ślad osadnictwa kultury łużyckiej
• osada pradziejowa
• ślad osadnictwa z okresu wczesnego średniowiecza
93. Stanowisko nr 19/13: • ślad osadnictwa pradziejowy
94. Stanowisko nr 20/14: • osada kultury łużyckiej
• osada kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich
• osada pradziejowa
95. Stanowisko nr 21/15: • osada pradziejowa ślad osadnictwa z okresu nowożytnego
96. Stanowisko nr 22/16: • ślad osadnictwa kultury łużyckiej
• ślad osadnictwa pradziejowy
• ślad osadnictwa z okresu wczesnego średniowiecza
(faza młodsza)
97. Stanowisko nr 23/17: • ślad osadnictwa pradziejowy
• ślad osadnictwa z okresu wczesnego średniowiecza
(faza młodsza)
98. Stanowisko nr 24/18: • ślad osadnictwa kultury łużyckiej
• osada pradziejowa
• ślad osadnictwa z okresu wczesnego średniowiecza
(faza młodsza)
99. Stanowisko nr 25/19: • ślad osadnictwa z okresu wczesnego średniowiecza
(faza młodsza)
• ślad osadnictwa pradziejowy
• ślad osadnictwa z okresu nowożytnego
100. Stanowisko nr 26/20: • osada kultury łużyckiej
• ślad osadnictwa kultury przeworskiej z okresu rzymskiego
(B2C1)
101. Stanowisko nr 27/21: • ślad osadnictwa z okresu wczesnego średniowiecza
(faza młodsza)
102. Stanowisko nr 28/22: • osada kultury przeworskiej z późnego okresu wpływów
rzymskich
• ślad osadnictwa z okr. wczesn. średniowiecza (faza młodsza)

103. Stanowisko nr 29/23: • ślad osadnictwa pradziejowy
• ślad osadnictwa z okresu wczesnego średniowiecza (faza młodsza)
104. Stanowisko nr 30/24: • ślad osadnictwa kultury lużyckiej
• ślad osadnictwa z okresu wczesnego średniowiecza (faza młodsza)
105. Stanowisko nr 31/25: • osada kultury lużyckiej ślad osadnictwa pradziejowy
• osada z okresu wczesnego średniowiecza (faza młodsza)

3.6. Strefy ochrony zabytków archeologicznych:

Strefa „OW” obserwacji archeologicznej obejmuje cały obszar wsi z historyczną zabudową. Na obszarze tej strefy obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) wszelkie zamierzenia inwestycyjne (także: zakładanie infrastruktury technicznej oraz inne wykopy ziemne) na tym obszarze winny być uzgodnione z Inspekcją Zabytków Archeologicznych właściwego oddziału Służby Ochrony Zabytków, a prace ziemne prowadzone pod nadzorem archeologiczno-konserwatorskim. Ze względu na możliwość stwierdzenia w trakcie prac relikwów archeologicznych inwestor winien liczyć się z koniecznością zmiany technologii prowadzenia robót;
- 2) w przypadku dokonania znalezisk archeologicznych prace budowlane winny być przerwane, a teren udostępniony do ratowniczych badań archeologicznych. Badania te wykonywane są na koszt inwestora (Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z 11 stycznia 1994 r.; Dz. U. Nr 16, poz. 55). Wyniki tych badań decydują o możliwości kontynuowania prac budowlanych lub ewentualnie o ich zaniechaniu i zmianie przeznaczenia terenu;
- 3) bez uzgodnienia dopuszcza się jedynie prowadzenie prac porządkowych, nie wnikaających w głąb gruntu oraz prac rolniczych.

3.7. Inne uwagi i zalecenia:

Ochronie podlega układ dróg.

17. SZYMANÓW

1. DANE HISTORYCZNE:

1.1. Poprzednie nazwy miejscowości:

1295 r. - Simonis villa;
1322 r. - Seemansdorf;
1338 r. - Simansdorf;
1785 r. - Seinsdorf;
1739 r., poł. XVIII w. - Simsdorf;
1818 r. - Seinsdorf, Simsdorf;
1830 - 1945 r. - Simsdorf;

1.2. Znaczenie i pochodzenie nazwy wsi.

Nazwę niemiecką wywodzi się od imienia kanonika Johanna Simona, który podarował młyn we wsi katedrze we Wrocławiu.

1.3. Wykaz znanych ze źródeł właścicieli wsi i dóbr:

1295 r.: kanonik Johann Simon (właściciel przynajmniej młyna w Szymanowie);
1492 r.: Balzer von Slywen;
15.2 r.: jedna część: Hans von Seidliz;
1564 r.: Chritoph Sigmund i Ernst von Slywen;
1608 r.: George von Bock;
1625 r.: Christoph von Czirn;
1659 r.: Wolf Sigmund von Bock;
1672 r.: George Adam von Dobschüz;
1690 r.: von Blacha;
1743 r.: von Vollgnad, von Löben;
1746 r.: von Haugwiz;
1753 r.: von Seidliz;
1757 r.: baron von Darcy;
1774 r.: Martin Pertke;
1830, 1845 r.: Matzke;
1873 r.: Franz von Mitschke-Collande;
1891 r.: Skupin;
1912 r.: Hermann Feige, kierownik urzędu;
1937 r.: graf von Roedern, major w stanie spoczynku;

1.4. Historia wsi i dóbr.

1295 r.

Kanonik Johann Simon podarował młyn w Szymanowie katedrze we Wrocławiu. Od imienia kanonika wieś otrzymała swą nazwę.

1785, 1830, 1845 r.

Szymanów ma status wsi.

1904 r.

Osada ma status gminy. Znajduje się w niej majątek.

1.5. Tabelaryczne zestawienie danych:

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
poł. XVIII w.		siedziba szlachecka			folwark
1785	250, w większości ewangelicy; 4 kmieci, wysiewających 211 koreów zboża	siedziba szlachecka,	kościół ewangelicki w Psarach;	w/m szkoła ewangelicka,	2 folwarki, wysiewające 508 koreów zboża; młyn-wiatrak,
1818	4 kmieci, 37 zagrodników,	1 pałac		w/m szkoła ewangelicka	2 folwarki, młyn - wiatrak
1830	359 ewangelicy: 335 katolicy: 24	1 pałac, budynki mieszkalne: 59	ewangelicki kościół: Psary katolicki kościół w Krynicznie	ewangelicka w/m 1 nauczyciel	1 folwark 1 młyn - wiatrak 1 cegielnia czasowa
1845	416 ewangelicy: 369 katolicy: 47 7 rzemieślników, 3 kramarzy	1 pański pałac, budynki mieszkalne: 62; 43 numery	ewangelicki: w Psarach katolicki: j.w.	ewangelicka mit für Rogoż 1 nauczyciel	1 folwark 1 wiatrak-młyn 1 cegielnia 1 browar i gorzelnia bydło: 158 900 merynosów
1873					ogółem: 1522 mórg orne: 1214 m łąki: 296 m lasy: 12 m; podatek: 4559 Thlr
1891 majątek rycerski					ogółem: 389 orne: 299; łąki: 65 lasy rębne: 3 wody: 7 pow. dworska: 15 podatek: 13678 Mk konie: 34 bydło: 27, 3 krowy
1904	487	pański pałac	parafia w Psarach	w/m szkoła ewangelicka	
1912	164 katolicy: 87 ewangelicy: 77		kościół ewangelicki w Psarach; kościół katolicki: w Krynicznie		ogółem: 386,6 orne: 298; łąki: 63 lasy rębne: 5 wody: 7; park: 5 pow. dworska: 8,6 podatek: 13687 Mk hodowla bydła; uprawa buraków
1912 wieś	332 katolicy: 39 ewangelicy: 293				

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
1937 majątek rycerski			kościół katolicki w Krynicznie kościół ewangelicki w Psarach		ogółem: 337 orze: 261; łąki: 33 pastwiska: 5 lasy rębne: 8 wody: 7 park i ogród: 5 pow. dworska: 18 podatek ziemski: 11421 RM hodowla bydła i świń intensywna uprawa buraków, pszenicy, lnu i warzyw

2. UKŁAD PRZESTRZENNY MIEJSCOWOŚCI. STAN ZACHOWANIA:

2.1. Położenie i obecny układ przestrzenny miejscowości:

Wieś położona na północnym brzegu Widawy. Układ dróg przypomina widlicę o osi południowy wschód - północny zachód przeciętą w połowie drogą prowadzącą do przeprawy przez rzekę. Na południe od wschodniego krańca rozciąga się dawny park.

Zabudowa zagrodowa sytuuje się przy wszystkich drogach, najstarsza jej część i najbardziej zwarta zlokalizowana jest przy południowej drodze.

2.2. Rozwój układu przestrzennego miejscowości:

poł. XVIII w.

Widlica o osi wschód - zachód (w przybliżeniu) z dość zwartą, regularną zabudową zagrodową. Zabudowana jest droga południowa, fragmentami południowa strona drogi północnej oraz dwie przecznice: środkowa i wschodnia. Wśród zabudowy wyróżniają się dwa większe gospodarstwa: jedno w zachodniej części oraz folwark na południowo-wschodnim krańcu. Folwark posiada prostokątny majdan obudowany z trzech stron. Czwarty, wschodni zajmuje siedziba szlachecka.

1829 r.

Ulicówka z wyraźnie czytelnymi drogami gospodarczymi od północ i południa. Przy wschodnim krańcu wsi, po południowej stronie drogi znajduje się folwark z dość dużym, prostokątnym (w przybliżeniu) majdanem, obudowanym z wszystkich stron. Na północ od niego, już poza terenem wsi, ograniczonym drogą gospodarczą zlokalizowany jest drugi folwark: cztery budynki otaczające kwadratowe podwórze.

1932 r.

Widlica z zabudową sytuującą się przy południowym ramieniu. Północne ramię to przekształcona droga gospodarcza. Istnieją przecznice; jedna z nich to droga prowadząca do przeprawy. Na południe od wschodniego krańca widlicy znajduje się park. W jego zachodniej części, przy jednej z wiejskich dróg, usytuowana jest zabudowa oznaczona jako zamek. Na południe od niego przytyka do parku od zachodu rozległy majdan obudowany z pozostałych trzech stron. Po przeciwnej stronie widlicy dróg, po północnej stronie drogi znajduje się drugi zespół oznaczony jako majątek. Trójkątny majdan od północy i wschodu otacza zabudowa.

2.3. Stan zachowania układu przestrzennego i jego elementów składowych:

Zachowany jest zasadniczy układ wsi.

Północny folwark jest zdegradowany: zachował się jedynie jeden budynek, nie posiadający istotnych cech stylowych.

Lepiej zachowany jest drugi zespół. Istnieje park, choć nie jest zachowana rezydencja. Drzewostan parku jest znacznie przetrzebiony, większość drzew rośnie na jego obrzeżach. Na terenie parku wybudowano nowy dom kultury. Zachowała się brama wjazdowa do zespołu parkowego od strony wsi. Grobowiec, usytuowany na łące poza parkiem, jest półruiną. Od czasu powodzi w 1997 r. znajduje się w nim woda. Z usytuowanego na zachód od parku folwarku zachowały się budynki, lecz na majdanie pobudowano pawilonowe garaże i komórki, przez co zniszczono jego dyspozycję przestrzenną.

Na ulicy Mostowej zachowana jest nawierzchnia z szaro-beżowej, wypukłej i nieregularnej kostki granitowej.

3. USTALENIA KONSERWATORSKIE:

3.1. Obiekty i obszary w rejestrze zabytków:

Nie ma.

3.2. Konserwatorski spis zabytków architektury i budownictwa:

Lp.	Nazwa obiektu	Adres, nr	Datowanie
1.	Zespół mieszkalno-gospodarczy:	nr 40	
	a) budynek mieszkalno-gospodarczy		XIX/XX w.
	b) budynek gospodarczy		XIX/XX w.
2.	Budynek mieszkalny	nr 43	ok. 1920 r.
3.	Budynek mieszkalny	nr 62	ok. 1920 r.
ul. Lipowa			
4.	Budynek mieszkalny (zbite tynki)	nr 15	pocz. XX w.
5.	Budynek mieszkalny (brak detalu, nowy tynk; w elewacji frontowej: przebudowane okna, brak schodów)	nr 32	ok. 1920 r.
6.	Budynek mieszkalny	nr 46	ok. 1915 r.
ul. Wierzbowa			
7.	Budynek mieszkalny	nr 16	ok. 1925 r.
<u>Proponowane uzupełnienia:</u>			
ul. Mostowa			
8.	Budynek mieszkalny	nr 12	

3.3. Parki, cmentarze oraz obszary i obiekty zieleni chronionej:

Park krajobrazowy (powstały ok. poł. XIX w., lata 80-te XIX w.). o powierzchni 3,2 ha. Nie figuruje w rejestrze zabytków.

3.4. Strefy ochrony konserwatorskiej:

Strefa „B” ochrony konserwatorskiej obejmuje układ przestrzenny wsi wraz z dawnym parkiem. W strefie tej obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) należy zachować i wyeksponować elementy historycznego układu przestrzennego;
- 2) obiekty o wartościach zabytkowych należy poddać restauracji i modernizacji technicznej z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości obiektu;
- 3) nowa zabudowa winna być dostosowana do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie rozplanowania, skali i bryły przy założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej oraz nawiązywać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej. Nie może ona dominować nad zabudową historyczną. Wszelka działalność inwestycyjna musi uwzględniać istniejące już związki przestrzenne i planistyczne;
- 4) elementy dysharmonizujące, zwłaszcza uniemożliwiające ekspozycję wartościowych obiektów zabytkowych, winny być usunięte lub poddane odpowiedniej przebudowie. Dopuszcza się pozostawienie ich do śmierci technicznej;

- 5) należy przyznać pierwszeństwo wszelkim działaniom odtworzeniowym i rewaloryzacyjnym, zarówno w przypadku przyrodniczych elementów krajobrazu, jak i w stosunku do historycznej struktury technicznej, instalacji wodnych, sieci komunikacyjnych oraz obiektów zabytkowych znajdujących się w „Konserwatorskim spisie zabytków architektury i budownictwa” oraz obiektów położonych na obszarze objętym strefą;
- 6) należy preferować te inwestycje, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu;
- 7) wszelkie działania inwestycyjne należy konsultować ze Służbą Ochrony Zabytków.

3.5. Wykaz stanowisk archeologicznych:

Obszar AZP 78-28

106. Stanowisko nr 1/26: • osada z okresu wczesnego średniowiecza
stanowisko bez lokalizacji na mapie
107. Stanowisko nr 2/27: • ślad osadnictwa pradziejowy
108. Stanowisko nr 3/28: • osada kultury łużyckiej
109. Stanowisko nr 4/29: • ślad osadnictwa pradziejowy
• ślad osadnictwa z okresu wczesnego średniowiecza
110. Stanowisko nr 5/30: • ślad osadnictwa kultury przeworskiej z późnego
okresu wpływów rzymskich
• ślad osadnictwa pradziejowy
111. Stanowisko nr 6/31: • ślad osadnictwa pradziejowy
112. Stanowisko nr 7/32: • ślad osadnictwa kultury przeworskiej z późnego
okresu wpływów rzymskich
• osada pradziejowa
• ślad osadnictwa z okresu wczesnego średniowiecza
113. Stanowisko nr 8/33: • osada pradziejowa
• ślad osadnictwa z okresu wczesnego średniowiecza
(fazy młodsze)
114. Stanowisko nr 9/34: • osada kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich
• ślad osadnictwa z okresu wczesnego średniowiecza
(fazy młodsze)
115. Stanowisko nr 10/35: • ślad osadnictwa pradziejowy
116. Stanowisko nr 11/36: • ślad osadnictwa kultury łużyckiej
117. Stanowisko nr 12/37: • ślad osadnictwa kultury łużyckiej
• osada pradziejowa
• osada z okresu wczesnego średniowiecza X-XI w.
118. Stanowisko nr 13/38: • osada kultury łużyckiej
• osada z okresu wczesnego średniowiecza (fazy młodsze)
• osada z okresu późnego średniowiecza i okresu nowożytnego
119. Stanowisko nr 14/39: • ślad osadn. kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich
120. Stanowisko nr 15/40: • ślad osadnictwa pradziejowy
• ślad osadnictwa z okresu wczesnego średniowiecza
• osada z okresu późnego średniowiecza i okresu nowożytnego
121. Stanowisko nr 16/41: • ślad osadnictwa pradziejowy
122. Stanowisko nr 17/42: • ślad osadnictwa kultury łużyckiej
• osada pradziejowa
123. Stanowisko nr 18/43: • ślad osadnictwa pradziejowy
124. Stanowisko nr 19/44: • ślad osadnictwa pradziejowy
125. Stanowisko nr 20/45: • ślad osadnictwa pradziejowy
126. Stanowisko nr 21/46: • osada kultury łużyckiej
127. Stanowisko nr 22/47: • ślad osadnictwa pradziejowy

3.6. Strefy ochrony zabytków archeologicznych:

Strefa „OW” obserwacji archeologicznej obejmuje cały obszar wsi aż do Widawy. Na obszarze tej strefy obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) wszelkie zamierzenia inwestycyjne (także: zakładanie infrastruktury technicznej oraz inne wykopy ziemne) na tym obszarze winny być uzgodnione z Inspekcją Zabytków Archeologicznych właściwego oddziału Służby Ochrony Zabytków, a prace ziemne prowadzone pod nadzorem archeologiczno-konserwatorskim. Ze względu na możliwość stwierdzenia w trakcie prac reliktywów archeologicznych inwestor winien liczyć się z koniecznością zmiany technologii prowadzenia robót;
- 2) w przypadku dokonania znalezisk archeologicznych prace budowlane winny być przerwane, a teren udostępniony do ratowniczych badań archeologicznych. Badania te wykonywane są na koszt inwestora (Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z 11 stycznia 1994 r.; Dz. U. Nr 16, poz. 55). Wyniki tych badań decydują o możliwości kontynuowania prac budowlanych lub ewentualnie o ich zaniechaniu i zmianie przeznaczenia terenu;
- 3) bez uzgodnienia dopuszcza się jedynie prowadzenie prac porządkowych, nie wnikających w głąb gruntu oraz prac rolniczych.

3.7. Inne uwagi i zalecenia:

Ochronie podlega układ dróg oraz droga dojazdowa z Psar wraz z kamienną nawierzchnią.

18. WISZNIA MAŁA

I. DANE HISTORYCZNE:

1.1. Poprzednie nazwy miejscowości:

1337 r. - parua Wezna;
 1739 r., poł. XVIII w., - Wiese;
 1818 r. - Wiese, Wezna;
 1826, 1830 r. - Wiese;
 1845 r. - Wiese, Łąka;
 1873 r. do 1937 r. - Wiese;

1.2. Znaczenie i pochodzenie nazwy wsi.

Nazwa niemiecka oznacza łąkę i taka polska nazwa poświadczona jest w 1845 r. Inna hipoteza wywodzi tę nazwę od wesny = wiosny. Obecna nazwa Wisznia Mała została nadana po 1945 r. i nawiązuje do najwcześniejszej zapisanej nazwy (parva = mała).

1.3. Wykaz znanych ze źródeł właścicieli wsi i dóbr:

od 1337 r.: Henzko (Henryk ?) von Wenza;
 od 1503 r.: Jakob von Prizelwitz;
 prawdopodobnie od 1669 r.: Johann von Kittel;
 od 1707 r.: von Kötzler;
 od 1743 r.: rodzina von Nostiz;
 kon. XVIII w.: rodzina von Rothkirch oraz rodzina von Schulse;
 1830 r.: von Schulse;
 1836-1870 r.: radca handlowy Friedrich Eduard von Löbbecke (ur. 18. X 1795 r., zm. 26. X 1870 r.; jeden z czołowych animatorów śląskich kolei żelaznych, założyciel śląskiego przemysłu cynkowego, posiadacz ziemski);
 1873, 1891 r.: wdowa, pani Sophie von Löbbecke we Wrocławiu, z domu von Schwarz;
 od ok. 1892-1893 r.: Hugo von Löbbecke;
 1912 r.: Fritz von Löbbecke, asesor rządowy w st. spocz.; pełnomocnik: pani von Löbbecke, z domu von Brünneck;
 od ok. 1918 (1920 ?) - 1945 r.: dr Egbert von Löbbecke (przejął majątek jako niepełnoletni);

1.4. Historia wsi i dóbr.

od pocz. XVI w.

Do dóbr w Wiszni Małej należy także majątek w Wysokim Kościele.

1830 r.

Wieś. na płd-płd-wschód oddalona na 1/4 M. położona nad Ławą (*kleinen Lohe*). Należą ponadto: *Heidekretscham*, karczma i las (*Walde*) 1/4 M. na południe.

1845 r.

Wieś. Należą do niej: *Heidekretscham*, karczma przy małej drodze do Miłicza, kościół katolicki w Krynicznie, *Heidemühle* - młyn wodny; *Wegemühle* - młyn wodny.

1891 r.

Stanowi jeden majątek rycerski wraz z Wysokim Kościołem.

1904 r.

Majątek i gmina liczące 312 mieszkańców. *Heidekretscham* - karczma oraz młyn *Heidemühle* należą do Wiszni Małej.

1912 r.

Stanowi fideikomis wraz z Wysokim Kościołem oraz Piotrkowiczkami.

1937 r.

Majątki rycerskie: Wisznia Mała i Wysoki Kościół stanowią fideikomis z Piotrkowiczkami.

1.5. Tabełaryczne zestawienie danych:

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szl.]
pol. XVIII w.		siedziba szlachecka			folwark młyn, cegielnia
1785	146; sami ewangelicy; 3 kmieci, 20 zagrodników, 2 chałupników,	budynek mieszkalny właściciela			folwark z 388 korcami zboża pod zasiew
1818	3 kmieci, 20 zagrodników, 2 chałupników	pałac			folwark
1830	261 ewangelicy: 230 katolicy: 31	1 pałac budynki mieszkalne: 44	kościół ewangelicki w Wysokim Kościele; par. katolicka: w Szewcach, kościół w Strzeszowie		1 folwark młyny wodne, 1 cegielnia tymczasowa
1845	273 ewangelicy: 245 katolicy: 28 6 rzemieślników	1 pański pałac budynki mieszkalne: 44; 25 posesji	kościół ewangelicki w Wysokim Koś. kościół katolicki: w Strzeszowie, parafii w Szewcach		folwark 2 młyny wodne 1 młyn olejowy 4 uprawy lnu 1 gorzelnia i browar 1200 merynosów
1873					ogółem: 1519 mórg orne: 1149 m łąki: 144 m lasy: 226 m 3398 talarów
1891 majątek rycerski wraz z Wysokim Kościołem					ogółem: 391 orne: 269; łąki: 37 lasy rębne: 59 pow. dworska: 26 podatek: 10193 Mk konie: 21, świnie: 20 bydło: 99, 50 krów owce: 780
1904	312				
1912 fideikomis; dane dot. Wiszni Małej oraz Wysokiego Kościoła razem	dane dot. majątku w Wiszni Małej: 148 katolicy: 31 ewangelicy: 117		kościół katolicki w Krynicznie; kościół ewangelicki w Wysokim Kościele		ogółem: 399,29 orne: 276; łąki: 38 lasy rębne: 59 park i ogrody: 8,57 wody: 0,23 pow. dworska: 17,49 podatek: 10280 Mk hodowla bydła; uprawa lnu i buraków
1912 wieś	173 katolicy: 12 ewangelicy: 161				

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
1937 majątek rycerski wraz z Wysokim Kościołem			kościół katolicki w Szewcach kościół ewangelicki w Wysokim Kościele		ogółem: 356,06 ornie: 240,04 łąki: 27,5 lasy rębne: 62,23 park i ogrody: 8,57 wody: 0,23 pow. dworska: 17,49 podatek ziemski: 10280 RM hodowla bydła; uprawa zbóż, roślin okopowych i kartofli

2. UKŁAD PRZESTRZENNY MIEJSCOWOŚCI. STAN ZACHOWANIA:

2.1. Położenie i obecny układ przestrzenny miejscowości:

Wielodrożnica rozciągnięta z północy na południe, położona w pofalowanym terenie, rozdzielona na dwie wyraźne części przez rzeczkę Ławę. Część północną, usytuowaną po wschodniej stronie drogi Wrocław-Trzebnica, zamyka od północy założenie pałacowo-parkowe z folwarkiem. Na południe od niego zasadniczy układ komunikacyjny tworzą dwie drogi o przebiegu południkowym. Układ ten zamyka droga o łukowym kształcie, łącząca się z trasą Wrocław-Trzebnica.

Część południowa, zlokalizowana po zachodniej stronie trasy Wrocław-Trzebnica, nie posiada wyraźnego układu komunikacyjnego; dominuje w niej zbiornik wodny. Zabudowa związana jest z główną szosą; niektóre głębiej położone posesje posiadają do niej własny dojazd.

Dalej na południe, po wschodniej stronie trasy Wrocław-Trzebnica, rozwija się nowa zabudowa i łączy się bezpośrednio z Ligotą Piękną.

2.2. Rozwój układu przestrzennego miejscowości:

poł. XVIII w.

Dość duża wieś o układzie dróg przypominającym widlicę, przy czym zabudowa sytuuje się głównie przy zachodniej z dróg. Zabudowa ta ma charakter zagrodowy, zwarty.

Na północnym krańcu przytyka od wschodu do wschodniej drogi folwark: prostokątny majdan obudowany z wszystkich stron, przy czym od zachodu zamyka go siedziba szlachecka.

Na południe od wsi znajduje się młyn *Wege m.[ühle]* oraz, na wschód od niego, cegielnia. 1826 r.

Widlica o osi północ-południe, z przepływającym przezeń w tym samym kierunku ciekim wodnym. Na północnym krańcu znajduje się folwark z dość dużym prawie kwadratowym majdanem obudowanym z wszystkich stron, oddzielony od wsi stawem. Na wschód od folwarku zaznaczony teren ogrodów lub park.

Wśród wiejskiej zabudowy wyróżnia się jedno gospodarstwo wielkości małego folwarku, z majdanem obudowanym z czterech stron, usytuowane po wschodniej stronie wschodniej drogi.

Na południowym krańcu wsi, nad strumieniem usytuowany jest drugi wyróżniający się wielkością zespół.

Na południowy wschód od wsi i na wschód od opisanego wyżej zespołu, znajdują się zabudowania opisane jako *Heide Mühle*.

1932 r.

Wielodrożnica, usytuowana po wschodniej stronie trasy Wrocław - Trzebnica, z dominującym założeniem pałacowo-parkowym z folwarkiem w części północnej.

Część zachodnią założenia zajmuje park z oczkiem wodnym i pałacem. Na wschód od nich usytuowany jest prostokątny folwark z obudowanym z trzech stron majdanem folwarcznym. Od zachodu majdan otwiera się na klomb przed pałacem i podjazd do niego.

Na południe od założenia pałacowo-parkowego zasadniczy układ komunikacyjny tworzą dwie drogi o przebiegu południkowym, z których wschodnia bierze swój początek z folwarku. Wzdłuż niej płynie ciek wodny, przepływający także przez park. Zachodnia z dróg posiada liczne połączenia z trasą Wrocław - Trzebnica. Od południa układ ten ogranicza łukowo przebiegająca droga, łącząca się z trasą Wrocław - Trzebnica oraz skośnym przedłużeniem jednego z jej ramion.

Zabudowa bardzo niejednolita, wyróżnić można jedynie kilka zagród. Największa z nich usytuowana jest na wschód od wschodniej drogi i wielkością odpowiada małemu folwarkowi z kwadratowym majdanem, obudowanym z wszystkich stron (zaznaczona w tym miejscu już w 1826 r.).

Południowy kraniec wsi tworzą nieregularne zabudowania, usytuowane w większości po zachodniej stronie szosy. Na zachód od nich zlokalizowany jest regularny, niemal kwadratowy zbiornik wodny.

2.3. Stan zachowania układu przestrzennego i jego elementów składowych:

Zachowany jest zasadniczy układ wsi, lecz jest ona rozbudowywana, zwłaszcza w kierunkach wschodnim, południowym i południowo-wschodnim aż do granic Ligoty Pięknej.

Założenie pałacowo-parkowe jest podzielone własnościowo. Pałac i park zostały wydzielone; mieści się tam szkoła podstawowa. Folwark stanowi własność prywatną. Utrzymana jest jego dyspozycja przestrzenna oraz większość budynków - w skrzydle północnym obiekty są poważnie zdewastowane. Spichlerz, usytuowany na zachód od folwarku (bliżej szkoły) również posiada prywatnego właściciela - innego niż folwark. Jest adaptowany na cele mieszkalne.

3. USTALENIA KONSERWATORSKIE:

3.1. Obiekty i obszary w rejestrze zabytków:

Pałac i park wpisane do rejestru zabytków pod numerem 418/W decyzją z dnia 29. VI 1978 r.

3.2. Konserwatorski spis zabytków architektury i budownictwa:

L.p.	Nazwa obiektu	Adres, nr	Datowanie
ul. Strzeszowska			
1.	Budynek mieszkalny	nr 2	XIX/XX w.
ul. Szkolna			
2.	Zespół pałacowy z folwarkiem:		
	a) pałac, ob. szkoła	nr 51	I. poł. XIX, XX w. RZ 418/W, 29.06.1978
	b) budynek mieszkalno-gospodarczy	nr 26-26a	ok. 1900 r.
	c) budynek mieszkalny	nr 28	ok. 1890 r.
	d) budynek mieszkalno-gospodarczy	nr 49	ok. 1880 r.
ul. Wrocławska			
3.	Budynek mieszkalny, ob. Ośrodek Zdrowia	nr 2	ok. 1915 r.
4.	ob. Urząd Gminy	nr 9	ok. 1905-1910 r.

3.3. Parki, cmentarze oraz obszary i obiekty zieleni chronionej:

Teren dawnych ogrodów użytkowych (z XVIII w.) oraz park krajobrazowy (powstały w I. poł. XIX w., przekształcany w pocz. XX w.)₂ wpisane do rejestru zabytków wraz z pałacem pod numerem 418/W decyzją z dnia 29. VI 1978 r.

W parku starodrzew (zwłaszcza cenne stare buki) uległ znacznej degradacji w wyniku wichur w 1997 r. Należy dopracować - skorelować funkcję parku i budynku pałacu. Należy uporządkować stosunki wodne.

3.4. Strefy ochrony konserwatorskiej:

Strefa „A” szczególnej ochrony konserwatorskiej obejmuje zespół pałacowo-parkowy z obydwooma parkami oraz folwarkiem. W strefie tej obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) należy zachować historyczny układ przestrzenny (tj. rozplanowanie, linie zabudowy, kompozycję wewnątrz urbanistycznych i kompozycję zieleni), jak i poszczególne elementy tego układu (tj. zabudowę, instalacje wodne i inne historyczne obiekty techniczne, ciek i zbiorniki wodne oraz zieleni);
- 2) należy konserwować zachowane elementy układu przestrzennego;
- 3) poszczególne obiekty o wartościach zabytkowych należy poddać restauracji i modernizacji technicznej z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości obiektu;
- 4) należy dążyć do odtworzenia zniszczonych elementów zespołu;
- 5) należy dostosować nową zabudowę do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie sytuacji, skali i bryły oraz nawiązać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej. Nowa zabudowa nie może dominować nad zabudową historyczną;
- 6) należy usunąć obiekty dysharmonizujące lub pozostawić je do śmierci technicznej. Analogicznie należy postępować w stosunku do innych elementów zniekształcających założenie historyczne (np. błędnych nasadzeń zieleni);
- 7) należy podtrzymać funkcje historycznie utrwalone oraz dostosować funkcje współczesne do wartości zabytkowych zespołu i jego poszczególnych obiektów, a funkcje uciążliwe i degradujące wyeliminować;
- 8) w przypadku inwestycji nowych należy preferować te z nich, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu;
- 9) podziały nieruchomości, zmiany własnościowo-prawne należy konsultować i uzgadniać z właściwym oddziałem Służby Ochrony Zabytków;
- 10) wszelkie zamierzenia i działania na obszarze tej strefy należy konsultować i uzgadniać z właściwym oddziałem Służby Ochrony Zabytków.

Wszelkie działania poniżej poziomu terenu na terenie strefy „A” szczególnej ochrony konserwatorskiej winny być uzgodnione z Inspekcją Zabytków Archeologicznych Służby Ochrony Zabytków i przeprowadzone pod nadzorem i za zezwoleniem właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Inwestor winien liczyć się z koniecznością zlecenia dodatkowych badań lub opracowań studialnych: archeologicznych, architektonicznych, urbanistycznych, stratygraficznych, dendrologicznych, dendro-chronologicznych itp. w przypadku postawienia takich wymogów przez odpowiednie służby (PSOZ, Nadzór Budowlany i in.).

Strefą „K” ochrony krajobrazu kulturowego objęto zespół pałacowo-parkowy wraz z otaczającymi go od wschodu i północy terenami oraz częścią wsi, przytykającą doń od południa. Granice tej strefy oparto na granicach stref ochrony ekologicznej oraz ochrony widokowej w ich najszerszym zakresie, postulowanych w opracowaniu *Analiza i ewidencja parku we wsi Wisznia Mała*, autorstwa I. Bińkowskiej, M. Zwierz i H. Krajewskiej z 1993 r. W strefie tej z uwagi na podlegający ochronie charakter relacji między obiektami przyrodniczymi a kubaturowymi obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) należy zachować i wyeksponować elementy historycznego układu przestrzennego, tj. rozplanowanie dróg, ulic i placów, linie zabudowy, kompozycję wewnątrz urbanistycznych i kompozycję zieleni;
- 2) nowa zabudowa winna być dostosowana do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie rozplanowania, skali i bryły przy założeniu harmonijnego współistnienia elementów

kompozycji historycznej i współczesnej oraz nawiązywać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej; wszelka działalność inwestycyjna musi uwzględniać istniejące już związki przestrzenne i planistyczne;

- 3) należy przyznać pierwszeństwo wszelkim działaniom odtworzeniowym i rewaloryzacyjnym, zarówno w przypadku przyrodniczych elementów krajobrazu, jak i w stosunku do historycznej struktury technicznej, instalacji wodnych, sieci komunikacyjnych oraz obiektów zabytkowych znajdujących się w „Konserwatorskim spisie zabytków architektury i budownictwa” i położonych na obszarze objętym strefą;
- 4) należy preferować te inwestycje, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu;
- 5) formy inwestowania należy w maksymalnym stopniu ukierunkować na ich harmonijne wpisanie w otaczający krajobraz. Z tego powodu należy wyłączyć z możliwości realizacji inwestycje duże wielkoobszarowe, jak również te, które wymagają znacznych przeobrażeń krajobrazu;
- 6) należy utrzymywać krajobraz przyrodniczy związany przestrzennie z historycznym założeniem urbanistycznym; winno się uwolnić jego obszar od elementów dysharmonizujących, rekultywować tereny zniszczone, a w przypadku wprowadzania nowych elementów winny one podnosić estetyczne wartości tych terenów i podkreślać ich związek przestrzenny z historycznym założeniem urbanistycznym;
- 7) wskazane jest wprowadzanie lub poszerzanie funkcji związanych z rekreacją pod warunkiem należytego zabezpieczenia wartości tych terenów przed zniszczeniem lub zniekształceniem;
- 8) wszelkie działania inwestycyjne należy konsultować z właściwym oddziałem Służby Ochrony Zabytków.

Należy chronić oś widokową z majdanu folwarcznego na kościół w Wysokim Kościele. Na osi tej, zwłaszcza w jej początkowym przebiegu (na majdanie folwarcznym oraz w jego sąsiedztwie) nie należy lokalizować żadnych obiektów kubaturowych, wysokościowych ani innych barier optycznych, np. zieleni wysokiej. W dalszej linii i poza drogą obowiązują następujące zalecenia:

- 1) nowa zabudowa nie powinna przekraczać 2 kondygnacji; należy stosować dachy strome o symetrycznych połaciach i spadku ok. 40°, pokrycie ceramiczne;
- 2) inwestor musi się liczyć z koniecznością wykonania dodatkowych opracowań (np. panoram miejscowości lub jej fragmentów).

W przypadkach proponowania w tej strefie rozwiązań niezgodnych z ustaleniami niniejszych wytycznych lub przez nie nieprzewidzianych niezbędne jest uzyskanie opinii właściwego oddziału Służby Ochrony Zabytków.

3.5. Wykaz stanowisk archeologicznych:

Stanowiska zlokalizowane na mapie

Obszar AZP 77-28

128. Stanowisko nr 1/17:	• osada z epoki brązu
129. Stanowisko nr 2/15:	• cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej z IV-V okresu epoki brązu
	• osada z okresu wczesnego średniowiecza
	• osada ? z okresu późnego średniowiecza
130. Stanowisko nr 3/16:	• osada kultury przeworskiej z II-III w. n. e.
	• osada z okresu późnego średniowiecza

Obszar AZP 77-29

131. Stanowisko nr 1/1:	• osada kultury przeworskiej z późnego okresu wpływów rzymskich
	• osada z okresu średniowiecza

RZ nr 890/Arch/79, 12. XII 1979

132. Stanowisko nr 2/2: • ślad osadnictwa pradziejowy
• ślad osadnictwa z okresu wczesnego średniowiecza
• ślad osadnictwa z okresu późnego średniowiecza
133. Stanowisko nr 3/3: • osada kultury łużyckiej
• osada z okresu wczesnego średniowiecza

RZ nr 892/Arch/79, 12. XII 1979

134. Stanowisko nr 4/4: • ślad osadnictwa pradziejowy
• osada z okresu średniowiecza

Stanowiska bez lokalizacji na mapie

135. Stanowisko nr 8/5: • cmentarzysko z V okresu epoki brązu
136. Stanowisko nr 9/6: • ślad osadnictwa kultury łużyckiej z epoki brązu
137. Stanowisko nr 10/7: • ślad osadnictwa z epoki brązu
138. Stanowisko nr 11/8: • ślad osadnictwa kultury łużyckiej z epoki brązu
139. Stanowisko nr 12/9: • ślad osadnictwa o nieokreślonej przynależności kulturowej i chronologicznej

Stanowiska zlokalizowane na mapie

140. Stanowisko nr 13/10: • ślad osadnictwa z okresu średniowiecza
141. Stanowisko nr 14/11: • ślad osadnictwa z okresu średniowiecza

3.6. Strefy ochrony zabytków archeologicznych:

Strefa „OW” obserwacji archeologicznej obejmuje całą historyczną część wsi wrz z zespołem pałacowo-parkowym. Na obszarze strefy „OW” obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) wszelkie zamierzenia inwestycyjne (także: zakładanie infrastruktury technicznej oraz inne wykopy ziemne) na tym obszarze winny być uzgodnione z Inspekcją Zabytków Archeologicznych właściwego oddziału Służby Ochrony Zabytków, a prace ziemne prowadzone pod nadzorem archeologiczno-konserwatorskim. Ze względu na możliwość stwierdzenia w trakcie prac reliktywów archeologicznych inwestor winien liczyć się z koniecznością zmiany technologii prowadzenia robót;
- 2) w przypadku dokonania znalezisk archeologicznych prace budowlane winny być przerwane, a teren udostępniony do ratowniczych badań archeologicznych. Badania te wykonywane są na koszt inwestora (Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z 11 stycznia 1994 r.; Dz. U. Nr 16, poz. 55). Wyniki tych badań decydują o możliwości kontynuowania prac budowlanych lub ewentualnie o ich zaniechaniu i zmianie przeznaczenia terenu;
- 3) bez uzgodnienia dopuszcza się jedynie prowadzenie prac porządkowych, nie wnikających w głąb gruntu oraz prac rolniczych.

3.7. Inne uwagi i zalecenia:

Ochronie podlega układ dróg w północnej - starszej części wsi.

Ochronie podlega układ wodny wsi, na który składa się przepływający przez park i wieś strumień oraz stawy.

19. WYSOKI KOŚCIÓŁ

1. DANE HISTORYCZNE:

1.1. Poprzednie nazwy miejscowości:

- 1335 r. - alta ecclesia;
- 1400 r. - Hokirche;
- 1739 r. do 1830 r. - Hochkirch;
- 1845 r. - Hochkirch, Wysoki kościół;
- 1904 r. do 1945 r. - Hochkirch;

1.2. Znaczenie i pochodzenie nazwy wsi.

Nazwa polska jest dosłownym tłumaczeniem nazwy niemieckiej, stanowiącej tłumaczenie nazwy łacińskiej.

1.3. Wykaz znanych ze źródeł właścicieli wsi i dóbr:

- 1503 r.: Jakob von Prizelwitz;
- 1669 r.: Johann Kittel;
- 1700 r. Julius Ferdinand von Helmrich;
- 1706 r.: von Kößler;
- 1718 r.: von Kittel;
- 1743 r.: Johanna Dorothea von Nostiz;
- poł. XVIII w.: pani von Nostitz;
- 1783 r.: pani von Rothkirch z domu von Helmrich;
- 1830 r.: von Schulse;
- 1937 r.:
  - majątek nr 1: Emilie Rindfleisch;
  - majątek nr 5: Hermann Pohl;

1.4. Historia wsi i dóbr.

1335 r.

Poświadczony jest we wsi kościół.

ok. 1540 r.

Prawdopodobna data przejęcia kościoła przez reformację.

od 1566 r. do 1925 r.

Znana jest lista pastorów.

1714 r.

Budowa nowego budynku kościoła z drewna.

23. XII 1827 r.

Poświęcenie nowowyzbudowanego, murowanego budynku kościoła.

1830, 1845 r.

Wysoki Kościół ma status wsi. O znajdującym się tu kościele pisze się jako o bardzo starej budowli.

1891 r.

Dobra tutejsze stanowią majątek rycerski wraz z Wisznią Małą.

1904 r.

Wysoki Kościół ma status gminy.

1912 r.

Tutejsze dobra stanowią fideikomis wraz z Wisznią Małą i dane są dla obu miejscowości razem przy Wiszni Małej.

1937 r.

We wsi notowane są dwa majątki: nr 1 i nr 5.

1.5. Tabelaryczne zestawienie danych:

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
poł. XVIII w.	5 kmięci 5 zagrodników i chałupników				20 koni wiatrak
1785	5 kmięci 2 wolnych zagrodników 3 chałupników 62 mieszkańc6w	dom parafialny szkoła	kości6ł ewangelicki w/m; pastor Lettgau	szkoła [ewang.] w/m	235 korc6w zboża pod zasiew
1818	5 kmięci, 8 chałupnic6w	1 dom parafialny	kości6ł. ewang. w/m	szkoła ewang. w/m	
1830	86 w tym katolicy: 1	budynki mieszkalne: 17	ewangelicka: w/m katolicka: w Szewcach, kości6ł katolicki w Strzeszowie	ewangelicka w/m 1 nauczyciel	
1845	101; w tym 7 katolik6w; 6 rzemieślnic6w 2 kupec6w	budynki mieszkalne: 16; 10 posesji	ewangelicki: w/m katolicki: j.w.	ewangelicka w/m 1 nauczyciel	
1891 majątek rycerski wraz z Wisznia Mała			kości6ł. katolicki w kości6ł. ewangelicki w		og6łem: 391 orne: 269; łąki: 37 lasy rębne: 59 pow. dworska: 26 podatek: 10193 Mk konie: 21, świnie: 20 bydło: 99, 50 kr6w owce: 780
1904	143		ewangelickikości6ł. parafialny w/m	w/m szkoła ewangelicka	
1912 fideikomis; dane dot. Wiszni Małej oraz Wysokiego Kościoła razem			kości6ł katolicki w Krynicznie; kości6ł. ewangelicki w/m		og6łem: 399,29 orne: 276; łąki: 38 lasy rębne: 59 park i ogrody: 8,57 wody: 0,23 pow. dworska: 17,49 podatek: 10280 Mk hodowla bydła; uprawa lnu i burac6w
1912	132 katolicy: 8 ewangelicy: 124				

ROK; status majątku	MIESZKAŃCY wyznanie, profesje	GOSPODARST WA DOMOWE; BUDYNKI	PARAFIA, kościół	SZKOŁA	GOSPODARKA grunty [ha] zwierzęta [szt.]
1937 majątek rycerski wraz z Wisznią Małą			kościół katolicki w Szewcach kościół ewangelicki w/m		ogółem: 356,06 orze: 240,04 łąki: 27,5 lasy rębne: 62,23 park i ogrody: 8,57 wody: 0,23 pow. dworska: 17,49 GRF: 10280 RM hodowla bydła; uprawa zbóż, roślin okopowych i kartofli
1937 Nr 1 + nr 5			kościół katolicki w Szewcach kościół ewang. w/m		ogółem: 30 + 18 GRF: 1000 RM + 600 RM

2. UKŁAD PRZESTRZENNY MIEJSCOWOŚCI. STAN ZACHOWANIA:

2.1. Położenie i obecny układ przestrzenny miejscowości:

Niewielka wieś wielodrożna usytuowana na południowym zboczu wzgórza. Na szczycie wzgórza zlokalizowany jest kościół w otoczeniu terenu pocmentarnego. Na północny zachód od niego, po przeciwnej stronie drogi znajduje się drugi cmentarz z neogotycką kaplicą cmentarną.

Zabudowa wiejska usytuowana jest przy drodze, odchodzącej na wschód od trasy Wrocław-Trzebnica oraz przy prostopadłych do niej przecznicach. Rozmieszczona nieregularnie, ma charakter zagrodowy.

2.2. Rozwój układu przestrzennego miejscowości:

poł. XVIII w.

Zasadniczy układ dróg zakreśla literę L z północy na wschód. Dalej na zachód droga dąży do traktu Wrocław-Trzebnica. Zabudowa zagrodowa.

Na wschód od wsi znajduje się wiatrak.

1826 r.

Niewielka wielodrożnica. W północno-zachodniej części wsi położony jest kościół.

1932 r.

Niewielka wielodrożnica usytuowana przy drodze odchodzącej na wschód od szosy Wrocław-Trzebnica. W północno-wschodniej części położony jest kościół w otoczeniu cmentarza, na północny-zachód od niego drugi cmentarz, z kaplicą.

Zabudowa wiejska złożona jest głównie z pojedynczych budynków, można rozróżnić jedynie 5 większych zagród.

Główna droga rozwidła się przy szosie Wrocław-Trzebnica. Dwie przecznice odchodzą od niej na północ (jedna do kościoła), trzecia na południe. Właśnie przy niej ulokowana jest zabudowa zagrodowa.

Na wschód od wsi znajduje się niewielkie gospodarstwo (3 budynki, między dwoma z nich prostokątny, niewielki dziedziniec) o nazwie: *Obernitz*.

2.3. Stan zachowania układu przestrzennego i jego elementów składowych:

Utrzymany jest zasadniczy układ przestrzenny wsi oraz większość zabudowy.

Zaniknęło południowe ramię rozwidlenia przy dojeździe wiejskiej drogi do szosy Wrocław-Trzebnica.

Na większej części wiejskich dróg (poza drogą dojazdową do kościoła i obu cmentarzy) zachowane są nawierzchnie kamienne z dość dużej, granitowej, szarej kostki.

3. USTALENIA KONSERWATORSKIE:

3.1. Obiekty i obszary w rejestrze zabytków:

Kościół parafialny p.w. Niepokalanego Serca NMP oraz kaplica cmentarna, wpisane do rejestru zabytków pod numerem 646/W decyzją z dnia 29. V 1990 r.

Kaplica przy kościele Niepokalanego Serca NMP wpisana do rejestru zabytków pod numerem 1723 decyzją z dnia 20. VI 1966 r.

3.2. Konserwatorski spis zabytków architektury i budownictwa:

L.p.	Nazwa obiektu	Adres, nr	Datowanie
1.	Kościół parafialny p.w. Niepokalanego Serca NMP		poł. XIX w. RZ 646/W, 29.05.1990
2.	Kaplica grobowa (neobarok)		I. poł. XIX w. RZ 1723, 20.06.1966
3.	Kaplica grobowa (neogotyck)		1869 r. RZ 646/W, 29. 05.1990
4.	Szkoła, ob. budynek mieszkalny	nr 9	ok. 1900 r.
5.	Budynek mieszkalny	nr 4	ok. 1915 r.
6.	Zespół mieszkalno-gospodarczy	nr 5	
	a) budynek mieszkalny		dat. 1895 r.
	b) stodoła		XIX/XX w.
7.	Budynek mieszkalny	nr 11	ok. 1910-1915 r.

3.3. Parki, cmentarze oraz obszary i obiekty zieleni chronionej:

Teren cmentarza przykościelnego, ze szpalerem drzew rosnących równoległe do północnej ściany kościoła. Tylko jego część północna użytkowana jest jako cmentarz. Cmentarz został założony prawdopodobnie w XIV w., powiększony w XIX w. i 2. poł. XX w. Od XVI w. był cmentarzem ewangelickim. Na kościele płyty z XVI w., przy kościele kaplica grobowa Fryderyki von Schultze z domu von Kottwitz 1738-1801.

Cmentarz z neogotycką kaplicą cmentarną rodziny von Loebbecke, założony ok. 1870 r. (Na wsporniku przy wejściu do kaplicy rok: 1869). Był cmentarzem katolickim. Zamknięty.

Zadrzewienie całej części wsi, położonej na północ od wiejskiej drogi, stanowiące o ogromnych walorach widokowych i malowniczości miejscowości.

3.4. Strefy ochrony konserwatorskiej:

Strefa „A” szczególnej ochrony konserwatorskiej obejmuje oba cmentarze: dawny wokół kościoła oraz drugi z kaplicą neogotycką wraz ze znajdującymi się na ich terenie budowlami. W strefie tej obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) należy zachować historyczny układ przestrzenny i poszczególne elementy tego układu;
- 2) należy konserwować zachowane elementy układu przestrzennego;
- 3) poszczególne obiekty o wartościach zabytkowych należy poddać restauracji i modernizacji technicznej;
- 4) należy dążyć do odtworzenia zniszczonych elementów zespołu;
- 5) należy dostosować nową zabudowę do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie sytuacji, skali i bryły oraz nawiązać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej. Nowa zabudowa nie może dominować nad zabudową historyczną;
- 6) należy usunąć obiekty dysharmonizujące lub pozostawić je do śmierci technicznej. Analogicznie należy postępować w stosunku do innych elementów zniekształcających założenie historyczne (np. błędnych nasadzeń zieleni);

- 7) należy podtrzymać funkcje historycznie utrwalone oraz dostosować funkcje współczesne do wartości zabytkowych zespołu i jego poszczególnych obiektów, a funkcje uciążliwe i degradujące wyeliminować;
- 8) w przypadku inwestycji nowych należy preferować te z nich, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu;
- 9) podziały nieruchomości są niedopuszczalne;
- 10) wszelkie zamierzenia i działania na obszarze tej strefy należy konsultować i uzgadniać z właściwym oddziałem Służby Ochrony Zabytków.

Wszelkie działania poniżej poziomu terenu na terenie strefy „A” szczególnej ochrony konserwatorskiej winny być uzgodnione z Inspekcją Zabytków Archeologicznych Służby Ochrony Zabytków i przeprowadzone pod nadzorem i za zezwoleniem właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Inwestor winien liczyć się z koniecznością zlecenia dodatkowych badań lub opracowań studialnych: archeologicznych, architektonicznych, urbanistycznych, stratygraficznych, dendrologicznych, dendro-chronologicznych itp. w przypadku postawienia takich wymogów przez odpowiednie służby (SOZ, Nadzór Budowlany i in.).

Strefa „B” ochrony konserwatorskiej obejmuje całą wieś. W tej strefie obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) należy zachować i wyeksponować elementy historycznego układu przestrzennego, tj. rozplanowanie dróg, linie zabudowy, kompozycję wewnątrz urbanistycznych oraz kompozycję zieleni;
- 2) obiekty o wartościach zabytkowych należy poddać restauracji i modernizacji technicznej z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości obiektu;
- 3) nowa zabudowa winna być dostosowana do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie rozplanowania, skali i bryły przy założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej oraz nawiązywać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej. Nie może ona dominować nad zabudową historyczną. Wszelka działalność inwestycyjna musi uwzględniać istniejące już związki przestrzenne i planistyczne;
- 4) elementy dysharmonizujące, zwłaszcza uniemożliwiające ekspozycję wartościowych obiektów zabytkowych, winny być usunięte lub poddane odpowiedniej przebudowie. Dopuszcza się pozostawienie ich do śmierci technicznej;
- 5) należy przyznać pierwszeństwo wszelkim działaniom odtworzeniowym i rewaloryzacyjnym, zarówno w przypadku przyrodniczych elementów krajobrazu, jak i w stosunku do historycznej struktury technicznej, instalacji wodnych, sieci komunikacyjnych oraz obiektów zabytkowych znajdujących się w „Konserwatorskim spisie zabytków architektury i budownictwa” oraz obiektów położonych na obszarze objętym strefą;
- 6) należy preferować te inwestycje, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem zespołu;
- 7) wszelkie działania inwestycyjne należy konsultować ze Służbą Ochrony Zabytków.

Strefa „K” ochrony krajobrazu kulturowego obejmuje dwie wsie: Wysoki Kościół i Machnice. W tej strefie z uwagi na podlegający ochronie charakter relacji między obiektami przyrodniczymi a kubaturowymi obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) należy zachować i wyeksponować elementy historycznego układu przestrzennego;
- 2) nowa zabudowa winna być dostosowana do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie rozplanowania, skali i bryły przy założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej oraz nawiązywać formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej; wszelka działalność inwestycyjna musi uwzględniać istniejące już związki przestrzenne i planistyczne;

- 3) należy przyznać pierwszeństwo wszelkim działaniom odtworzeniowym i rewaloryzacyjnym w przypadku przyrodniczych elementów krajobrazu i w stosunku do historycznej zabudowy;
- 4) należy preferować te inwestycje, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z charakterem otoczenia;
- 5) formy inwestowania należy w maksymalnym stopniu ukierunkować na ich harmonijne wpisanie w otaczający krajobraz. Z tego powodu należy wyłączyć z możliwości realizacji inwestycje duże wielkoobszarowe i te, które wymagają znacznych przeobrażeń krajobrazu;
- 6) należy utrzymywać krajobraz przyrodniczy związany przestrzennie z historycznym założeniem urbanistycznym; winno się uwolnić jego obszar od elementów dysharmonizujących, rekultywować tereny zniszczone, a w przypadku wprowadzania nowych elementów winny one podnosić estetyczne wartości tych terenów i podkreślać ich związek przestrzenny z historycznym założeniem urbanistycznym;
- 7) wskazane jest wprowadzanie lub poszerzanie funkcji związanych z rekreacją pod warunkiem należytego zabezpieczenia wartości tych terenów przed zniszczeniem lub zniekształceniem;
- 8) wszelkie działania inwestycyjne należy konsultować z właściwym oddziałem Służby Ochrony Zabytków.

Z drogi z Piotrkowiczek oraz z drogi z Pierwoszowa wyznaczono strefę „E” ochrony ekspozycji kościoła oraz wsi. W strefie tej obowiązują następujące zalecenia:

- 1) nowa zabudowa nie powinna przekraczać 2 kondygnacji; należy stosować dachy strome o symetrycznych połaciach i spadku ok. 40°, pokrycie ceramiczne;
- 2) inwestor musi się liczyć z koniecznością wykonania dodatkowych opracowań (np. panoram miejscowości lub jej fragmentów).

W przypadkach proponowania w tej strefie rozwiązań niezgodnych z ustaleniami niniejszych wytycznych lub przez nie nieprzewidzianych niezbędne jest uzyskanie opinii właściwego oddziału Służby Ochrony Zabytków.

Kościół stanowi dominantę wysokościową w skali okolicy. Z niewielkiego odcinka drogi z Wrocławia do Trzebnicy dominantą wysokościową jest neogotycka kaplica.

3.5. Wykaz stanowisk archeologicznych:

Obszar AZP 76-29

142. Stanowisko nr 1/53: • ślad osadnictwa kultury łużyckiej
143. Stanowisko nr 2/54: • ślad osadnictwa z okresu neolitu

3.6. Strefy ochrony zabytków archeologicznych:

Strefa „OW” obserwacji archeologicznej obejmuje całą część wsi z historyczną zabudową. Na obszarze tej strefy obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- 1) wszelkie zamierzenia inwestycyjne (także: zakładanie infrastruktury technicznej oraz inne wykopy ziemne) na tym obszarze winny być uzgodnione z Inspekcją Zabytków Archeologicznych właściwego oddziału Służby Ochrony Zabytków, a prace ziemne prowadzone pod nadzorem archeologiczno-konserwatorskim. Ze względu na możliwość stwierdzenia w trakcie prac reliktów archeologicznych inwestor winien liczyć się z koniecznością zmiany technologii prowadzenia robót;
- 2) w przypadku dokonania znalezisk archeologicznych prace budowlane winny być przerwane, a teren udostępniony do ratowniczych badań archeologicznych. Badania te wykonywane są na koszt inwestora (Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z 11 stycznia 1994 r.; Dz. U. Nr 16, poz. 55). Wyniki tych badań decydują o możliwości kontynuowania prac budowlanych lub ewentualnie o ich zaniechaniu i zmianie przeznaczenia terenu;
- 3) bez uzgodnienia dopuszcza się jedynie prowadzenie prac porządkowych, nie wnikających w głąb gruntu oraz prac rolniczych.

3.7. Inne uwagi i zalecenia:

Ochronie podlega układ dróg wraz z nawierzchniami.

BIBLIOGRAFIA

- Fischer Ch. F.: Geographisch-statistisches Handbuch über Schlesien und die Grafschaft Glatz; Breslau-Jauer 1818
- H. Joachim: Aus Volksmund und Geschichte des Kreises Trebnitz von ..., 1925
- M. Kaletynowski, J. Lodowski: Katalog grodzisk województwa wrocławskiego, 1968.
- Knie J.: Alphabetisch-statistisch-topographische Übersicht der Dörfer, Flecken, Städte und anderen Orte der königliche Preussische Provinz Schlesien, Breslau 1830
- Knie J.: Alphabetisch-statistisch-topographische Übersicht der Dörfer, Flecken, Städte und anderen Orte der königliche Preussische Provinz Schlesien, Breslau 1845
- Kreis und Stadt Trebnitz i. Schles., 1904
- Lutsch H.: Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien, Bd II, Die Kunst-
denkmäler der Landkreise des Reg.- Bezirks Breslau, Breslau 1889
- H. Neuling: Schlesiens Kirchorte und ihre kirchlichen Stiftungen, Breslau 1902
- Pastorf M.: Schlesisches Güter - Adreßbuch, Breslau 1873
- Rademacher J., Predigergeschichte des Kirchenkreis Trebnitz, Wohlau 1928
- Regesty Śląskie, pod redakcją Wacława Korty, t. 1 (1343-1348), Wrocław 1975 ; t. 2 (1349-
1354), Wrocław 1983; t. 3 (1355-1357), Wrocław 1990; t. 4 (1358-1359), Wrocław (bez daty
wydania); t. 5 (1360), Wrocław 1992
- Schlesisches Güter-Adreßbuch. Verzeichnis sämtlicher Rittergüter und selbständigen
Gutsbezirke, fowie der grösseren Landgüter der Provinzen Nieder- und Oberschlesien Breslau
1891, 1912, 1937
- Zimmermann F. A.: Beytrage zur Beschreibung von Schlesien, Brieg t. IV 1785; t.VII 1787
- H. Zoll-Adamikowa: Cmentarzyska kurhanowe.

MATERIAŁY KARTOGRAFICZNE

- Atlas Silesiae id est Ducatus Silesiae (...) emissus ab Homannianis Heredibus, Norimbergae MDCCL (1750 r.); mapa: Principatus Silesiae Oelsnensis in suos Distriktus Oels, Bernstadt et Trebnitz (...) MDCCXXXVIII (1739 r.); autorstwa J. W. Wielanda (kreślił) i M. Schubartha (poprawił); w zbiorach Gabinetu Kartograficznego Biblioteki Uniwersyteckiej (Na piasku);
- Kriegskarte von Schlesien, tzw. mapa Wredego, 1747-1753 r.; fotokopie w Oddziale Zbiorów Kartograficznych Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu.
- Mapa, wykonana przez *Kgl. Preuss. generalstab* w latach 1823-1829, w skali 1:100000; kserokopia w posiadaniu autorki
- Urnesstischblätter, 1829 r.; fotokopie w Oddziale Zbiorów Kartograficznych Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu.
- Messtischblatt, pomiar 1887 r., nowelizacja 1929 r., wydanie z roku 1932 oraz lat 1937-1940